Demokrasinin Sonu

JEAN-MARIE GUÉHENNO

DOST
kitabevi

DEMOKRASİNİN SONU
Jean-Marie Guéhenno
D

Guéhenno, Jean-Marie
Demokrasinin Sonu
ISBN 975-7501-21-2 / Türkçesi, Mehmet Emin Özcan / Dost Kitabevi Yayınları
Mart 1998, Ankara, 105 sayfa.
Siyaset-Demokrasi-Ulus-devlet

DEMOKRASİNİN SONU

Jean-Marie Guéhenno

DOST
kitabevi

ISBN 975-7501-21-2

La Fin de la Démocratie
JEAN-MARIE GUÉHENNO

© Flammarion, 1993

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
ONK Ltd. Şti. aracılığıyla
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Mart 1998, Ankara

Fransızcadan çeviren, Mehmet Emin Özcan

Düzelti, Halil Gökhan Yiğitler
Ofset Hazırlık, Ferhat Babacan - Dost İTB
Baskı ve Cilt, Pelin Ofset

Dost Kitabevi Yayınları
Karanfil Sokak, 29/4, Kızılay 06650, Ankara
Tel: (0312) 418 87 72 Fax: (0312) 418 03 55
raulman@domi.net.tr

İçindekiler

Önsöz	9
I. *Ulusların Sonu*	13
II. *Siyasetin Sonu*	26
III. *Dünyanın Lübnanlaştırılması*	38
IV. *İmparatorsuz Bir İmparatorluk*	46
V. *Görünmeyen Zincirler*	60
VI. *Zorunlu Konformizm*	67
VII. *Tanrısız Dinler*	77
VIII. *Para*	85
IX. *İmparatorluk Şiddeti*	91
X. *Sonsöz*	99

"Ve dördüncü krallık demir gibi kuvvetli olacak, çünkü demir her şeyi parçalar ve kırar; ve onların hepsini ezen demir gibi, parçalayacak ve ezecek. Ve madem ki ayakların ve parmakların bir kısmını çömlekçi balçığından ve bir kısmını demirden gördün, bölünmüş bir krallık olacak; fakat kendisinde demirin kuvveti olacak, çünkü demiri balçık çamuru ile karışık gördün. Ve ayak parmaklarının bir kısmı demirden ve bir kısmı balçıktan olduğu gibi, krallığın bir kısmı kuvvetli ve bir kısmı dayanıksız olacak. Ve madem ki demiri balçık çamuru ile karışık gördün, insan soyu ile karışacaklar; fakat demir balçıkla karışmadığı gibi onlar da birbirine yapışmayacaklar."

Nebukadnezar'ın Düşü, DANIEL, 2: 40-43

Önsöz

Demokrasi, 2000 yılına sağ çıkacak mı? Komünist dünya yıkılırken bu soruyu sormak, kışkırtıcılık yapmak gibi birşey. Eğer Berlin duvarının yıkılışının bir çağın sonuna işaret ettiğine hiç kimsenin kuşkusu yoksa, bu olayın gerçek değerini ölçmek, bu şekilde sona eren çağın nasıl bir çağ olduğunu belirlemek bize düşer.

"İyimserler", bu çağı 1945 yılından başlatıyor; demokrasi adına savaşarak Hitler'i bozguna uğratmıştık. Ancak Stalin'in yardımıyla gerçekleşen bu zaferin bedeli Avrupa'nın yarısının tutsaklığı ile ödendi. Kırk beş yıl sonra, zafer artık tamamlandı; fikir mücadelesi kazanılmış görünüyor. Montesquieu ile tartışmayı bugün Lenin'e kim bırakır? Siyasi fikirlerin evrimi böylelikle son aşamaya ulaşmış olmakta, XVIII. yüzyılın ve Aydınlanma felsefesinin mirasçısı olan liberal cumhuriyet, insani örgütlenmenin en yetkin biçimini göstermektedir. Tarihin, herşeyden önce fikirlerin savaşı olduğu doğruysa, Condorcet üstün gelir ve biz de tarihin sonuna yaklaşırız.

"Kötümserler", kolaycı buldukları bu yorumu geçersiz sayıyor. Sona eren dönem 1945'te değil 1917'de başladı. Bolşevik devrimin ayracı kapandı ve tarihin sonuna değil, ulusların geri dönüşüne tanık oluyoruz. Avrupa'da patlak veren her bunalım, onlara iki savaş arası dönemi anımsatıyor; onlara göre en büyük tehdit milliyetçiliktir. Bizim muzaffer modernliğimizin tarihin geriye dönüşüyle tehdit edildiğini ve XIX. yüzyılı aklımızdan çıkaramadığımızı düşünüyorlar.

Bu kitap çok daha farklı bir tanı öneriyor. 1989 yılı, 1945'te ya da 1917'de başlayan bir dönemi kapatmıyor. 1989 yılı, 1789 sayesinde kurumlaşan şeye, Ulus-devletler çağına son veriyor.

Soğuk savaş, siyasal kurumların demir tozları üstünde büyük bir mıknatıs etkisi yapmıştır: Onlarca yıldan beri süren Doğu-Batı kutuplaşması, insan topluluklarına bir düzen getirmişti. Üçüncü dünya ülkelerinde diktatörlükler, dış dostluklar sayesinde var olabilmiştir; çünkü bunlar küresel çatışmalarda birer koz oluşturuyordu. Sanayileşmiş dünyada siyasal kimliğimize ilişkin soru ayraç içine alınmıştı; çünkü öncelikle komünist tehdite karşı koymak gerekiyordu. Bugün, mıknatıs bir kenara atıldı ve demir tozları, aralarında ilişki ya da zorunluluk bulunmayan küçük ve dağınık kümeler haline geldi. Tamamıyla yeni olan bu durum, bizi XX. yüzyılın başına ya da XIX. yüzyıla götürmüyor. Zira bu arada ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan çok büyük güçler, ulus-devletlerin oluşmasını sağlayan bağlamı altüst etmiştir. Soğuk savaşın yarattığı mıknatıs etkisiyle donup kalmış olan dünyada, bu güçlerin siyasal kurumlar üzerindeki etkisi kırılmıştır. Artık bu dünya, kendisini tam olarak gösterebilecektir. Temel sorular sorulacak ve XVIII. yüzyıldan beri kurumlarımızı üstüne oturttuğumuz kesinlikler tam anlamıyla bir darbeyle karşılaşacaklardır: Bizim siyasal düzenimiz ile günümüzün gerçekleri arasındaki fark çok büyümüştür.

Devleti örgütlemek ve denetlemek için kurumlara, yasaların gücüne inandık. Toplum denen saati en iyi şekilde ayarlamak için en iyi yolun, iktidarı iktidarla sınırlandırmak, aralarındaki her gizli anlaşmayı önlemeye dikkat ederek güç kutuplarını çoğaltmak olduğuna inandık. Bu kurumsal yapılar, beraberinde, modern çağı belirleyen zenginlik ve iktidar dağılımını getirmiştir. Daha önceki çağlarda, kıtlık dönemlerinde, sahip olma tek gerçek iktidardı ve ekonomik iktidar ile siyasal iktidar arasında ayrım yapılmıyordu; iktidar

sahibi olmak demek herşeyden önce, genel sefaletten kurtulmak demekti. "Atalardan kalma" güce ilişkin bu ilkel biçim karşısında, "kurumsal" çağı aşılmaz bir ilerleme gibi gördük. İşte şimdi, mevcut kurumların uyumsuzluğunu kabul etmemiz gerekiyor; yaklaştığımız çağ ile aydınlanma döneminin yapıları arasında, bu yapılar ile ondan önceki atalardan kalma çağ arasındakinden çok daha fazla farklılığın olduğunu görmek zorundayız. Bunu kabullenmek güç. Çünkü başka türlüsünü görmedik; demokrasi, siyaset, özgürlük bizim zihinsel ufkumuzu belirleyen sözcüklerdir; ama bunların gerçek anlamlarını hâlâ bildiğimizden emin değiliz ve bunlara bir düşünceden çok bir refleksten ötürü katılıyoruz.

Aydınlanma çağının belleğini yitirmiş mirasçıları olduğumuzun farkına varıyoruz: Yasalar reçetelere dönüşmüştür. Hukuk bir yönteme; ulus-devletler ise hukuksal alanlara dönüşmüştür. Peki, demokrasi fikrinin geleceğini sağlama almak için bunlar yeterli mi? Bugün, ulus olmadan demokrasinin olup olmayacağını sormak gerekmektedir. Kurumlar çağının büyük binası temelden yıkılmış; tıpkı sele kapılmış prefabrik evler gibi, bağlarından kurtulmuş, suyun üstünde sallanıp durmaktadır.

Yıkılmak üzere olan Roma'da Cumhuriyeti özleyen yurttaşlar, eski zamanların yücelikten yana eksiği olmayan erdemine çağrıda bulunuyorlardı. Şimdi bizim yakınmalarımız da, tıpkı onlarınki gibi, yeni bir imparatorluğa doğru gidişi engellemeye yetmeyecek. Gerçekten de 1989 yılı, uzun bir tarihsel dönemin sonunu oluşturuyor; Roma İmparatorluğu'nun yıkıntıları üstünde birbiri ardına beliren ulus-devletler bu çağı taçlandırmıştır. İmparatorluk düşüncesinden çok daha Avrupalı olan bu siyasal tarz, son iki yüzyıl boyunca dünyaya dayatılmış ve bizler de, özel koşullara bağlı ama bunlarla birlikte yok olabilecek, ender bir tarihsel çakışmanın iğreti bir sonucu olabilecek bu durumu, zorunlu bir sonuç gibi görmüşüzdür. Önümüzdeki çağa "imparatorluk" çağı diyoruz; çünkü öncelikle nasıl Roma İmparatorluğu Roma Cumhuriyeti'nin ardından gelmişse, bu çağ da ulusdevlet çağından sonra gelecektir: insanların toplumu siyasal bir vücut oluşturamayacak kadar genişlemiştir. Burada yurttaşlar artık, kolektif bir egemenliği gitgide daha az ifade edebilecek bir bütünlük oluşturmaktadırlar; yurttaşlar sadece hukuksal öznelerdir; gittikçe belirsizleşen ülke topraklarıyla sınırlanmış soyut bir mekânda hakları ve yükümlülükleri vardır.

Bu çağa imparatorluk çağı denmesinin bir nedeni daha var: İmparatorluk fikri sadece Avrupa'ya özgü değildir; demek ki bizim siyasal geleneğimizin içine hapsolmamıştır. Yeni bir devire karşılık gelmektedir; burada siyasetin Avrupalı tanımı, Asya dünyasının başarısı yüzünden göreceli bir hal alacaktır; imparatorluk fikri hem birleşmiş hem de merkezden yoksun bir dünyayı tasvir etmektedir. Gerçekten de bir merkezin varlığı, iktidarın piramit yapısındaki örgütlenişini çağrıştırır; bu ise artık bizim karmaşık dünyamıza uymuyor. Karmaşıklık çağına girdik; hem de bu karmaşıklığın bir ilerleme mi yoksa bir engel mi olduğunu bilmeden.

Güç yasalarındaki böyle bir devrim öncelikle teşebbüsleri etkiledi; soğuk savaşın sonu bu devrime siyasal kürede yayılma olanağı verdi; sanayileşmiş dünyanın tamamı, gücün kurallarının Washington'dan Brüksel'e, Brüksel'den Tokyo'ya kadar değişmekte olduğunu keşfediyor. Ulusların yerine süper-ulusları koymanın yeterli olacağına inandık; tıpkı büyük teşebbüsün küçük teşebbüsü yutması gibi. Büyüme arttığında iktidarın doğasının da değiştiğini farketmeye başladık; işte bu kitap da henüz yeni bir dünyanın keşfedilmesi için bir ilk girişimdir.

Bu dünyanın yaklaşmasından korkmamız mı gerekiyor? Ulus-devlet çağını kendi içinde bir çökme olarak görmek büyük yanılgı olurdu. Aydınlanma çağı felsefesinin bize bıraktığı siyasal örgütlenme biçimi, insanlık tarihinde sadece bir kesittir; ilerleyişimizin belli bir aşamasında özgürlüğü siyasal bir temele oturtmak için bulduğumuz bir yoldur. Böyle bir özgürlük tanımı, ulus-devletlerin doğuşuna ve gelişimine yön veren özel koşullardan sonra yaşamayacaktır. Demek ki bu yeni çağın kurallarını, bu çağa karşı savaşmak için değil –boş bir uğraş olurdu bu– ama özgürlük fikrinden alacaklarımızı ya da almak zorunda olduklarımızı kurtarmak için, anlamak gerekiyor.

İşte dördüncü imparatorluk geliyor: Hem sert hem kırılgan Hıristiyan dünyasından çok, Roma'ya ve Antikçağ dünyasına yakın bu imparatorluk, ideolojinin ve bir zamanlar üçüncü Roma olma iddiasını taşımış Sovyet İmparatorluğu'nun yıkıntıları üstünde doğuyor.

I
Ulusların Sonu

SSCB'nin milliyetçilik zoruyla parçalandığı, Alman ulusunun yeniden yaratıldığı ve Birleşmiş Milletler'in şimdiye kadar en fazla üye ülkeye sahip olduğu bir dönemde, ulusların sonundan söz etmek çelişkili görülebilir. Ulus fikri, daha önce hiç olmadığı kadar devrimci kapsamını ortaya koyuyor. Temellere doğru bir dönüş mü var, yoksa siyasal misyonunu tamamlamış, ama umutları taşımakta yetersiz kalan ve bu zamanın sorularına yanıt veremeyen siyasal bir yaklaşımın son çırpınışları mı bunlar?

Ulus, modern bir fikirdir; milliyetçi istekler de sömürgelikten kurtulma sürecinde itici görevi üstlenmiştir. Eski Avrupa'da, ulusal kimliğin tanınması ile demokratik istekler arasındaki bağ, gezegenin tamamına yansıdığı zaman, ulusal kimliğin tanınması ile bağımsızlık isteği arasındaki bağa dönüşmüştür. XIX. yüzyılın devrimcileri "özgürlük" diye bağırıyordu; XX. yüzyılda sömürgelikten kurtulanlar "bağımsızlık" diye; yani sömürgenin boyunduruğundan kurtulmak

için. Böylece, yaklaşık kırk yıl boyunca hiç kimse "bağımsızlık eşittir özgürlük" denklemini sorgulamamıştır.

Yirmi yıldan beri kuşkular ortaya çıkıyor. Bağımsızlığın her zaman özgürlüğü doğurmayacağı; çünkü bağımsızlığın gerçek bağımsızlık olmadığı salık verilmeye başlandı: Eski sömürge uluslar, eski sömürgeci güçlerin sömürülerine devam etmelerini sağlayan "yeni sömürgecilik" anlayışının kurbanı olmuşlardır. Daha sonra başka bir açıklama çıktı ortaya; bu önce, ilk açıklamanın geliştirilmiş biçimi gibi göründü; ama bugün bunun, bağımsızlık fikri konusunda bile temel sorunları ortaya koyduğunu görüyoruz. Sömürgelikten kurtulan uluslar, sömürge boyunduruğundan adeta, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerle dayatılan bir yükümlülük adına kurtulmuşlardır. Bu kuruluşların aslında büyük kapitalist ülkelerin çıkarlarını koruduğunu kanıtlamayı amaçlayan birçok kitap yazılmış olup, birçok üçüncü dünya ülkesinde bugün –tıpkı dün çokuluslulara, daha öncesinde de sömürge yönetimine karşı çıkılması gibi– yapısal değişim programlarına karşı çıkılmaktadır. Peki ama aynı karşı çıkış mıdır bu?

Aslında birbirini izleyen bu kaymalarda, dışa karşı bağımlılık ilişkileri konusuna değil, ulusal yöneticilerin ulusal çıkarları temsil edip savunmaları konusuna ağırlık veren yeni bir talep ortaya çıkıyor. Üçüncü dünya ülkelerinin milliyetçi talepleri, XIX. yüzyıldaki Avrupalıların taleplerine gittikçe daha çok benzemektedir: Bu talep, demokrasi talebine dönüşmektedir. Latin Amerika'da, Afrika'da, artık demokrasi ile gelişme birbirine bağlanıyor; Afrika'nın birçok başkentinde bağımsızlık için savaş vermiş olan ve bu yolla elde ettikleri moral desteği yitirmiş olan yöneticilere karşı gösteriler yapılıyor. Orta Avrupa'da diktatörlerin, özellikle Çavuşesku'nun düşüşü, Afrika'daki yeni elitler için bir örnektir; iktidarın kabile geleneğindeki gibi bir aile tarafından ele geçirilmesi açıkça reddedilmektedir; aynı zamanda Mandela ile De Klerk arasındaki karşılıklı görüşme Afrika için; şimdiye kadar milliyetçi taleplere temel teşkil eden basit şemalardan çok daha karmaşık bir toplumsal yapılanma olanağı ortaya çıkarmaktadır. Ulus, artık kavmin kamuflajı değil, demokrasinin oluşabileceği siyasal bir mekândır.

Bu büyük tutku uluslara yeni bir atılım getiriyor; ancak bu, fikri kurtarmaya yetmiyor. Bu tutku, ulusal yapıların, ulaşılacak hedefler

açısından güvenilmezliklerini ortaya koyuyor. Eğer ulusun, demokrasi için bir Devlet'e gereksinimi varsa, Afrika'da devlet nerede? Sahra'nın aşağısındaki Afrika, bu açıdan kriz içindeki birçok üçüncü dünya ülkesinde genelleşme eğilimi gösteren, uç noktadaki bir örnektir sadece. Bağımsızlık için savaşın haklılığı, yerine bir başkası konmadan yok oldu. Ekonomik bunalımlarla harabeye dönen bu manzaradan geriye sadece, ulusal boyutu gittikçe aşan, atalardan kalma bir modele göre işleyen yoğun hükümet örgütleri kalmıştır.

Uyuşturucu ekonomisi, ulusların, onlardan çok daha güçlü olan uluslarötesi manevralarla aşıldığını açıkça gösteriyor. Devletin zayıfladığı, iklim koşullarının uygun olduğu her yerde uyuşturucu yerleşiyor ve toplumu derinden değiştiriyor. Demek ki Latin Amerika'nın, ayrıca Afganistan'ın, Lübnan'ın önemli üretim ve yapım merkezleri olmasına şaşmamak gerekiyor. Bugün itibariyle uyuşturucudan elde edilen gelir, Kalkınma İçin Yardım Komitesi'nin yaptığı toplam yardım miktarından daha fazladır: Gelirin 100 milyar dolar olduğu sanılıyor. Demek ki uyuşturucunun yok edilmesi, kalkınma için kamu yardımı politikalarının askıya alınmasından hiç kuşkusuz çok daha etkili olacaktır. Üçüncü dünya ülkelerinde sadece koka ve haşhaş tarımı iyi durumdadır. Uyuşturucu gelirlerinin hacmi ile kimi devletlerin bütçeleri arasında pek fark yoktur. Uyuşturucu parasıyla kimi üçüncü dünya ülkeleri neredeyse satın alınabilir; kamu çıkarları alanı artık özel servetlerin erişebileceği düzeydedir. Bu ise, deyim yerindeyse özelleştirmenin en uç noktasıdır...

Peki, ulus nedir? Avrupa modelinden çıkmış olan bizler, ulusu, kendi kendine varolan bir siyasal biçim, bütün toplumların doğal olarak ulaşacakları bir son nokta olarak görmeye alışmışızdır. Avrupa'nın dünyaya sunduğu ulus fikrinin belki de sadece gelip geçici bir siyasal biçim, Avrupa'ya özgü bir istisna, krallar çağı ile "yeni-imparatorluklar" çağı arasında bir geçiş aşaması olabileceğini düşünmenin tam zamanıdır.

Bir ulus öncelikle ne olmadığıyla tanımlanır: Ulus, toplumsal bir grup değildir, dinsel bir grup, ırkçı bir grup değildir. Başka bir deyişle, bir ulusun yurttaşlarını birbirlerine bağlayan bağ, tarihsel verilerin tek biçimde birleşmesidir ve bu asla toplumsal, dinsel ya da ırkçı bir boyuta indirgenemez. Avrupalıların tanımladıkları biçimiyle ulusal topluluğu diğer bütün topluluklardan ayıran şey, şundan

ibarettir: Ulus, insanları ne oldukları temelinde değil, onların geçmişte ne olduklarına ilişkin sahip oldukları hatıranın temelinde bir araya getirir. Bir ulusun tarihsel tanımından başka tanımı yoktur; ulus, ortak bir tarihin mekânıdır ortak acıların ya da mutlulukların yaşandığı mekândır. Paylaşılan bir yazgının yeridir. Ancak bir ulus sadece soy zinciriyle tanımlanamaz; öyle olsaydı, ulus sadece genişletilmiş bir kavim olurdu. Avrupalıların tanımladığı biçimiyle ulus, öncelikle bir yerdir yani tıpkı Avrupa'nın eski köylerinde bir tarlanın sınırlarının iyice belirlenmesi gibi, sınırlarla belirlenmiş, belli bir topraktır.

Roma'dan beri hukukun din karşındaki özerkliği, mülkiyet kurallarının gittikçe daha kesin biçimde tanımlanması sayesinde yerleşmiştir. Bir insanı sahip olduklarıyla tanımlamak hukukun; o insanın ne olduğunu söylemek ise dinin alanına girer. Mülkiyetleri sınırlandırmak, bir kadastro oluşturmak gibi işler, doğrudan kişileri değil öncelikle toprakları konu alan bir hukukun ilk biçimini oluşturmuştur. Ulusun bu şekilde toprağa kök salması, özgürlüğümüzün temellerini atmış ve açık bir topluluk için uygun koşulları yaratmıştır. Bu durum, insanları toplulukları içinde hapsetmemiş, insanlar köklerinin ve soylarının peşine düşmemiştir. Ancak, çalışmalarını düzenlediği insanların çok çeşitli olması karşısında hoşgörülü olan bu durum, onun uygulandığı mekânın tanımlanmasını büyük ölçüde zorunlu kılmıştır. Toplumsal kuralların oyuncuları olan kişilere sunduğu özgürlüğü, idare ettiği mekân üstünde geri alır. Hiçbir karmaşıklığa izin verilmez. Bir toplumun soylarıyla, ırkları ya da dinleriyle ilgili kulaktan kulağa geçen kimliklerinin; toprakla ilgili tespitlerin belirsiz olması ölçüsünde kesin olması gerekir. Bu sorun karşısında, Avrupa uluslarının ürettiği çözümün yegâne çözüm olduğunu; dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan özel bir tarihin beklenmedik bir sonucu olduğunu kabul etmek gerekir.

Çeşitli Avrupa hukuklarının yayılma alanlarını tanımlayan bu kesin hudutların kendine özgü bir soyağacı vardır ve Avrupa uluslarını, yanıltıcı biçimde ulus adını almış olan bütün diğer insan topluluklarından ayırır. Gerçekten de, Avrupa haricinde hudutlar genellikle çok yenidir ve uzun süre Avrupa'da olduğundan daha belirsiz kalmıştır. Demek ki hudutların kutsallığı çok daha zayıftır. Onlarca yıl süren sömürgecilik, Avrupa durumunun bu eşi olmayan özelliğini maskelemiştir. Sömürgeden kurtulanlar, sömürgecilere ulus fikriyle

karşı koyduklarını sanmışlardır. Ancak gelecek on yıllarda bu yanılgı yok olacaktır. Bunun nedeni, Avrupalıların diğerlerinden daha şanslı olmaları değildir. Sadece, Avrupa'da mekân nispeten azdı, binlerce yıldır savaşarak bunun için "avans" ödendi ve bu durum, eski monarşilerin hudut kavgalarını sonuca bağlamalarını sağladı; yasa kavramı ile ülke toprakları kavramı arasında sıkı bir bağ kuruldu: Yasa insanları değil, belli bir ülke sınırları içindeki insan etkinliklerini idare eder. Başka türlü olsaydı, insanlar yurttaş değil köle olurlardı.

Hatta Avrupa'da bile bu bağ, iğreti kalmaktadır: Ada olduğu için kendiliğinden belirlenmiş ülke topraklarına sahip olan Büyük Britanya, ülke toprakları kavramına; topraklarının sınırlarını belirlemek için savaşmak zorunda kalmış olan uluslarla aynı değeri vermez. Bu konuda Japonya'ya benzeyen İngiltere, kimliğini uzun süre neredeyse ırkçı bir temele oturtmuş; bu da onu, Fransa ve İspanya'dan farklı kılmıştır. Avrupa basamaklarına uzanan bir köprü olan Almanya'ya gelince; Avrupa'nın geri kalan kısmıyla çatışmasının kaynağında bir toprağa değil de bir dil ve bir kültür temeline oturtulan Alman halkının tanımı vardır.

Avrupalı sömürgecilerin, yüzyıllar süren kavgaları bitirmek umuduyla çizdikleri düz çizgiler, sadece Kuzey Amerika'da sağlam kalmıştır; ama ne pahasına! Toplum sözleşmesinin yönettiği mekânın yapaylığını örtmek için bütün halkı aynı sözleşmenin zoruyla değiştirmek gerekmiştir. Afrika Birliği Örgütü'nün, sömürge döneminin hemen ardından aldığı karar gibi; sömürgecilerin bıraktıkları bu soyut sınırlar içinde uluslar yaratmak amacıyla aynı sınırların korunmasına karar vermek yetmemektedir.

İşte bu nedenle, sayıları gittikçe artan birçok ülkede yöneticiler, ulus fikrinin yerleştirilmesine öncelik vermişlerdir. Demir ve ateşle kurulmuş en eski Avrupa uluslarının tarihini hızlandırılmış olarak yeniden yapmak için, kurucu mitler uydurulmuştur. Ancak artık, ulusların oluştuğu o büyük çağlara benzemeyen bu dönemdeki milliyetçilikler, çok zayıf görünmektedir. Bir Almanca deyime göre "iyi bir yer" kapmak için dünyayı masaya yatıran XIX. yüzyılın emperyalist milliyetçiliklerinin rekabeti gerilerde kalmıştır. XX. yüzyıl sonundaki milliyetçilikler, savunma refleksinden doğmuştur: Elimizden kaçan ama yakamızı sıyıramadığımız bu geniş dünyadan duyduğumuz korkuyu ve içe kapanışı ortaya koymaktadır. Demek ki totaliter rejimler

sonrasında ulusların içlerine kapanmasının emperyalist bir nitelikten ziyade, yabancı düşmanlığı özelliği göstermesinde şaşılacak hiçbir yan yoktur. Bugün, bir dünya turuna çıkıp, bütün kıtalarda milliyetçi fikrin, bu fikri aşan güçlerle birleşerek varolabildiğini kanıtlayabiliriz; bunlar din, ırk, ideoloji, kavimdir. Toplumsal sözleşmeleri ya da tarihsel soyağaçları öylesine olup da toprak bütünlüğünün bir kanıt olarak ulusu tanımlamaya yettiği ülkeler giderek azalmaktadır.

Üstelik, tarihin "ülke topraklarına bağlı olma zorunluluğu"nu dayattığı birkaç ülkede bugün, aynı zorunluluk birtakım ekonomik olgular yüzünden tartışma konusu yapılmaktadır. Yüzyıllardır düşündüğümüz biçimiyle siyasal modernliğin toprakla ilgili temelleri, bugün yeni ekonomik modernlik biçimlerince saldırıya uğramaktadır.

Sadece tarım değil, ayrıca sanayi de ekonomik etkinliğin düşüşe geçen bölümünü oluşturduğu için "ülke toprakları", mekân olarak yakınlık, gittikçe önemini yitiriyor. Beslenebilmek için tarımsal alanlara sahip olmak, yerleşik düzene geçen insanların ilk siyasi hedefini oluşturmuştur. Sanayinin gelişmesiyle; bir yandan hammaddenin denetimi, öte yandan madenlerde binlerce insanı bir araya getirme zorunluluğu, ekonomik etkinlik ile mekânın belli şekilde düzenlenmesi arasında bağ kurulmasına katkıda bulunmuştur. İşlenmesi çok zor maddelerle çalışan sanayi aynı yere çok sayıda insan toplayarak mekânı önemsiz kılıyordu. XX. yüzyılın ilk yarısında sanayi üretiminin simgesi olan bir otomobilde hammadde, toplam değerin % 30 ila % 40'ını oluşturur. Yeni çağın simgesel ürünü olan bir elektronik eşyada bu oran ancak % 1'dir!

Bunun anlamı, dünyanın daha "soyut" daha "madde dışı" bir hâle dönüştüğüdür. Dünyadaki zenginlik giderek önlenemez bir hal almaktadır. Değerin oluşumunda, maddesel bileşkeleri yerlerine oturtmak gittikçe güçleşmektedir. Değer ise şebekeye girme sayesinde doğar. En zengin elli bin Fransızın kimlik fişine sahip olan kişi, altın bir broşa sahip kuyumcudan daha zengindir: Kıtlık ortadan kalktıktan sonra değer, doğru arzın doğru taleple yan yana getirilmesinden doğmuştur. Oysa, haberleşme devrimi sayesinde şebeke, sadece ülke sınırları içinde kalmıyor: Denizyolu ve demiryolundan sonra, havayolu ve mekân kavramını altüst eden bir haberleşme yoluna geçiliyor. Dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, ekonomik etkinliği sırasında şirketinin elektronik haberleşme şebekesine

bağlanabilen bir IBM çalışanı, köyünden hiç çıkmamış bir Perigord çiftçisi kadar, şirketiyle "bütünleşmiş"tir. Önemli olan, bir ülke toprağını idare etmek değil bir şebeke içine girebilmektir. Bu değişim, insanların yeniden hareketli olmalarını da açıklamaktadır. Son yüzyılların yerleşik yaşam süreci sona ermiş ve göçler yeniden başlamıştır. Sanayi artık işgücünün bol bulunduğu yerlerde kurulmak zorunda değildir. İnsanlar zenginliklerin var olduğu yerlere gidiyor; toprağa ancak güvenlik zoruyla bağlı kalınabilen bir dünyada yoksulluktan kaynaklanan göçler, hem ekonominin hem de gelecek yüzyılda tanımlanacak olan siyasetin içinde önemli bir olgu olmaya başlamıştır.

Ekonomideki bu devrim, mekânın değerini düşürürken insanlara değer kazandırır; zira, değeri belirleyen nadirlik, tıpkı mekân için olduğu gibi insanlar için de değişmiştir: Artık, buluşma yeri ender mekânlardır – dünyanın büyük başkentleri ile kıyıda kalmış yerler, tatil kentleri arasındaki fark buradan gelir; Côte d'Azur'de görüldüğü gibi kent merkezlerinin güzelliğinin yakın mesafede oluşuna paha biçilememektedir. Bu farklılığın üretimle ilgisi gittikçe azalır; ekilip biçilen toprakların değeri sürekli düşer. Maddesel olmayan ekonominin mantığı böylece onun dışında kalan şeyi, yani toprağı etkilemektedir. Artık bir toprak parçası üretebildiği şey için değil, daha çok buraya insanlar yerleşebildiği için değerlidir. Gerçekten de insanlar, aynı anda hem çok bulunan hem de en az bulunan kaynağa dönüşmüşlerdir. Ucuz ve niteliği az içgücü bulmak hiç bu kadar kolay; yetkinlik ise, dünya çapında bir rekabet konusu olalı beri, hiçbir zaman bu denli aranır olmamıştı.

Bakış açılarının tersyüz edilmesi, siyasal düzen üstünde derin sonuçlara yol açar. Mekânın azlığı hukukumuzun temeli olmuştur. 'Kadastro'yu; modern demokrasilerin ataları olan İtalyan sitelerini doğuran şey budur. Ve insanların bolluğu bizi kölelikten kurtarmıştır. Bu iki olgu, modern ulusun temelini oluşturur. Kökten değişen bu durumdan ne gibi bir yeni siyasal düzen doğacaktır?

Mali alanda uzun süredir bunun genel bir özetini görüyoruz; vergiyi kaldırma iktidarının ve bu iktidarın denetiminin, gücün kurum haline getirilmesinin ilk biçimleri olması; ayrıca Avrupa ulusal demokrasisinin bu kavga üzerine kurulu olması çok anlamlıdır. Bütün modern demokrasilerde; ister mallara, ister ticari işlemlere, isterse kişilere uygulansın, verginin ülke çapında bir temeli vardır.

Bugün bu mantık, üç bakımdan sorgulanmaktadır: Öncelikle insanlar, eğer zenginlerse, vergiden kurtulmak için gittikçe daha fazla çaba harcarlar; özel bir yetenekleri varsa bunu daha pahalıya satabilmek; eğer işsizseler, iş bulmak amacındadırlar. Daha sonra bunun nedeni, sermayelerin hem hareketli, hem de az bulunur olmasıdır. Yabancı sermayenin çekilme isteği, ulusal sermayenin denetimini zorlaştırır. Nihayet, bir malın üretim aşamalarını birçok ülkeye yayan çokuluslu şirketler çağında, içerideki devir konusundaki fiyat istikrarsızlıkları hesaba katıldığında katma değerin belirlenmesi gittikçe kuşkulu olmaktadır. Ülke topraklarına bağlı bir zorunluluk kalmayınca; işletme yeri ile yatırım yeri birer veri olmaktan çıkıp birer seçime dönüşünce; katma değer, bulunuşunu belli bir yere bağlayamayacağımız kadar soyut bir biçimde geliştikçe; vergi, artık söz sahibi bir kararlılık değildir. Gerçi ülke toprakları engelini aşamamış çok geniş alanlar bulunuyor henüz ve bir devlet, gayrimenkulleri ya da fabrikalarında çalışan ücretlileri vergilendirme konusunda bütün iktidarı elinde bulundurabiliyor. Ancak, yeni zenginlik türlerini vergilendirmek söz konusu olduğunda, ulusal devlet bütün dünyayla rekabet içine girmiştir; ayrıca sermaye ve yetenek konusunda mevcut rakiplerinden daha fazla vergi istediğinde bunu kayıp vermeden yapamaz. Ülke sınırı engelini aşamayanlara uygulanan mali yük ile bu sınırları aşanlara uygulanan yük arasındaki farklılık çok büyükse, mali sistemdeki tutarlılık siyaseti sorun yaratacaktır. Ücret gelirleri, sürekli olarak sermaye gelirlerinin üç katı miktarda vergilendirilemeyecektir. Böylece ulus-devlet hâlâ egemen olduğunu düşündüğü yerde yeni bir baskıya boyun eğmelidir, ki bu zorluk da o zamana kadar vergi yoluyla yurtaşlar ile ulus arasında kurulmuş olan bağı bozacaktır.

Verginin, biraz olsun yasallığını koruması için, makul olması gerekir: Vergi, siyasal bir dayanışmanın ifadesi ve ölçütü olmak yerine bir devletin toprakları sayesinde sunduğu "kolektif mallar"ın basit bir yükümlülük payı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir devlet, vergilerini benzer ülkelerin vergilerinin üstünde tutamaz; aksi halde sermaye ve yetenekler yurtdışına kaçar. Kimileri, bu zorunluluğu pazar yasalarının siyasal alana başarılı bir uygulaması olarak görürler. Aslında birçok ortak yükümlülüğün karşılanması (güvenlik, altyapı, adalet, vb.), vergi ödemelerine bağlı olmadığından; birçok teşebbüs, mali yükünü azaltmanın yollarını bulacak ve bir yandan da ortak yüküm-

lülüklere masraflara ilişkin en iyi koşulları sunan devletlere yerleşeceklerdi. Verginin ülkede yerleştirilmesi konusunun sorgulanması, yüzeysel bir liberalizmin düşündürdüğünden daha çok temel soruna yol açmaktadır. Bu, ulus-devletlerin yoksullaşması ve ortak yükümlülüklerin vergi yoluyla karşılanmasında yetersiz kalınması anlamına gelmektedir. Ya benzer yükümlülükler sunan devletler, "mali rekabete" girmemek için anlaşacaklar, olmazsa aralarında eşdeğerlik mekânizmalarını kabul edecekler; ya da devletler, "bedava" olan ortak yükümlülükleri azaltıp bunların yerine paralı hizmetler ya da bireyselleşmiş sigorta sistemleri koyacaklardır.

Her iki varsayımda ulus, dayanışmanın ve siyasal denetimin yapıldığı doğal mekân olarak tehlike altındadır.

Vergi toplamak için iyi teşkilatlanmamış olan ulus, harcamaları idare ederken de etkili olamaz. Vatandaşların günlük gereksinimleri söz konusu olduğunda ulus, çok uzaktadır; kamu gelirlerinin gerçek bir siyasal denetim altına alınıp iyi kullanılmasını etkili biçimde gözetemez. Kentte bulunan kamuya açık okullar ya da hastaneler yeterli hizmet veremiyor diye, kim hükümeti devirmek ister ki? Bu konuda merkezi idarenin hiçbir şey yapamayacağını biliriz; aynı zamanda finansmanların bu idareden geldiğini de biliriz. Ulusal kadrolara, ne kaynakların eşit şekilde paylaşımını sağlayacak idare, ne de *a fortiori*, doğrudan kamu hizmetlerinin idaresi konusunda güvenilmez. Etkili bir denetim kaygısı, yerel olarak idare edilen, finanse edilen, denetlenen bir birliği zorunlu kılar; bu durumda yakınlığın tercih edilerek zenginlerin çok daha zengin, yoksulların çok daha yoksul olmaları tehlikesinin göze alınmasının önemi yoktur. Sadece denetlenebilecek şeylerle özdeşleşilmektedir ve modern ulus-devlet, gündelik yönetim etkinliklerinde denetim dışı kalmakta, yani sorumluluktan kurtulmaktadır. Zengin Lombardiyalılar, artık vergilerinin Napoli'de kötüye kullanılmasını istememektedirler. Dayanışmanın benimsenmesi, onun etkili bir biçimde yerine getirilmesi konusunda Devlet'e olan güvenin azalması oranında güçleşmektedir. Siyasal örgütlenmenin her seviyesinde aynı red ortaya çıkmaktadır: Zengin banliyöler yoksul banliyöler için para ödemeyi artık kabul etmiyor. Her tür aktarım sorun yaratmaktadır; siyasetin ortak mekânı yasallığını yitirmiş, bu bunalım sırasında ulusal dayanışma kavramını da beraberinde götürmüştür; ancak yasallığın yok oluşunun ulus-

devletin başarısızlıklarından mı yoksa, onun idare etme iddiasında olduğu, ulusal topluluk konusundaki daha derin bir kuşkudan mı kaynaklandığını bilmemekteyiz.

Günlük yaşantımızın sorunlarını çekip çevirmenin çok uzağında kalan ulus, yine de bizi etkileyen global sorunlara karşı koymamız konusunda son derece sağlam görünmektedir. İster savunma ya da adalet gibi geleneksel egemenlik işlevleri söz konusu olsun, ister ekonomik yeterlilikler söz konusu olsun; ulus, gittikçe aşınan, dünyanın büyüyen bütünleşmesine uyum sağlayamayan dar bir çerçeve olarak göze çarpıyor.

Savunma konusunda iki devlet, SSCB ile ABD kırk yıldır savunmalarını sağlamada yalnızca kendilerine güvenebilecekleri savını gütmüşlerdir. Bunun tersine İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan iki ülke, erdemli ve iyiliksever görünerek, kaynaklarının sadece kısıtlı bir miktarını savunmaya ayırmış ve ABD'ye dünyayı örgütleyip güvenliği sağlama sorumluluğu vermişlerdir. Bugün, kimin kazanıp kimin kaybettiği görülmektedir. SSCB, ulusal üretiminin gittikçe artan bir bölümünü askeri bütçeye ayırmak zorunda kaldığı bir yarışta tükenmiştir. ABD, ondan daha iyi dayanmış, refah ile savunmayı uzlaştırabilmiştir. Ancak onlar da bir başlarına harcadıkları çabaların sonuna gelmiştir; ayrıca askeri bütçedeki önemli bir azalmanın ve kamu harcamalarının tamamen yeni bir biçimde yönlendirilmesinin Amerika'nın çöküşünü önlemek için kaçınılmaz olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur. İyimserler, SSCB'nin yok oluşunun, böyle bir azaltmaya tehlikesizce gitmek için belirlenen zamanda oluştuğunu söylemektedirler. Ancak bu, o kadar da kesin değildir: Teknolojinin eşitliği sağlayan gücü –bir teröristin Stinger füzesiyle bir yolcu uçağını düşürmesini sağlayan, en gelişmiş silahların kullanımını XIX. yüzyıldan kalma bir çakaralmazınki kadar kolay hale getiren teknoloji– uzun menzilli füzelerin yaygınlaşması –bu da bize sınırlarımızın uzağındaki ülkeleri vurabilme gücünü verir– yeni tehditler oluşturmaktadır; bu sırada alışverişlerin ve bağımlılık yaratan ilişkilerin çoğalması, gelişmiş ekonomilerin gittikçe karmaşıklaşması, bizi daha da savunmasız bırakmaktadır.

Gerçekten de refah, hiçbir zaman olmadığı kadar düzeni gerektirmektedir. Karmaşıklığın birçok basit işleme ayrıldığı, zenginliğin çok sayıdaki bağlantılardan doğduğu bir dünyada; dalgalanmalar-

dan, umulmadık şeylerden, belirsizlikten, denetimsizlikten ne pahasına olursa olsun sakınmak gerekmektedir. Bir düzen gereklidir; ekonomik bağımlılıkların doğal ürünü olmayan, ama askeri güçlere de bağlı olan bir düzen. Peki ama, kaynaklarından savunmaya ayırdığı payın doğrudan rakiplerinin ayırdığı paydan hep yüksek olması durumunda ABD, yerini nasıl koruyabilecektir? Körfez kriziyle ortaya çıkan Tokyo ile Washington arasındaki sert ilişkiler, Amerika'nın dünya düzeninin gönüllü bekçisi olabilecek durumda olmadığını; askeri olmayan güçlerin tacirliğini yapmayı reddettiğini gösteriyor. Anında harekete geçirebileceği tek kozu askeri gücü olan Rusya, belki de bu rolü oynamaya soyunabilirdi. Ancak uluslar topluluğu, dünya barışının korunması için bu iki ülkeden birine güvenmeye hazır değildir.

Gerçekten de, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir ulus, tek başına istikrarı sağlayamaz. Hiçbiri bu rolü, hem diğerlerinin güvenini kazanıp hem de zayıflama tehlikesi olmadan ya da ona verilen sorumluluğu kötüye kullanmaya yeltenmeden uzun süre üstlenemez. Gereksinim duyduğumuz bu düzenin sağlanmasında bir ulusun, yeterli araçlara sahip bile olsa, bunu gerçekleştirebilecek bir yasallığı yoktur. İleri ülkelerin kamuoyları tek taraflı eylemleri reddetmektedir; varsayıma dayalı bir "Avrupa ulusu" söz konusu olsa bile, ulusal çıkarlar dışardaki eylemlere yeterli temeli oluşturur gibi görünmemektedir. Yasallık, uluslar topluluğunun çok taraflı çerçevesini gerekli kılmaktadır. Ulus, artık güvenliğin doğal çerçevesi değildir ve şimdilik başarı gözetilmeden bir dünya hükümeti düşlenmektedir.

Aynı örnekler adalet konusunda da verilebilir: Brüksel'de, Avrupa Topluluğu'na üye değişik ülkelerin yönetmeliklerinden hareketle oluşturulan yasaların öneminin gittikçe artmasının gösterdiği gibi, hiçbir adalet sistemi, uluslararası etkilerden uzak kalamaz. Bu engel sadece siyasal bir iradeden kaynaklanan kurumsal bir yapının sonucu değildir; ayrıca ekonomilerin evrimini ve uluslarüstü seviyede tanımlanan uluslararası ölçütlere uyma zorunluluğunu yansıtmaktadır; özel hukuk ölçütleri konusunda kendini ayrı tutan ve böylece sanayisini yabancılara kapayıp koruduğunu sanan bir ülke, sanayiye yıkıcı bir darbe vurmuş olur; çünkü, gelişmiş sanayisini; rekabet gücünün korunması için gerekli olan araştırma ve geliştirme harcamalarını karşılayamayacak dar bir pazar içine sıkıştırmıştır.

Gerçekten de, ulusal çerçevenin uyumsuzluğu en çarpıcı biçimde ekonomik alanda görülmektedir. Her teknolojik devrim, araştırma ve sanayiyle ilgili geliştirme harcamalarının arttırılmasına yol açar. Yüz yıl önce, araştırmanın ulusal finansmanı fikri tuhaf karşılanmaktaydı. Laboratuvarındaki bilgin, bilimsel ilerlemenin itici gücüydü. Araştırma, bireylerle ve *a fortiori* teşebbüslerle ilgili bir işti. Daha sonra kısmen iki dünya savaşının yol açtığı bilimsel ilerlemenin hız kazanması, askeri bütçeler ve araştırmaya ayrılan krediler yoluyla devletleri, gittikçe artan ölçüde bilimsel ilerlemenin temel itici güçleri haline getirdi. Harcamaların büyüklük ölçüsü değişti ve büyük sanayi şirketleri doğrudan ya da dolaylı olarak kamu desteğinden yararlandılar. Elektroniğin gelişmesinde esas teşkil eden temel fizik ve biyoloji konularındaki yeni araştırma programlarıyla yeni bir aşama daha kaydedildi: ABD boyutunda bile olsa hiçbir ülke, gerekli olan harcamaları tek başına finanse edebilecek güce sahip değildir. Tıpkı Süper-Concorde projesi ya da temel fizik alanındaki kimi araştırma (büyük partikül hızlandırıcılar) projelerinde olduğu gibi, dünya ülkelerinin işbirliği bir zorunluluk haline gelmiştir.

"Ülke topraklarına dayanan zorunluluk" aşılmıştır ve bunun yerine devletin hiçbir yararcı, işlevsel bakışı konulamamıştır: Gerçi modern devletlerin üstünlüklerini yitirmeleri ve tıpkı herhangi bir teşebbüs gibi yararlılıklarını büyük reklam kampanyalarıyla anlatmaya çalışmak zorunda kalmaları memnuniyet verici olabilir. Bu "yeni koşullara uydurma" işi, tehlikesiz sayılmaz. Yeni bir denge mi kurulmaktadır? Herşeyi yapma iddiasında olan ama bunları iyi yapamayan ilahi devlet ile devletin hiçbir şeyi iyi yapamayacağına inanan ultra liberaller arasında bir orta yol yok mudur? Ele alınacak sorunların niteliklerini göz önüne alarak sorumlulukları değişik seviyelerde yeniden paylaştıracak bir orta yol bulunamaz mı? Merkezi bir devlete alışmış olan Fransızları şaşırtan böyle bir uzlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'nin ya da savaş sonrası Almanya'nın federasyon deneyinin özünde yer almaktadır.

Bununla birlikte yanılgıya düşmemek gerekmektedir. Tanık olduğumuz hareket, klasik federasyonculuktan daha da öteye geçmektedir. Klasik federasyonculuk, toprağa doğrudan bağlılığın hâlâ toplumsal ilişkilere baskın geldiği bir çağda doğmuştur. Federasyonculuğun örgütlemeyi arzuladığı değişik seviyelerdeki dayanışma,

coğrafyaya dayalı mantığa uyuyordu: Topluluk dinle bütünleşiyor, din de federal devletle bütünleşiyordu. Ve coğrafyanın belirlediği bu sorumluluk piramidi, birçok seviyede siyasal bir yaşamı örgütlemeye izin veriyordu; topluluğun dayanışma içinde olduğu bir mekân vardır; ulusun dayanışma içinde olduğu bir mekân ve bu seviyelerden her biri için yurttaşlar öncelikler saptayıp hakemlik yüklemekte ve özellikle ortak bir irade ifade etmektedirler; bu ise, bizzat siyasetin tanımıdır. İnsan etkinliği mekânı aşınca, insanların ve ekonominin hareketliliği coğrafya üzerindeki bölgeleri paramparça edince, herşey değişmektedir. Toprağa bağlı toplulukların mekânsal dayanışması, bunun yerine geçici çıkar gruplarının geçmesiyle kaybolmaktadır. Oysa gücün siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri boyutlarını tek bir çerçeve içinde birleştirme iddiasındaki ulus-devlet; yeteneklerini federal bir ilkeye göre yeniden dağıtsa bile, gücün mekânsal anlayışı içine hapsolmuş durumdadır. Mekân, en önemli özellik değildir artık. Siyaset böyle bir devrimden sonra yaşayabilecek midir? Başlangıcından, Yunan sitesinden bu yana siyaset, bir yere kök salma yoluyla site (polis) ya da ulus olarak tanımlanan insan topluluklarını yönetme sanatıdır. Eğer dayanışma artık coğrafya içinde hapsolmaktan kurtuluyorsa, artık ulus yoksa, peki siyaset hâlâ var olabilir mi?

II
Siyasetin Sonu

Ulusun yok oluşu kendi içinde siyasetin ölümünü taşımaktadır. Gerçekten de, bağlanılan gelenek ne olursa olsun, siyaset kavgası siyasal bir birliğin varlığını öngörür. Bir Fransız için siyasal bir birlik olmadan egemenlik ifade edilemez. Bu bir İngiliz ya da bir Alman için de aynı biçimde zorunludur; zira, yurttaşların yasalar çerçevesinde "kurumsal vatanseverliklerini" göstermelerini sağlar. Ancak, bu soyut yapılar modern toplumun gerçeklerine pek karşı koyamamaktadır: Şebekeler çağında yurttaşların siyasal birlikle ilişkisi, kendileri dışında kurabilecekleri bağların sınırsızlığıyla rekabet halindedir; öyle ki, siyaset, insanların toplum içindeki yaşamının düzenleyici ilkesi olmanın uzağında ikincil bir iş, hatta çağdaş dünyanın sorunlarına bulunacak pratik çözümlere pek uymayan yapay bir kuruluş olarak görülmektedir.

Dayanışma ve genel çıkarlar için bir yer kalmayınca, birbirine geçmiş güçlerden oluşan, bir piramit yapısına göre örgütlenmiş yüksek düzenleme kaybolmaktadır. Artık küçük kararları doğuracak

büyük kararlar, kararnameleri doğuracak yasalar yoktur. Tıpkı kentlerin bölgenin "içinde yer almaması", bölgenin de artık ulus-devlet "içinde yer almaması" gibi, küçük kararlar da büyük kararlardan çıkarılmamaktadır. Gücün mekânsal anlayışındaki bunalımı, kararların oluşmasına da yansır. Bunlar, her bütünlüğü belli bir yetenek içine hapseden doğrusal bir tarzda ele alınmak yerine, kesitlere ayrılmaktadır; geleneksel siyasal kavga, yani genel ilkeler ve ideoloji kavgası, toplumun örgütlenmesi konusundaki kavga yok olur, daha doğrusu ufalanır; bu da bizzat, karar sürecinde ve onun uzmanlaştırılmasındaki parçalanmanın yansımasıdır.

Kurumsal mantığın, çökerken yanında siyaseti de götürerek tükenişini, gücün kurumsal düzenlenmesinde başı çeken ABD'den başka hiçbir yerde göremekteyiz.

Bugün Washington, gerçekten de ne anlama gelmektedir? Onbinlerce görevli, birkaç yüz parlementer, birkaç bin memur ve özellikle otuz bin lobici. Bu son rakam basit bir bürokratik şişirmeyi yansıtmıyor, en büyük modern demokrasinin karar sürecinde meydana gelen temel sarsıntıyı ortaya koymaktadır. Haklı olarak "bilmek, güçtür" denir, zira güç hep, bilginin elde tutulmasına bağlı olmuştur: Washington'da bilgi işleyişi köklü bir devrimden geçmiştir. Lobicilerin birkaç etkili senatör tanıyıp bunları yemeğe götürdüğü ya da yolsuzluğa sürüklemeye çalıştığı zamanlar değişti. Siyasetin bu şekilde ele alınışı, demokratik sürecin bütünlüğünü tehdit ederken ilkeler söz konusu olamıyordu. Bir lobici çok ileri gittiğinde hapse atılıyor ve böylece ahlak sağlama alınmış oluyordu.

Bugün lobicinin işlevi ahlakı nadiren tehdit etmekte, ama demokrasi makinasının işleyişini de bizzat kesintiye uğratmaktadır. Lobici bir haber simsarıdır. Firmalar ya da temsil ettiği çıkarlar adına savunduğu bakış açılarını sergileyebilecek bütün bilgileri harekete geçirir. Kamu hizmeti yapan bir firma otoyol yapımı için kredi almak istediğinde lobici, araziye ilişkin kesin ve tam bilgileri herhangi bir emlak bürosundan çok daha iyi bir şekilde elde edecek, toplum için otoyolun yararlarını rakamlarla gösterip kanıtlayacaktır. Aynı konuyla ilgili olarak, çevreci bir örgütü temsil ettiği zaman da bu tasarının çevre için vereceği zararları ayrıntılı biçimde açıklayacaktır. Böylece her işte, her yasada lobici kabineler karşı karşıya gelecek, bilginin temel silah olarak kullanıldığı çetin savaşlara girişeceklerdir.

Yönetim büroları çoğunlukla daha güçlü silahları olan bu halihazırdaki çeşitli çıkarlarla çatışmak için pek donanımlı olmayacaktır. Gerçi lobiciler bedava çalışmazlar ve ancak talep ettikleri ödendiğinde yardım elini uzatırlar. Yalnızca zenginlerin yeterince savunulduğu öne sürülen Amerikan sistemine yöneltilen bir eleştiridir bu. Kısmen haksız bir eleştiridir, çünkü ABD'de neredeyse bütün çıkarların bir karşılığı vardır, hatta toplumsal grup olarak yoksullarınkiler bile. Siyahların kendilerini savunmak için harekete geçirebilecekleri önemli araçlar bir düşünülsün.

Demek ki iyimser olabiliriz ve lobiciliğin bir meslek haline gelmesi artık çok daha iyi bilgi alan demokrasi için sevindirici bir mükemmelleşme biçimidir. Borsanın hisseler için ifade ettiği şeyi, bir kongre çerçevesinin de fikirler için ifade ettiğini düşünürsek bu iki pazarın gelişimi arasında bir koşutluk kuramaz mıyız? Tıpkı New York borsasında hisse kurlarının, kararlarını şirketlerin hesaplarını profesyonelce inceledikten sonra veren "kurumsal" yatırımcıların kanılarına göre oluşturmaları gibi, Kongre'de karşıt çıkarları temsil eden lobicilik uzmanlarının girişimleri sonucu bilgi açısından zenginleşen tartışmalar da meslek haline gelmiştir.

Peki, hâlâ siyaset söz konusu mudur? Lobicilik konusunda doğan yanlış anlama, genel çıkarların özel çıkarlarla dürüst biçimde karşılaştırılmasından doğacağı inancından kaynaklanmaktadır.

Oysa Amerikan sistemi özel çıkarları çok iyi korumaktadır; hatta özel bir grup, örneğin vakıflar lobisi söz konusu olduğunda kamu yararını da gözetebilir. Genel yararı, yani grup olarak bütün bir topluluğun yararını ortaya çıkaracak donanımı yoktur. Aslında Amerikan ekonomisi uluslararası bir nitelik kazandıkça ve yabancılar Amerikan sisteminin işleyişini öğrendikçe, ABD Kongresinin dile getirdiği bir Amerikan ulusu yararı kavramı giderek daha da soyutlaşmaktadır. Tanım itibariyle "Amerikan ulusunun" çıkarlarını savunacak bir lobi yoktur! Zaten eğer bu ulus, Kongre'de karşı karşıya gelen çeşitli gruplar sonucunda oluşmuş olsaydı son derece zayıf olurdu. Peki bu grupların yalnızca Amerikalı olması mı gerekmektedir? Koreli, Japon, Avrupalı sanayiciler de lobicilerin hizmetlerine başvurmaktadırlar. General Motors için iyi olan ne varsa Amerika için de iyi olacağı söylenilip durdu. Belki de günün birinde "Honda için iyi olan şey Amerika için de iyidir" denilecek!

Demek ki bu karşılaştırmanın sonu, özel çatışmaları aşacak bir dayanışma ilkesi olmadığından hareketsizlikle bitmektedir. Amerikalılar, bu tıkanıklığı anlatmak için bir imge kullanıyorlar: *Political gridlock*, siyasal tıkanıklık; bu deyim, bir kavşakta birbirlerini engelleyen arabaların yarattığı tıkanıklığı çağrıştırıyor; her sürücü yolu tıkayanın önündeki araç olduğunu düşünüyor, oysa havadan bakıldığında her arabanın bu tıkanıklığa katıldığı görülüyor. İlerlemiş bir demokraside, havadan bakmak için özel çıkarların üstüne çıkmak gittikçe zorlaşmaktadır!

Bu evrimin başlangıç noktasında siyasetin öncelikli olması koyutu (postulat) düşünülmeden bir yana bırakılır: Siyaset sadece özel çıkarların doğurduğu bir sonuç olarak yaşamaz; bütün özel sözleşmelerden önce gelen ve bunları aşan bir toplum sözleşmesini öngörür. Eğer bu koyut terkedilip de siyaset, mevcut çıkar değerlerinin belirlendiği pazar ekonomisine indirgenirse, siyaset mekânı da kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalır; zira, ulusal çıkarların "değerini" belirleyecek ve dayanışma alanını sınırlandıracak bir pazar yoktur. Eğer ulusal topluluk bir veri değil de bir seçim ise, hiçbir şey bu seçimi, çıkarlarının işlevsel biçimde işletilerek kullanılmasını yöneten aynı akılcı ölçütler üstüne kuramaz. Hiçbir ekonomi yasası, ulusa ait ülke toprağının, tarihe ilişkin kesinliğin yerini alamaz.

Çıkarların mesleklere dönüşmesi birçok özel çatışmadaki siyaseti çözer. Eğer belleğinde ve aynı zamanda gelecekte düşünülen gücünde içerdikleriyle birlikte paylaşılan bir yazgı bilinci, şöyle böyle varlığını sürdürüyorsa bu, çıkarların meslek haline gelmesinin bir ürünü değildir. Bunun mantığı aslında uç noktada bir kesitlemeyle sonuçlanıyor. Hepsi tarafından özel çıkarların üstünde tutulan düzenleyici bir ilke olmadığında, herbiri için çıkarların savunulmasında en uç noktaya kadar gitmek doğal bir eğilimdir. Ne adına kendimizi sınırlandıracağız? Bunun en güzel örneği Amerikan toplumundaki kavgacı eğilimlerdir. ABD'de bir sözleşme yapmak, her zaman haklarını sonuna kadar kullanmayı denemektir ve avukatlar da her aktörü kendi özel çıkarlarını açgözlülükle takibine girişmiş bir toplumun askerleridir. Sözleşme, toplumsal savaşta bir ateşkestir. Sözleşmenin bir harfinin dışına çıkılmaz, "çarpışanların" bir an için silahlarını bırakacakları ortak bir alan yoktur. Bir sözleşmeyi ihlâl etmek ahlaka aykırıdır; ancak sözleşmede belirtilen maddelerin dışında hiçbir

ahlak yoktur. Böylece savaş çetindir, sık sık güvensizliği kötü niyet olarak gören Avrupalılara da bulaşır. Hiçbir şeyi karanlıkta bırakmamak, sözkonusu hakların, anlaşmaya konu olan yükümlülüklerin hepsini ayrıntılarıyla belirlemek yaşamsal önem taşır. Hukuk kavgaları zaman aralıklarına yer vermemelidir, çünkü bunlar kaçınılmaz olarak hasım tarafından işgal edilebilir. Bir avukatın görevi, düzenlenmiş belli bir sözleşmede hep en fazlasını elde etmektir. Diğer taraf başka türlü olabileceğini anlamayacak ve kimi durumlarda yargıçlar, bütün haklarını değerlendirmeyen bir teşebbüsün rekabeti dondurduğu ya da kısıtladığından kuşkulanabileceklerdir.

Gerçekten de, hukukçuların "çıkar çatışması" ve anlaşma suçu dedikleri şeyden daha tahammül edilmez hiçbir şey yoktur, çünkü bunlar toplum aygıtını rahatsız eder: Bir aktörün aynı anda iki çıkar çevresine ait olması ve toplumun en üst verilerini sağlaması gereken güçlerin hesaplanması sorgulanmaktadır. Yaşamın her eyleminde herkesin tek boyutlu bir mantığa boyun eğmesi önemlidir; Condorcet ve Arrow, bireysel tercihlerin kabul edilmesine uyabilecek tek mantığın bu olduğunu göstermişlerdi. Ekonomistlerin jargonunda, yararı "en fazlaya çıkarmanın" uygun olacağı söylenecektir. Bu dünyanın itici ilkesi, ortak bir çıkarın tanınması değil herkesin herkesle savaşmasıdır; bu her bireyin, her siyasal kutbun güç isteğinin, komşusunun güç isteğinden başka sınır tanımadığı bir çarpışmadır. Her iktidar gücünü sonuna kadar kullanır; böyle olmasaydı iktidar iktidarla sınırlı olmazdı; zira kimi iktidarlar başka bir iktidarın faydasız çekimserliğiyle açılan boşluğu doldurmaktadır.

Liberal demokrasinin babaları kamusal alanı ve özel alanı açıkça belirledikten sonra, çıkarların tek taraflı mantığı ile her kişiyi bir özneye dönüştüren hümanist geleneği uzlaştırmayı denemişlerdi: Modern zamanların yurttaşı iki taraflı varlıktı, ama yaşamının iki yanında belli bir içsel bütünlüğü taşıyordu. Siyasetin önceliğine ait koyutun bir yana atılmasıyla birlikte kamu ile özel arasındaki bu ayrılık ortadan kalkmayıp bayağılaşmakta ve bu bayağılaşma da liberal demokrasinin bir başka temelini oluşturan özne düşüncesini un ufak etmektedir.

Özel çıkar çatışmalarının üstünde hiçbir şey kalmaması dışında bir de bu çıkarlar kesitlere bölünmektedir. Aynı kişi, aynı anda bir siyasal partiye, bir meslek sendikasına, bir tüketici örgütüne, bir

şirkete ait olabilir, ama çıkar çatışmasından kurtulması için sonsuza dek bölünmesi gerekir. Ek mesleklerden meydana gelen bir sistem oluştu ve bunlardan her biri artık özel bir çıkarı değil de bu çıkarın bir an'ını koruyor, sahneye koyuyor, yapılandırıyor. Lobici, avukat, bankacı, halkla ilişkiler danışmanı, örgüt danışmanı, muhasebeci; bunların her biri özel bir duruma yanıt veren geçici bir "hizmet" sunar.

Olmazsa, etrafında konusunda uzmanlaşmış kişilerin olduğu modern patron bir firmayı değil durumları yönetir. Amerikan firmalarının kısa vadede yaşamalarından şikayet edilmesine hiç şaşılmamalıdır. Eğer özne yoksa bellek de yoktur. Geçerli olan tek gelecek, üç aylık hesapların vadesini zorunlu kılan gelecektir. Böylece uzun vadenin hesaba katılması bile özel bir görev, bir uzmanlık alanı olabilir ve yönelimleri belirlemek için "strateji danışmanları"na başvuran firmalar bulunmuştur. Bu durum artık insan topluluklarıyla, onları oluşturan uluslarla, firmalarla değil yalnızca ele alacağı sorunlarla tanımlanan dünyanın mantığını en uç noktasına kadar götürmek demektir.

Ortada sadece özel durumlar bulunduğuna göre her durum, kendine özgü değerleriyle ele alınmalıdır. Uzun süreler içinde hesaplar karıştırılıp, tehlikeli karışıklıklara yol açılmamalıdır. Bu durum, iki taraf arasında güven havasının sağlanıp sağlanmadığıyla hiç ilgilenmeden, sadece sözleşmeyi yapan avukat için olduğu gibi, –daha uzun vadede alımın sanayi açısından kârı kuşkulu da olsa– o anda en iyi alış fiyatı için pazarlık eden bankacı için de geçerlidir. Bu evrimin aktörleri üstlerine alınmasalar da Amerikan mantığı, müşteriyle ilişki yerine işlemleri vurgulamakta ve böylece çıkarları aşmak yerine durumları idare eden toplumun ufalanmasına yardım etmektedir.

Zaman boyutunu yitiren, ilkeler çevresinde örgütlenmek yerine durumlar içine hapsolan tartışma, özünü yitirir ve "siyaset" dediğimizde ise sadece dilimiz sürçmüş olur. Artık bundan sonra, saflıkla şikayet ettiğimiz çağdaş siyasetin "medyalaştırılması"; medyanın sahnelediği biçimiyle algıların geçici akışının, süre içinde yaşanan ortak bir yazgı bilincinin yerine geçtiği bir toplumdaki evrimi dile getirir.

Hatta, çıkarların mesleki olarak karşı karşıya gelmesinin doğurduğu tıkanıklık karşısında eli kolu bağlı duran siyasetçinin temel

işlevinin, artık kolektif algıların profesyonelce idare edilmesi ve bu yolla bir devamlılığın sağlanması olduğu öne sürülebilir: Her şeyin anlık olduğu bir çağda siyasetçi kendini zamanın rahibi gibi gösterir, ama kullandığı araçlar anlık çağa ait araçlardır. Bu alanda, toplumsal yaşamın diğer aktörlerine göre açıkça görülen avantajlara sahiptir. Bulunduğu yere gelme biçimi –genel seçim sırasında doğrudan ya da dolaylı olarak seçilmesi– onu "medyatik" olmaya, bir medya ürünü olarak varolmaya zorlamaktadır. Böylece kendine özgü bir yer kazanır, zira genel yeteneklere sahip tek insan malzemesidir. Medya toplumundaki diğer "insan malzemelerinin" aynı kozları yoktur: Varyete oyuncuları olan bu kişiler, genellikle, sadece kamuoyunun bir kesitini hedefler ve özgül bir ürünle sıkı sıkıya bağıntılıdırlar (film, disk vb.); firma idarecileri olarak firmalarının imajının silinmemesi için çalışırlar.

Siyasetçi, televizyon habercisi ile birlikte kolektif algıları örgütler. Bunların her biri, bir diğerinin geçim kaynağıdır; siyasetçinin denetleyemediği görüntüler karşısında yapacak bir şeyi kalmadığında –örneğin Berlin Duvarının yıkılışı–, ama görüntüyü, yani medyanın dikkatini çekecek görsel durumu yarattığında bu ideal durumdur– Başkan Reagan buna yaklaşmıştı. Zamanın iyi kullanılması, tıpkı iyi bir dramaturgun beklenmedik olayı yaratması gibi, durumlar yaratmayı hedefler: Tam zamanında söylenmiş "küçük söz", uzun bir bildiriden daha etkili bir "şok" görüntü; bir zirvenin en çetin anları artık devlet başkanlarının tartışmalarında değil basın toplantısında yaşanıyor.

Televizyon, kendi ritmini siyasal kavgalara yansıtıyor: İyi bir televizyon haber programı birçok önemli konuyu ele alamaz, ayrıca izleyicileri kaybetme korkusu değişik kanalların sorumlularını aynı konuyu işlemeye itmektedir. Demek ki sadece bir konu konuşuluyor ve kişiler bu konudan çabucak sıkılıyorlar: Gündemin bir haftadan fazla bir süre aynı konuyla işgal edilmesi nadirdir. Böylece siyasetçinin işi, oyununu elinden geldiği kadar iyi oynamak, her yıl televizyon ekranını dolduran elliyi aşkın psikodram içinde en fazla yer alabilmektir. Bu "canlı tablolar" aralarında birbirleriyle bağıntılı değillerdir, bu da aynı zamanda hem bir şans hem de bir zorluktur: Başarılar gibi hatalar da çabucak unutulur.

Görüntülerin ve konuların kesitlenmesi, zamanın parçalara ayrılması, algıların basitleşmesi: Bundan söz edilsin ya da edilmesin,

esas olan ve çoğunlukla tek ölçüt olan budur; çünkü konuşulmayan bir sorun yok demektir. Ne yapılması gerektiğine gelince, tartışmanın bu şekilde düzenlenmesi basitliğe dayanan muhalifler yaratır. Her sorun konusunda, insanın evet ya da hayır diyerek konumunu belirlediği baskın bir durum vardır. Aradaki ayrıntıların, nitelemelerin, "tam olarak değil" ve "hemen hemen aynı fikirdeyim" gibi deyimlerin değeri yoktur; çünkü bunlar öğretici değildir. Burada yine lobicilerin uğraşları ve bilgi edinmenin meslek haline gelişini buluyoruz. Lobiciliğin getirdiği zenginlik, yukarı doğru çıkıldığında süreci karmaşıklaştırırken, aşağı doğru inildiğinde basitleştirir. Bir yasanın çıkarılmasının ilk aşamasında, siyasal tartışmanın uzağında bir metin üstünde, sadece bir durumu tespit etmeye çalışan profesyoneller arasında zorlu bir oyun oynanır. Son aşamadaki açık tartışmada, profesyonellerin çıkar çatışması tarafsızlaşma eğilimindedir: Neredeyse her durumda, mevcut çeşitli durumları desteklemek için sunulabilecek ciddi kanıtlar vardır. Bu durumda her şey, bir sorunun sunuluş biçimine bağlıdır: Algılama sorunu merkezi sorun haline gelir. Zira, karmaşıklık bıktırır ve tek cümlede özetlenemeyecek bir kanıt, medyatik bir varlığa sahip olamaz.

Her şey bir yana, aslında kararı belirleyen, siyasetçinin "kendi" mizansenini benimsetebilme yeteneğidir. Bunun için Başkan Reagan'dan yakınıyorlardı, oysa bu eski oyuncunun iletişim yeteneği bazı fikirlerin basitleştirilmesini sağlamıştı. Gerçi nihai kararın, ulusal tartışmanın, sonu bir çıkmaza ve tıkanıklığa varacak derecede yok edilmesiyle alındığı bir duruma sevinemeyiz. Ama en azından bir karar alınmış olmaz mı? Bu bile kesin değildir, zira uyanık siyasetçi, gerçeğe dönüşen görüntülerden daha tehlikeli hiçbir şeyin olmadığını bilir. Gerçekten de siyasal tartışma, fiili kararlar yerine bir halkın kendisine ilişkin sahip olduğu kolektif algılayışı konu aldığı zaman, medyalaşan demokrasinin en son aşamasına ulaşılmış olacaktır. Bu algılayışın gerçeklerden çok uzakta olması olasıdır. Reagan yönetimi sırasında ve öne çıkarılan yönelimlerin aksine kamu harcamalarının oranı böylelikle artmıştır. Bunun bir önemi yoktur. Önemli olan aksi algılayışın dayatılmış olması ve ekonomi ajanlarının Amerika'da devletin gerilediğine inanmış olmalarıdır. Dünyayı dolaşan bu bildirinin, bütçeye ilişkin gerçeklerden çok daha etkili sonuçları olmuştur. Reagan'dan önceki Başkan Carter'ın, Amerika'yı yeniden

silahlanmaya sokmasının *a contrario* önemi yoktur; güçlü başkan imajı verememiş ve bu yetersizlik yeniden silahlanma gerçeğinden daha fazla önem taşımıştır.

İşte her bakımdan XVIII. yüzyılın tutkularından ve bu yüzyıldaki en gelişmiş ifade biçimi olan parlamenter demokrasiden uzaklaşmış durumdayız. İktidarı durduracak bir iktidar düşü ve gücün çok sayıda küçük ve özerk kutuplar arasında paylaşılması dengeyi sağlamaz, aksine felç eder. XVII. yüzyıl filozoflarının düşünü kurdukları, aklın ışığıyla aydınlanan halk tartışmasının yerine meslek çıkarlarının çatışması geçmiştir.

Liberal demokrasi bugün karşı çıkılan iki koyut üzerine kuruluydu: Toplumsal uzlaşma ve genel çıkarların bulunduğu bir siyasal çevrenin varlığı; toplumun özerk özneler olarak oluşturmasından önce kendilerine özgü enerjileri olan, haklarını kullanan, "güçlerini" gösteren aktörlerin varlığı. Özerk öznelerin yerinde anlık durumlar vardır ve bu amaçla harekete geçirilmiş yetkilerin desteğindeki geçici ittifaklar buna göre kurulur. Kolektif dayanışmanın oluştuğu yer olan siyasal mekânın yerine sadece temel algılayışlar geçmiştir ve bunlar da onları elinde tutan çıkarlar kadar anlıktır. Aynı anda hem parçalanma hem de türdeşleştirme vardır. Sonsuza dek kesitlere ayrılan; belleksiz, dayanışmasız bir toplum, birliğini sadece medyanın her hafta birbiri ardına kendisiyle ilgili görüntülerde bulan bir toplum. Yurttaşı olmayan bir toplum, yani sonuç olarak "olmayan-toplum".

Bu bunalım, Avrupa'da sanıldığı gibi kurtulmayı umduğumuz özel bir modelin, yani Amerikan modelinin yarattığı bunalım değildir. Gerçi Amerika Birleşik Devletleri, genel çıkarların çözüldüğü çıkarlar çatışmasını en uç noktasına götürmekte ve kolektif algılayışın işletimi burada Avrupa'dakine eşit olmayan, karmaşık bir seviyeye ulaşmaktadır. Ancak uç noktadaki durumlar ortalama durumları anlamamıza yardım etmekte ve Amerikan bunalımı da bizim geleceğimizi haber vermektedir.

Geleceğimizin mührünü taşıyan ikinci ülke Japonya. Bu ülke de siyasetin çöküşünün ve şebekelerden oluşan yeni çağın diğer yüzünü gösteriyor. Japonya, Aydınlanma çağının yapılarını, bireyin yüceltilmesini, çok sayıdaki özel kişilerin yazgılarına saygı duyacak bir toplum aygıtı düşü kurmamıştır. Feodal çağdan doğrudan doğruya henüz tanıyamadığımız bir modernliğe geçmiştir. Ülkenin başarısı

bile siyasetin çöküşü konusunda Amerikan bunalımından çok daha fazla şey anlatmaktadır.

Zira Japon başarısı siyaset alanında değildir: gerçekten de Japonya'da çıkarların meslek haline gelişi ve bunun sonucunda kesitlenmesinde, törelerle canlı tutulan ortak bir kökenin belleği doğal olarak ağır basmaktadır. Böylece şimdilik köklerinin kurumsal mantığı ile çağdaş gücün ilişki mantığını uzlaştıramayan Amerika'nın tıkanıklığını yaşamamaktadır: Olumsuz koalisyonlarla felç olan, artık siyasetin ve çıkarların ortak alanında sınanmayan bir yığın heteroklit tartışmayla parçalanan Washington, karar vermeyi becerememektedir. Japonya'nın durumu böyle değildir, ama siyaset onu felçten kurtaramamaktadır. Bu ülkenin şansı bir sözleşme üzerine değil, yüzyıllardır süregelen alışkanlıklar üzerine kurulmuş olmasıdır. Tokyo'da, Washinton'da olduğundan daha fazla yurttaş yoktur. Japonya bir toplum değildir, ama bir toplumun belleğidir; burada güç ilişkileri taklit edilir, onlarca yıldır iktidardaki aynı partiyle birlikte demokrasi oyunu oynanır. Özenle sınırlandırılmış bu çatışmaların çok iyi düzenlenmiş koreografisi de modern Amerika'daki medya egemenliğinin Asyalılara özgü bir yorumudur. Orada *Bunraku*(*) denilen şey burada Kukla Oyunu'dur; ama kukla tiyatrosu aynı değildir, aynı kurallara uymaz, ancak her ikisi de "apolitik"tir.

Bunların her ikisi de birbirine zıt noktalardan hareket ederek parlamenter demokrasinin bozulmuş biçimlerini gösterirler; parlamenter demokrasiyi, develeti yasama, yürütme ve yargı denetiminde yöneten bir rejim olarak görüyorsak eğer. Denetimin olması için, yok oluşuna tanık olduğumuz bu gücün kurumsal kutuplarının var olmaya devam etmeleri gerekirdi. Denetleyenlerin ve denetlenenlerin olması gerekirdi. Bir kararı alan kişilerin, açıkça belirlenebilmeleri gerekirdi. Karar veren çok sayıda partner olması yüzünden geleneksel görüş yıkıldığı için durum değişmektedir: Zaman, ilkelerin büyük bir yasayla belirlendiği, idare bürolarının da bunların uygulanmasıyla yükümlü olduğu zaman değildir. Artık sadece bir dizi küçük karar var; bunların bütünü, gerçekten olmasa da görünüşte, "büyük kararı"

(*) Japonya'da kukla oyunu. Bu oyunda, yüzleri siyah kukuleta ile örtülü, siyah elbiseli kişilerce oynatılan kuklalar en çok 1,30 m. boyundadır ve anlatıcının sözlerine uygun olarak hareket ederler. (e.n.)

oluşturmaktadır: Binlerce kesin taleple kalbura çevrilen ve sadece görünüşü kurtaran genel hedeflere sahip kararlarla çerçevesi çizilen Amerikan bütçe usulü, kurumların felç olması yüzünden Japon mantığının pek uzağında kalmayan bir iktidar paylaşımının ortaya çıktığı bu dünyanın bir modelidir. Yürütme, burada girişimciliğini yitirmiş, parlamento da egemenliğini güçlendirememiştir.

"İleri" demokrasilerde seçmenler gittikçe daha az oy kullanıyorlarsa buna şaşmamak gerekiyor, bu arada siyaset adamlarının çoğu vatandaşlarının saygısını yitiriyor, bu açıdan Japonya, modernliğin en uç noktasında görünmektedir. Aydınlanma çağının filozoflarının düşledikleri siyasetçi, bir toplum için gerçekleri ortaya çıkaran kişiydi. Aynı zamanda hem konuşma yeteneğine sahip olan hem de akıllı olan siyasetçi, parlamentodaki törende toplumsal aşkınlığı ortaya çıkarıyordu. Ancak genel çıkarların kolektif olarak demokratik yollardan aranması anlamına gelen böyle bir tutkuyu ayakta tutabilmek için, her insanın kendi içinde hakikati taşıyabileceğini ve hakikati tanıyabileceğini savunmak gerekiyordu.

Çağımızda, içinde bulunduğu ve onu tanımlayabilecek tek şey olan ilişkiler şebekesinin dışında, kendi kendine varolabilecek bir kişi-özne fikrinden daha tuhaf hiçbir şey yoktur. Elbette ilişkiyi sağlayan toplumsal dokunun homojenliğini yıkabilecek ölçüde duygular ve hatta tehditkâr tutkular vardır; günah nasıl bir hıristiyanı anlatmaya yetmezse, bu tutkular da bir bireyi oluşturmaya yetmez. Gittikçe daha çok "Japon" olmaya başlıyoruz ve kartvizit, yurttaşın hem vaftizi hem de yemini anlamını taşıyor. Birbirlerini antenleriyle dikkatlice yoklayan iki böcek gibi birbirimize kartlarımızı veriyoruz. Bunlar kodlanmış göstergelerdir ve bunlar olmazsa işlevsel bir ilişki kurulamaz; bu ilişki ise alışverişi doğuran durum tarafından tanımlanır.

Böylece nezaket, siyasetin yerini almaktadır. Artık siyaset, toplumsal gerçeklerin üzerine çekilmiş bir cila değil, o gerçekliğin ta kendisidir.

Göstergeler, insanların karşılaştıkları ortak alanları oluşturabilecek hiçbir gerçekliğe gönderme yapmaz. Zira böyle olsaydı yalnız insanlar da olurdu, bunlar tıpkı yargıçlar karşısındaki Galileo gibi, yalnız başlarına gerçekleştirdikleri bir hakikat deneyimi içine hapsolurlardı. Hayır, toplumsal gerçek dışında başka bir gerçek yoktur, artık çölde inzivaya çekilen keşiş yoktur ve derinleştirilmeye değe-

cek tek bilgi, göstergelerin bilgisidir ve amaç, yeni gerçekleri değil yeni kuralları deşifre etmektir. Bu avın sonu yoktur.

İlkelerin yerine kuralların konulduğu bu dünyadaki en eksiksiz model olduğu için Japonya'nın başka uygarlıkları sindirebildiğini ve bu uygarlıklara karşı tamamıyla duyarsız kalabileceğini anlıyoruz. Japonya, gösterge koleksiyonuna başka göstergeler eklemektedir. Avrupa hakkında hakikat düşüncesi dışında her şeyi bilmek istemektedir. Zira kendi hakikatinden vazgçemeksizin, diğerlerinin "hakikatini" kolayca kabullenmeye hazır görünmektedir. Aslında hakikat olarak sadece yöntemler, kullanma tarzları vardır... "İşleyen" her kural dikkate almaya değerdir.

Siyasal bir birlik kurmaktan vazgeçen, göstergelerin yığılması ile yöntemlere uyma arasında sıkışıp kalmış, ilişkiler çağının hünerli atomları olan bizler, ulus ve ülke toprağı gibi gerçekliklerle birlikte bizi toplum haline getiren ilkeler kaidesini yitirdik. Yapabileceğimiz tek şey, Japonlara öykünerek, belleğimizde ve törelerimizde artık varolmayan bir toplumun soluk yansımasını bulmanın umudunu taşımaktır.

III
Dünyanın Lübnanlaştırılması

Lübnan'da onbeş yıl katliam yaşandı. Sonra da kimse tam anlamıyla ilgi göstermedi. Uzun zaman önce uygar ulusları tehdit edemeyeceği açık olan bir durum, "karışıklık içindeki Doğu"ya ve orada oturan halklara özgü bir şiddet eğilimine yüklendi. Elbette kimileri Beyrut'un Nice'e benzediği zamanları, dünyanın bu bölgesindeki başkentler içinde onun en modern başkent olduğu geçmiş bir dönemi anımsamaktadır. Bu kentin, elverişsiz bir çevre tarafından kirletilmiş olduğuna inanmak gerekmektedir. Böyle bir düşüşten çıkarılacak ders şu olabilir: İmparatorluk çağındaki rahatlık verici karmaşanın etrafımızı çeviren barbarlarca bozulmaması için çevremizdeki ilkel toplumlardan kendimizi koruyalım, setler çekelim, kendimizi ayıralım. Zenginler dünyasının gittikçe gelişen bütünleşmesi, yoksulların dünyasıyla gittikçe büyüyen bir kopmayı beraberinde getirmelidir ki üçüncü dünya yerine "öteki dünya" demek yeğlensin.

Bu yolu henüz hiç kimse açıkça söylemeye cesaret edememektedir, ancak artık o, toplumlarımızın gizli günahıdır. Avrupa'da herkes

Güney'den gelen göçü engellemek ve mümkünse durdurmak konusunda aynı görüştedir. Henüz bunu bir ilke haline getirmedik ama, kapılarımızı Doğu komşularımızdan gelen göç akımına, Arapların, Türklerin ya da Afrikalıların ve çoğunlukla müslümanların göçlerinden daha fazla açıyoruz. Siyaset, sosyolojiden dersler çıkarır ve "hoşgörü sınırı" gibi bir kavramı, yani belli bir topluluğa yapılabilecek en fazla göç oranını kabul eder. Yarın belki de Kuzey'den gelenler ile Güney'den gelenler arasında bir seçim söz konusu olacaktır. Bu seçimin yetkinlik ya da nitelik seviyesi açısından değil, köken, milliyet ve örtük olarak da din açısından yapılma olasılığı çok yüksektir. Bosna-Hersek'teki müslüman toplumun kıyımı Avrupa'da müslümanlara yer olmadığı anlamına mı gelmektedir? Topluluğun kimliğini kabul etmek tıpkı geçmişteki gibi ulusların çatışmasından daha mı kanlı olacaktır? Zengin Batı'ya göç, Doğu'daki çokuluslu devletlerin parçalanması, topluluğun tanımı sorusunu ortaya çıkarmaktadır ve Yugoslavya'da ya da eski SSCB'de yeni dayanışma biçimlerinin ortaya çıkması için şiddeti ve parçalamayı nerelere kadar götürmek gerektiğini bilmemekteyiz. Lübnan, Ortadoğu haritasının bir yerlerinde kaybedilmiş bir ülke değildir. Artık hepimizin içindedir.

Ortadoğu'da varolduğu söylenen "arkaiklik", belki de bizim kabul etmek istediğimiz modernliğe çok daha yakındır. Bizim de içine girdiğimiz, o mekânsal engellerden kurtulmuş soyut çağın tehlikelerini göstermektedir. Güç, zarara uğramadan mekânı aşamamakta ve topluluk ile ulus arasında her zaman zayıf olan uzlaşma da bozulmaktadır. Ulusun olmadığı, topluluğun bulunduğu, ülke topraklarının sınırlandırılmadığı yerde, köklerin arayışı vardır. Eğer kendini yaşadığın yerle tanımlamıyorsan, o halde nereden geldiğini söylemelisin.

Ortadoğu'da mekân değil su azdır ve ulusal birliğin de bir anlamı yoktur. Burada akrabalık grupları, geniş aile grupları (*açabiyya*), bir toprağa değil, bu grubun korumasını üstlenen ve çoğunlukla dinsel bir içerikle birlikte kişisel bir dayanışmayı ifade eden reislere bağlı kavimler vardır. Suudi Arabistan bir ulus değildir. Irak, totaliter rejimi yerleştirdiği için ulusa daha yakındır: Bağdat, savaş ve polis terörü yoluyla bir devlet yapısı kurabilmiştir. Peki ama dayatılan bir dayanışmanın değeri var mıdır? Bunu parçalayan iç savaş, böyle bir "ulus" yapısının, onu kuran totaliter aygıttan sonra ayakta kalamayacağını göstermektedir.

İsrail Avrupa'da anlaşıldığı biçimiyle bir ulus mudur? İlk başta öyle olmak istemiştir: Devleti kuran Avrupalı Yahudiler toplum sözleşmesine, bütün açıklıklara izin veren laik bir açıdan bakıyorlardı: Burada belli bir toplumsal ilişki biçimine –toprakla olan ilişkiye– verilen önem, soya verilen önemle aynıydı.

Ancak, ilk işçilerin ekonomik modeli, kibutzların(*) idealleri iflas ettiği anda esas tehlike, Yahudi kimliğinin, artık belli bir ülke üzerinde yürürlüğe geçirilecek bir ortak ideale değil de bir soya dayanmasıdır. Artık ortada bir ulus değil bir cemaat kalacaktır.

Yüzyıllar boyunca bu cemaat mantığı var olmuştur; çünkü ulus mantığıyla çelişmiyordu. Cemaatler sadece bir arada yaşamakla kalmamış, çok değişik biçimlerde iç içe girmişlerdi. Yahudiler uzun süre, Müslüman dünyasında olduğundan daha çok Hıristiyan dünyada haksızlığa uğradı. Her cemaatin kendi yasası, kendi temsilcisi, kendi reisi vardı. Cemaat, baskın iktidara ne zaman kolaylık gösterdiyse "korunuyor" ve oldukça geniş bir özerklikten yararlanıyordu: Rahatlığını, düzenli olarak otoriteye ödeme yapan bir kavimden satın alıyordu ve bu sınırlı alışveriş iktidar sorununu düzenliyordu.

Bu denge, her iki tarafın da anlaşmaları azaltması ölçüsünde büyüyordu. "yasayı bilmemenin mazeret olmadığı" ve yurttaşlarla ulusun ayrılmaz bir bütün oluşturduğu ulus çağının çok uzağındayız. Demek ki bu ayrılıkların dinsel temellerine rağmen çeşitli cemaatler arasındaki bölge paylaşımında kesinleşmiş bir şey yoktur. Birçok kez ve özellikle Lübnan'da –burada başka hiçbir yerde olmadığı kadar cemaatler birbiri içine girmiştir– reisinden sonra ve siyasal nedenlerden dolayı bütün bir kavmin mezhep değiştirmesi olayı yaşanmıştır. Gerçekten de uzun süre Yakın ve Ortadoğu'yu parselleyen tektanrılı büyük uygarlıkların tanrıyla olan ilişkileri, siyasetle olan ilişkileri kadar pragmatik olmuştur. Ne zaman uzlaşma olanaksız görünse, göçebelik bir çözüm yolu sunuyordu: Kavim kendini, onu geçici olarak bir toprağa bağlayan bağlardan kurtarıp göç ediyor ve başka yerlerde burada bulamadığı dengeyi bulmaya çalışıyordu.

Doğu'nun Avrupa'dan gelme birkaç basit düşünceyle istila edilmesinden sonra her şey karmaşıklaşmaya başladı. İktidar, yasallığını ulus temeline dayandırma savındaydı. Bu yeni tutku da onu, ülke

(*) İsrail'de tarım üretim kooperatifi. (e.n.)

topraklarını belirlemeye itti. Osmanlı mirasını idare eden Avrupalı güçler, daha önce görülmedik bir kesinlikle hudutları çizmek istedi; bunlar Arabistan kralı İbn Seyid'in dediği gibi "kavimlerin durmadan yer değiştirdiği bu uçsuz bucaksız çöldeki hayali çizgiler"di. Böylece çöller, bir anda noktalı çizgilerle çizik çizik oldu: Avrupa'nın soyut mantığı, o güne kadar yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin bir pazar yerinde yapılan pazarlığın renkli görüntüsüne sahip olduğu dünyanın bu bölgesinde ortaya çıkıyordu: Düşman çöllerle çevrili bu dünyada yeniden buluşacaklarını bilen kişiler arasında olup biten, çok konuşulan, düzenbazlığın eksik olmadığı, ama asla tam olarak çelişkili olmayan bir pazarlık.

Tek sınır, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'daki basamaklarından ayıran sınırdı ve belli bir sınırlandırmadan ziyade, birbirine epeyce uzak bir kale hattı söz konusuydu. İmparatorluğun içindeki idari bölümler, asla Avrupalı anlamda siyasi bütünlükler değildi. Böylece hiç kimse belli bir toprakta çeşitli cemaatlerin paylarını hesaplamayı düşünmemişti. Sünnilerin burada çoğunluk olması, Marunilerin oralarda ya da Rumların başka yerlerde çoğunlukta olmaları önemli değildi. İktidar, halktan kaynaklanmıyordu ve yasallık da sayı üstüne kurulmuş değildi. Bugün bile bölgedeki devletlerin çoğu, Avrupa tarzı demokrasi fikriyle ilişkisi olmayan diktatörlüklerdir. Ancak, ulusal egemenlik ilkesi konulmuş, bunun mantıksal gücü her yerde işbaşına geçmişti. Bu ilke, Avrupalı fikirlerden en çok etkilenmiş olan iki ülke olan Lübnan ile İsrail'de, zıt ama aynı dinamikten kaynaklanan sonuçlara yol açmıştır.

Homojen bir cemaat olarak tanımlanamayan Lübnan, yavaş yavaş kolektif bir intihara girişmiştir. İktidarın cemaatçe paylaşılma mantığı ile halk egemenliği mantığı, çeşitli cemaatler arasındaki güç ilişkilerinin evrimleşmesine direnç gösterememiş ve ülke, bileşkelerinden her biri dış müttefiklere başvurduğundan parçalanmıştır. Cemaatler, 1969'da Lübnan hükümetinden silahlı milis bulundurma izni almış olan Filistinli sığınmacıları izleyerek silahlanmışlardır. Silahları finanse etmek için, her türlü kaçakçılıkla beslenen ve gittikçe duruma hakimiyetini kaybeden devlet nedeniyle kendi mali örgütlerini kurmuşlardır. Cemaatler, aynı zamanda hem kale hem de hapishanelere dönüşmüştür: Devletler arasına çizilmek sitenen noktalı çizgiler, bir devletin içinde bile ortaya çıkmış, bu çizgiler köyleri

ve hatta aynı kentteki mahalleleri birbirinden ayırmıştır. Kesin bir ayrılığa izin verecek kadar yığılma olan yerde terör yoluyla aydınlığa çıkmak gerekmiştir: Şuf savaşında Hıristiyanların bölgesindeki dağlara çekilmiş Sünniler, sürekli katledildiklerinden aynı yazgı, Müslüman taraftaki Hıristiyanlar için de geçerliydi. Böylece cemaatlerin haritaları gittikçe basitleşir ve süreç henüz tamamlanmış değildir. Lübnan devleti, Suriye ile belirsiz bir ilişki içindedir, ama Suriye'nin Lübnan'a, alevi azınlığın önceliği üstüne kurulmuş kendi cemaat dengesini dikkate almadan hakim olabileceği kesin değildir. Böylece Lübnan'daki cehennem makinesinin, bir yandan Suriye'de diğer yandan Doğu'daki hıristiyanların rolünde Lübnan'ı aşan etkileri olacaktır. Lübnan'daki katliamlar, Avrupalıların ulus fikrinin içinde barındırdığı cemaatlerin içe kapanma tehlikesini üzücü biçimde göstermektedir.

İsrail'in kuruluşu, bu evrimi çabuklaştıran olaylardan biridir. Lübnan'daki Filistinli sığınmacıların statüsünün ülkenin "cemaatleştirilmesinde" nasıl bir aşama kaydettiğini görmüştük. Bu çelişkili bir saptamadır; çünkü Filistinliler, ilk başta kendilerini "cemaatsel" bir tanımlama içine hapsetmemiştir. Hıristiyan olabildiği gibi Müslüman olabilen Filistinliler öncelikle doğdukları topraklarla tanımlanıyordu ve onlarca yıl süren sürgün sonucunda soy zinciri yavaş yavaş ülke topraklarına dayalı tanıma baskın çıkmaya başladı. Şimdi ise Filistinliden doğma her kişi Filistinlidir, tıpkı her Yahudiden (İbrani dinine göre Yahudi anneden) doğanın Yahudi olması gibi.

Belediye başkanının cömert dileklerinin aksine Kudüs, birleşmek yerine ayrılmıştır; bir İsrail devletinin varlığı, bu kentin Beyrut örneğini izlemesini önlüyor olsa da ortaya çıkan cemaat mantığı zaman zaman Lübnan'da görünen mantığa benzemektedir. Aynı gözlem, İsrail yurttaşı Araplar için yapılabilir. Onlarla İsrailli Yahudiler arasında açılan uçurum, İsrail'in işgal altındaki topraklarında oturanları ayıran kopukluğa benzetilemez; ancak demokrasinin kurucusu olan hakların eşitliği ilkesinin yavaş yavaş anlamını yitirmesi tehlikesiyle birlikte bu uçurum, derinleşmeye devam etmektedir. İsrailli Araplar, İsrail'in yok edilmesini açıkça isteyen devletlere yakınlık duyduklarını bildirmekte ve İsrailli Yahudiler de "içerideki düşmanlar" konusunu tartışmaktadırlar. Nüfusla ilgili geleceğe yönelik taslaklar çıkarılıyor; İsrail'de "cemaate dayalı" bir harita belirince, burada açıkça

Arap toprakları ile Yahudi topraklarının birbirinden ayrılmış olduğu görülüyor. Seçim dünyası (seçimler ulusal liste üzerinden kısmi olarak yapılmaktadır) iki "cemaat" arasında gittikçe açıklık kazanan paylaşımı tam zamanında maskelemeye çalışmaktadır. Bu paylaşım ülke topraklarının tamamı temelinde yapılırsa çok daha açıklık kazanacaktı. Sadece bir azınlık Arapları işgal altındaki topraklardan ya da *a fortiori* İsrail'in tamamından atmaktan söz etmektedir. Ancak İsrail gençliğinin bir kısmında bu fikirlerin geniş yer tuttuğunu görüyoruz. Tıpkı Lübnan'da olduğu gibi sorun, cemaat mantığı ile ulusal egemenlik mantığı arasındaki uzlaşma sorunudur. İsrail'de baskın bir cemaatin bulunması devletin kaybolma tehlikesini ortadan kaldırmakta, ancak ülkenin cemaatleştirilmesi riskini yok edememektedir. Lübnan anarşisi olmayacaktır, Lübnan'a ayrıcalık tanınabilir.

İlk evrede, İsrailliler ile Filistinliler arasında topraklar açısından bir uzlaşma olanağının bulunmaması, Filistinlilerin olumsuz bir kimlik içinde kalmalarına yol açmıştır. İkinci aşamada Filistinliden doğma, İsrail Yahudisi olmayan Filistinlilerin topraklarının ellerinden alınması, ülke toprakları ölçütü dışında daha başka ölçütler aramaya zorlamaktadır. Bu aşamada İslam kimliği, en kolay yanıt olarak görünmektedir. Demek ki Müslüman Kardeşler'in desteklediği Hamas gibi bir hareket, kitlesini genişlettiyse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Üçüncü aşamada, Hıristiyan Filistinlilerin sorunu vardır. Cemaatleşme kendi içinde Filistin kimliğinin parçalanmasını taşımaktadır. Lübnan'da olduğu gibi Doğulu Hıristiyanlar sorunu –Filistinli Müslümanlar ile Filistinli Hıristiyanlar birbirlerini yemeye başladıkları takdirde– son derece trajik biçimde gündeme gelecektir.

Belki de İsrail, böyle bir durumdan geçici bir güvenlik kazancı çıkaracaktır. Düşmanın bölünmesi geleneksel bir strateji hedefidir. Ancak, bunu yaparken İsrail bile kurucularının ulusal hedeflerine ihanet edecek bir cemaat ideali içine hapsolabilir; eğer durum böyle olursa İsrail demokrasisindeki bunalım, özel bir durum olarak ortaya çıkacak, ama cemaat mantığına direnemeyen demokratik sistemlerdeki genel bunalımı haber veren bir işaret olacaktır. Şiddetin insafına terkedilmiş olan Balkanlar konusunda yalnızca Avrupa çevreleri için geçerli, uç noktadaki bir varsayım değil midir bu?

Belki de, eğer incelemeyi tarihsel olgularla sınırlandırırsak: Balkanlarda ve eski komünist dünyanın büyük bir bölümünde, içinde

yaşadıkları ulus devletler kadar çabuk biçimde kristalize olabilecek "cemaatler", yeni yasallıklarını, ulus-devlet fikrinin bunalıma girdiği bir anda kurmak zorunda kalmışlardır. Ancak, Orta ve Doğu Avrupa'yı parçalamaya başlayan cemaat mantığı, totaliter komünizm nedeniyle bir süre dondurulmuş olan tarih şeytanlarının ayaklanmaları değildir yalnızca. Bu mantık, yalnızca bizim sınırlarımızda kalmayacaktır: Başka biçimler altında ilerlemiş demokrasilere de sıçrayabilir; çünkü aynı zamanda en modern ekonomilerin teknolojik evrimine tekabül etmektedir.

Bunların aşamaları ne olabilir? Bu tavrın zihinsel temelleri şimdiden yerleşmiş durumdadır. Japonların başarısı ile Amerikan bunalımı ve homojenliğin zaferi ile karışıklığın başarısızlığı karşılaştırılacaktır. Bu bakış açısını genişletmek için kanıtlar sıralanacaktır.

Gerçekten de ekonomilerin evrimi, insanların gittikçe artan bir hızla "birlik" olmalarını gerektirmekte ve bu da "ölçütlere" uygun olmayanı dışarıda bırakmaktadır. Bilgi-işlemin çok önemli bir rol oynadığı karmaşık örgütlerde kaçınılmaz olan iş ilişkilerinin biçimselleşmesi, yeni gelenleri iki açıdan dışarıda bırakmaktadır. Bir yandan kendilerine yabancı olan bir disiplin önünde eğilmeleri gerekmektedir; öte yandan resmi yapının biçimselleşmesi iktidarın gayrı resmi yapısını (oysa ki evrimler bu sayede gerçekleşir) daha bulanık hale getirir ki bu da ona stratejik bir rol yükler. Toplumsal oyunda kurallar gittikçe daha kesinleşmektedir ve yerinde kalmayı bilmek önemlidir; doğaçlama her zaman tehlikelidir. Ancak, herhangi bir el kitabında bütün usullerin kilit noktasını ele geçireceğini sanan kişi yanılır. Giriş, yalnızca dile değil, ayrıca cemaati tanımlayan bütün o "toplumsal göstergeler" bütününe hakim olmayı gerektiren yavaş bir sindirme yoluyla olur. Birçok kural örtük hale gelmiş olsa da, modern kavimde giriş ayini yoktur.

Teknolojik evrimin benzer sonuçları vardır. İşçiden mühendisine kadar bir devamlılık yaratan sayısız kalkanıyla mesleklerin eski hiyerarşisi, aradaki seviyelerin yok olmasıyla basitleşmektedir. Bir yandan bilgiyi üretip usulleri tanımlayanlar, öbür yanda bunları icra edenler; yani, gitikçe daha sık olmak üzere bunların icrasını makinelerle izleyenler. Günümüze dek onlarca yıldır ılımlı cumhuriyetlerin dayanağı olan orta sınıfın merkezi konumunu sorguya açan bu iki toplumsal blok biçimindeki bölünme, XIX. yüzyıla ve sınıflar savaşına

bağlanmaktadır. Çağdaş firmaların bireyleri, aralarında dayanışma olamayacak kadar çok küçük parçalara ayrılmışlardır: Toplumsal sınıflardan oluşan ulus içinde aidiyet gereksinimlerini yanıtlayamayacak kadar köklerinden koparılmışlardır. Kurallarına hakim oldukları teşebbüsle bütünleşen, ancak tehlikelere açık olan fakat, her tür sağlam kazançtan uzak olan bu kişiler "uygun" olmalıdır; ancak bu uygunluk onlara bir kimlik sağlamaz.

Peki, sayıları gittikçe artan ve normalleştirilmiş bir toplumun dayattığı, gittikçe acımasız bir çemberin içine girmeyen kişilere ne demeli: İyi "eklemlenememiş" olanlar – tıpkı otomatik bir "kalite kontrol" makinasının çürüğe çıkardığı, attığı imalat hatası ürünler gibi, Amerika'daki siyahlar, Mağripli göçmenler; en arkaik fabrikalarda olduğu gibi bandın ucunda, çok geç olduğunda okuldan çıkarken yapılan kontrol gibi. Saflarını çoğaltmak yerine kimliğinden emin olmayan bir orta sınıfı tehdit etmektedirler. Türdeşliğin verimliliğin anahtarı haline geldiği bir dünyada, kaçınılmaz bir karşılık olarak, bu uçtakiler o çılgın birörneklik koşusunda tökezleyen, kendilerini hemen yakalayan karanlıklardan kaçan küçük, tedirgin Beyazları kaygı verici gölgeleriyle kuşatmaktadırlar.

Cemaatin hoş ılıklığı, tek boyutlu sadeliğiyle çok doğal bir deney halini almaktadır. Ulus fikrinin giderek soyutlaştığını görenlere, teşebbüs birliğine katılamayanlara, teşebbüsle birleştirmek yerine ondan ayrılan kişiler için cemaat, herkesin kendi kimliğini bulduğu doğal bir çerçeve gibi görünme tehlikesi sunmaktadır. Bir ülke toprağıyla bağı kalmayan, "göçebe" olan; bir işe anlam verebilecek genel bir bakış açısı olmaksızın bir işlevin içine hapsolmuş olan modern insan; sonsuza kadar yeniden üretilen ama hep yalnız kalan, toplumsal çekirdek olan insan; o, köklerini ararken kendi farklılığını yani kendisi gibi farklı olan diğerleriyle paylaşmak için gereksinim duyduğu ortak aitlik duygusunu bulmaya mahkum edilmiştir.

IV
İmparatorsuz Bir İmparatorluk

Cemaatlerin kendi içine dönmesi büyük evrensel yapılarla zıtlaşmaktadır ve eğer imparatorluk çağı imparatorların çağıysa, gücün dağıldığı, iktidarın bulunamadığı çağ da imparatorlar zamanından epey uzaktır. Ancak tıpkı belirsiz ile belirli, usül ile ilke, hareketli ile sabit, işletmeci ile egemen arasındaki karşıtlık gibi, imparatorluk ile cumhuriyet arasında da bir karşıtlık varsa, o halde yeni bir imparatorluğun doğuşunun çok yakınındayız demektir. Bu imparatorluğun başkenti ne Washington, ne Brüksel ne Tokyo ne de Moskova olacaktır. Roma artık Roma'da olmayacak, ülke topraklarıyla ilgili hiçbir kesinlik kalmayacak, hiçbir gurup baskın olamayacaktır. Bu imparatorluk ne bir süper ulus ne de evrensel bir cumhuriyet olacaktır; bir imparator tarafından yönetilmeyecektir. Ancak bununla birlikte gelecekteki örgütlenme biçimine yakın bir impartorluk fikri vardır. Bunun için V. Charles'ın ya da Napoleon'un iğreti kurumlarından ziyade Roma İmparatorluğu ya da Çin İmparatorluğu'nu düşünmek gerekir: Egemenlerin onlardan artakalan kurallardan daha

kısa ömürlü oldukları iki siyasal mekân. Çin, devlet olmadan önce bir kültür oldu. Roma yurttaşlık sistemine gelince; yüzyıllar boyunca baskın bir olgu olmuş,bir yandan da iğrenç entrikalar içindeki imparatorluğun iktidarını tartışılır kılmıştı. İmparatorsuz bir imparatorluk, barbarlar Roma'yı kuşatmadığı sürece mümkün olmuştur.

İnsanlar hiçbir zaman sayıları konusunda bu denli bilinçli olmadılar, hiçbir zaman topluluk fikri bu kadar sorun çıkarmadı. Artık ulusa inanmıyoruz ve evrensel cumhuriyet kayıp gitmekte. Ulus-devletler çağının kesinliklerinden yoksun kaldığımız için, toplumsal beden, her türlü siyasal yapının üstüne inşa edilebileceği bir veri, bir miras olduğunda, dayanışma alanlarımızı belirleyecek uygun reçetelerimiz kalmamıştır. Bugün, karşı çıkılmayacak miras yoktur. Artık tarihsel, toplumsal ya da ülke topraklarına ilişkin kesinlikler kalmamıştır. Toplumsal bedenin tanımı, hudutların sınırlandırılması, siyasal birliğin kurumlaşması bizim yaptığımız seçimlerdir. Ulus-devletler çağında belli bir küme için belli bir toprak üstünde iktidarı eşit biçimde düzenlemek ve miras olarak aldığı olanakları onun hizmetine sunmak söz konusuydu yalnızca. Toplum sözleşmesinin yarattığı soyut özgürlük, bizim seçimlerimizi seve seve kısıtlayan bir tarih içinde kök salıyordu. Topluluk ile yurttaşın serbest seçiminin yarısında, tam ortada bulunan ulus, uygun bir uzlaşma içindeydi. Ulus sonrası (postnational) çağda oyunu kurmak bize düşüyor. Klasik siyasetin kurallarına uymak zorunda kalındığında dayanılmaz olan, zor bir sorumluluktur bu. Gerçekten de siyasal bedenin tanımına ilişkin kesin bir şey söylemek kadar zor bir siyasal soru yoktur. İster göçmen ister azınlıklar siyaseti olsun, bu sorunun ortaya çıkardığı tartışmalar, sonu olmayan şiddetleriyle çağımıza ait sorunları kurumlaşmış klasik terimlerle çözemeyeceğimizi göstermektedir.

Gerçekte "oluşturulmuş topluluklar" yoktur artık ve XXI. yüzyıldan, evrensel cumhuriyetin yükselişini ve Kant'ın hayalinin gerçekleşmesini bekleyenler aldanmaktadırlar. Anlaşmazlıkları dünya düzeninin direkleri olan bölgesel örgütlerde aşacak o güzel piramit yapısının anlamı kalmamıştır. Yapı, artık gerçekliğe yanıt vermeyen bir karar ve iktidar modeli üstüne kurulmuştur: Karmaşıklık çağı, eksikliklerin ve dengesizliklerin çağıdır.

İster devletler, isterse firmalar söz konusu olsun, açık sistemler çağına giriyoruz ve başarının ölçütleri kurumsal çağdaki ve kapalı

sistemlerdeki ölçütlerin tam karşıtıdır. Bir örgütün değeri, onu oluşturan değişik bileşkeler arasında yaratmaya çalıştığı dengeyle ya da sınırlarının kesinliğiyle değil; açıklık sayısıyla, kendi dışında kalan her şeyle kurduğu ilişki noktalarıyla ölçülmektedir.

Avrupa'nın geleceği konusundaki tartışma, kendi içinde yararsız basitliğiyle, ilişkiler çağında kurumsal bir yaklaşımın yetersizliğini açıkça gösterir. "Milliyetçiler" ile "federasyoncular" arasındaki kavga, iki kurumsal görüşü karşı karşıya getirir; bu görüşlere karşı çıkan kaybolmak üzere olan bir dünyanın tepkilerini ve başlayan yeni dünyanın farkına varamadıklarını açığa çıkarır.

Bir yandan, ulus fikrinin ölümsüzlüğü konusunda endişelenen herkes, ulus kimliğini tehdit eden ve ulusal parlamentoların onurlarına saldırıda bulunan egemenlik aktarımlarından kaygılanıyor. Avrupa Topluluğu'nun her ülkesinde bu şekilde canla başla ulus fikrini savunan kişiler bulunuyor; bu kişilere göre bu fikir, etkili bir demokratik denetimle birlikte uyum sağlayabilecek tek çerçeve, yurttaşların enerjisini harekete geçirebilecek tek siyasal perspektiftir.

Bunların karşısında, kolaylık olsun diye "federasyoncular" diyebileceğimiz kişiler bulunuyor. Onların, incelemelerini artık var olmayan hayali bir dünyadan değil dünyanın şimdiki halinden hareket ederek yapmak gibi bir hünerleri vardır, denebilir; ancak düşledikleri Avrupa, milliyetçilerin ulusu kadar ütopiktir. Bundan böyle Topluluk'a üye ülkelerin kendi ulusal egemenliklerinin önemli bir bölümünü terkettiklerini biliyorlar. Ekonomik alanda ulusal yönetmeliklerin oranı artık % 50'nin altında kalmaktadır. Uluslarüstü bir makam olan Avrupa Topluluğu Komisyonu tek yönetmelik kaynağı olmuş, artık egemenlik birçok bölgesel, ulusal topluluk seviyelerinde paylaşılmıştır. Bu paylaştırmada kimi "federasyoncular", Amerika sürecinin tekrar edilmesini, Avrupa Birleşik Devletleri'ne doğru atılacak bir adımı, iki yüzyıllık bir sürenin ardından Amerika'nın kuruluş sürecinin bir yansımasını görmek istemektedirler. Gücün ekonomik, siyasal ve askeri boyutlarını aynı mekân üzerinde üstüste koyan Avrupa Topluluğu, günün birinde belki bir bakıma bir "süper ulus"; tıpkı var olan bir Amerikan ya da bir Fransız kimliği gibi, "Avrupa kimliği"ne sahip bir ulus olmayı beklemektedir.

Doğu ile Batı arasındaki bölünme, dünyanın başlıca düzenleyicisi rolünü bırakmışken Avrupa'nın bu tutkusu tuhaf bir tarihe rastlar

gibidir. Gerçi en hızlı "federasyoncular", haklı olarak egemenlik aktarımlarının, oylamanın çoğunluğa ulaşmasının yirmi ya da otuz ülkeye kadar genişleyen bir Avrupa Topluluğu'nu hâlâ kararlar alabilmesinin tek yolu olduğunu belirtiyorlar. Hayalini kurdukları Avrupa kimliği, Onikiler Topluluğu'nun değil tam olarak tarihsel Avrupa'nınkidir; onlara göre siyasal Avrupa'yı oluşturmak bütün demokrasilerin Avrupasını oluşturmak demektir; kurumsal şema, federal yürütme iktidarının güçlendirilmesine, Avrupa Parlamentosu'nun denetimine koşut bir güçlendirme şemasıdır.

Bununla birlikte böyle bir mimarinin halkların katılımını beraberinde getirebilmesi, bir siyasal tasarı olabilmesi için Avrupa'nın, çağımızın büyük sarsıntılarından uzakta kalması gerekmektedir. Avrupa'nın, 50'li yılların ortalarında olduğu gibi, tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nin doğudan batıya okyanusla sınırlanmış olması gibi, demir bir perdeyle aynı kesinlik içinde sınırlandırılacak bir demokrasi adası olması gerekmektedir: Böylece, tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nin XIX. yüzyılda yaptığı gibi, tarihin ve coğrafyanın ona verdiği yayılma alanını derece derece işgal edebilecektir. XIX. yüzyılın Amerikası gibi kendi Monroe Doktrinini açıklayabilecek, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dış güçlerden ayıklayacağı Eski Kıta'nın işlerine ilişkin sorumluluğunu alabilecektir. Engellerden, kolaylıklardan, coğrafyadan kurtulmuş bir ilişkiler çağının gerçeklerine uymayan bir yığın varsayımdır bunlar.

Doğu'da, Avrupa'nın siyasal ayrıksılığını tanımlayabilecek düşman kalmamıştır. Avrupa'nın şansı ve sıkıntısı, kendini sadece coğrafyaya dayalı bir betimleme içine hapsetmemiş olmasıdır. Doğu'da Avrupa'nın sınırı yoktur, ama belirsiz basamakları vardır. Bu sınır, Rusya'ya, Sovyetlerin tamamlanmamış yapısına ulaşır. Sovyet sonrası dünya karşısında, Arap dünyası karşısında sığındığını sandığı aynı başkalığı öne sürmesi olanaksızdır. Avrupa, bir imparatorluk-devletinin çözülüşü karşısında federal de olsa bir ulus olamayacağını keşfediyor: Bunun için bir toprağı belirlemesi, yani doğusuna bir sınır çekmesi gerekiyordu. Ancak Tolstoy'un ve Dostoyevski'nin ülkesini dışarıda bırakacak bir sınır nasıl çizilebilir?

Batıda Atlantik Okyanusu, Avrupalılara daha elle tutulur bir sınır görünümü sunuyor. Ancak bu durum coğrafyaya, maddi olmayan zenginliklerin ve iletişimin küreselleşme çağında, artık sahip

olmadığı bir önem atfetmek demektir. Avrupa'yı Amerika'nın karşısına koyan farklılıkları bilmezden de gelemeyiz: Kültür farkı –bu hep söylenir– o kadar büyük değildir, öyle ki kimi Amerikan üniversiteleri, Avrupa kültürünü en iyi koruyan yerlere dönüşmüştür ve Avrupa da en kötü Amerikanvari eğlencelerin girla gittiği bir mekâna benzemiştir. Sağ muhalefet çok daha ciddi görünüyor –bu, Amerika yüksek mahkemesinin bir üst adli merciye boyun eğmeyi reddetmesiyle ortaya çıkar. Avrupa'da daha çok "dayanışma", ABD'de daha çok "özgürlük" Bu farklılıkların siyasal bir tasarı oluşturabilmeleri için, düşleri harekete geçirebilecek ve böylece bugün siyaseti oluşturabilecek tek öge olduğu görülen bu "kolektif algılayış"ları oluşturabilecek güçte olmaları gerekecektir.

Artık bunlardan daha kuşkulu hiçbir şey yoktur ve yarının Avrupasının Amerika ile arasındaki farklılıktan yola çıkarak kendine bir kimlik oluşturabilmesi olası görünmüyor. Avrupalı federasyoncular eski milliyetçiliklerin çağdışı olduğunu söylemekte haklılar; aslında Avrupa milliyetçiliğini öngören bir tasarı kurmakta da haksızlar. Tıpkı Batı'ya olduğu gibi Doğu'ya da açık olan Avrupa, kendisinden önceki ülkeleri örnek alarak onların tarzında bir siyasal birlik oluşturamaz. Elbette Avrupa'nın sadece dostları var, ancak kendine özgü bir düşmanı yok, sadece başkalarıyla birlikte maruz kaldığı tehditler söz konusu. Avrupa'nın, eski Avrupa uluslarının tükendiği, ama aynı zamanda yeniden biçimlendiği savaşlara ihtiyacı vardır. Bir ulus olabilmesi için büyük bir ortak acı yaşamalıdır.

"Ulusal çıkarlar" fikrinin bir anlamı olabilmesi gerekir. Oysa bu sözcüklerin yan yana gelmesi bile, bu girişimin boş olduğunu göstermeye yeter: Bir Avrupa Birliği'nin dış siyaseti sadece ulusal siyasetlerin sonuçlarıyla belirlenemez.

Elbette "Avrupalılar için ortak çıkarlar" vardır. Bir Fransız, bir Alman, bir İngiliz Boeing'in başarısından çok Airbus'ın başarısını ister; kıtanın zenginliğini sağlayacak teknolojik kapasitelerin Avrupa'da kalmasını isterler; geleceğin, öncelikle yetkinliği ve yeteneği oluşturabilenlere, sonra da bunları koruyabilenlere ait olduğunun bilincindedirler. Ancak bu çabaların yasallığı yeni bir siyasal birlik yaratmaya yetmez. Bu yasallık, kimi işlerde çıkar çatışmalarına, kimi kez de Amerika ya da Japonya ile işbirliğine sürükleyebilir. Aynı yasallık, her konuda Avrupalıları dış dünya karşısında tek

vücut haline getirebilecek, özgül bir Avrupa kimliği üstüne kurulmamıştır. Zaten böyle bir muhalefet de Avrupa geleneğine temelden yabancıdır. Avrupa kimin adına konuşacaktır? Ulusal çıkarlara ilişkin kesinliği hiç sorun haline getirmemiştir ve buna alışmış olan Fransız, bu soruyu bile sormamaktadır. Kendileri ve güç siyasetleriyle gurur duyan Almanlar, çok daha farklı davranıyorlar. Bir dış siyaset, Avrupa boyutlarına kadar bile genişlese, yalnızca bir tek ulusun çıkarlarının ifadesi olamaz; bir yasallığı olmalıdır; peki ama şebekeler ve evrensel imparatorluk çağında yasallık nedir? Avrupa kendini evrensellik tutkusuyla tanımlıyor ve bu tutkudan kendine ihanet etmeksizin vazgeçemez durumdadır.

Yine aynı şekilde şebekeler çağı siyasetin sonunu bildiriyor. Kurumsal çağın birkaç "hilesiyle" bir Avrupa kimliği yaratılamayacaktır. Aitlik duygusunu yaratanlar kurumlar değildir, ama aitlik duygusu kurumsal engelleri kabul ettirir. Eğer Washington, artık Teksaslıların, Kaliforniyalıların ve New Yorkluların birbirine zıt çıkarlarının bir sentezini yapamıyorsa, İsveçlileri, Polonyalıları, İtalyanları, Fransızları, Portekizlileri uzlaştırma konusunda nasıl iyimser olunabilir? Bu şaşkın Avrupa'da genel seçimle bir başkan seçmek gerekse, yalnızca halkın çeşitliliği yüzünden, kamu hayatını başlangıçtaki kurumsal ülküden fazlasıyla uzaklaştıracak bir medyalaşma yolunda bir adım daha atılmış olmaz mı?

Gerçekte Avrupa tartışmasındaki karmaşıklık, egemenlik konusunda siyasi bir tartışma kalıntısının süregelmesinden kaynaklanmaktadır; oysa ilişkiler çağının Avrupası, en iyi durumda uluslar çatışmasını aşmak, en kötü durumda ise özgür ve gönüllü yurttaşların düşünü kurmak söz konusu olduğunda, siyasal bir düşünce olmaktan çıkmıştır.

Avrupa, kesin biçimiyle belirlenmiş bir toprak üstüne kurulmuş ve donmuş bir kurumsal yapı değil, herhangi bir açık mimariye uymayan ve hatta kimi zaman her tür ülke mantığını hiçe sayan rakip kurumların birliğindeki bir öğe olacaktır; kendilerini bulundukları yerle değil –zaten bu yer de elektronik işlemler çağında sadece bir soyutlamadan ibarettir– kendi kurallarıyla tanımlayan belli başlı yerlerdeki mali piyasalar için de durum aynıdır. Bu kurumsal rekabet –gücün birbiri üstüne binmeden birbirlerini kesen ve rekabeti tam olarak ortadan kaldıramadan birbirlerini tamamlayan birçok yapı arasındaki dağılımının sonucudur bu– modern firmalarda işbaşında

gördüğümüz gücün düzenlenmiş mekanizmalarını, kaybolmakta olan bir siyasal düzene doğru genişletecektir. Siyasal alanda fetih savaşı, iç savaş, bölünme olarak adlandırılan katılmalar ve bozulmalar, dramatik özelliklerini, devlet egemenliği eğer birçok işlevsel yapıya aktarılarak parçalanırsa kaybedecektir. Bunun anlamı şudur: Avrupa kendi iç çatışmalarını ve sınırlarını, tek yönlü bir siyasal düşünce olmayı bir yana bıraktığı gün çözebilecektir. Yakın tarihli bir araştırmaya göre ülkelerinin büyük bir İsviçre olmasını isteyen Almanların çoğu, aslında bunu istemektedir.

Bir ulusun ancak siyasal büyüklüğü olabileceğini düşünen Fransızlar için bu korkunç bir durumdur. Sanki siyasetin ölümü Avrupa'nın ölümü anlamına gelmektedir. Sanki Avrupa, kendisini sadece siyasal bir birlik olarak düşünebilirmiş gibi; sanki çok boyutlu ve pek iyi tanımlanmamış bir mekânın eksikliğini gideremezmişiz gibi. Ulus-devlet çağının kapalı bölmelerinden kurtulup daha esnek formüller bulmamız ya da elde etmemiz için gereken şey de tam olarak bu yetenektir. Avrupa tarihinin daha eski çağlarında bir yanıt arayıp bulmak zorunda mıyız? Bir yığın prensi, dükü ve rahibiyle birlikte Yüksek Ortaçağ belki de bu modele yakınlaşmıştır. Fransızların siyasete ilişkin özlemlerinde, değerleri sadece bir devletin ifadesi olarak düşünebilmek gibi bir eksiklik vardır; sanki Montaigne, Voltaire, Hugo, büyüklüklerini evrenselliklerine borçlu değillermiş gibi. İki yüzyıldır siyasette değerlerin temelini aramak, ulusal çağın özelliklerinden biri olmuştur.

Demek ki cumhuriyet çağından ziyade imparatorluk çağı söz konusudur. Bundan, iktidarın denetim sorununun yeni terimlerle sorulmasını değil, ayrıca dünya düzeninin doğasında değişiklik olduğunu anlamak gerekir. Kurumsal çağın mirası olan evrensel cumhuriyet fikrinin anlamı yoktur, çünkü evrenselliğe yaklaşabilecek bir "siyasal birlik", bu sözcüğün var oluşundan beri bizim verdiğimiz anlamıyla bizzat siyasetin yadsınması olurdu. Roma İmparatorluğu'nun ulaştığı, bir bakıma evrensellik anlamına gelen bir imparatorluk fikri, ilişkiler dünyasının gerçeklerini çok daha iyi anlatmaktadır.

Gerçekten de Avrupa'da "ulus sonrası" yapıların ortaya çıkışı, aralarında bir anlamda Direktuvar(*) oluşturabilecek üç "kutuplu"

(*) Fransa'da 1795-1799 yılları arasındaki siyasal yönetimin adı. (ç.n.)

bir düzene yol açmıyor. Avrupa, geleneksel anlamda bir güç olmayacak ve hiçbir "güç" gerçek bir güç haline gelemeyecektir. Dünya genelinde, daha ziyade aralarında birbirlerine bağlanmış şebekelerden söz etmek gerekiyor; tıpkı Olimpiyat oyunlarının birbirine girmiş halkaları gibi. Avrupa tıpkı Birleşik Devletler gibi süper bir askeri güç değilse de, en azından ortak para birimi, ekonomik gücün geleneksel biçiminin görünür bir uzantısıdır denilerek buna karşı çıkılabilir. Öyledir de, ancak –merkez bankasının inanırlığını arttırmak için siyasal güce ilişkin geleneksel biçimlerle mesafe oluşturmasının dışında– "bağımsız" bir Avrupa parasına giden yolun çok kısa olacağını düşünmek gerekir. Besleyeceği pazarın önemi sayesinde Avrupa parası, gerçekten de dolara karşı son derece güvenilir bir alternatif olacak ve bu da, değişken sermayeler günün yeni ekonomileri yüzünden bir anda bir paradan diğerine kayabileceği için, pazarların her an kaybolma tehlikelerini yaratabilecektir. Dolar ile diğer paralar arasında halihazırda var olan koordinasyon gereğinin bu durumda baskın bir zorunluluk olacağına hiç kuşku yoktur. Daha şimdiden görüldüğü gibi kambiyo oranlarının istikrarı, yalnızca bütçe siyasetlerinin uyumlu hale getirilmesiyle birleştiğinde, uzun vadede geçerli olacak para siyasetlerinin koordinasyonunu gerekli kılıyor. Demek ki Avrupa parası, mantıksal olarak bir dünya para sistemine; Avrupa parasının OECD ülkeleri çapında genişletilmesine götürüyor; Dünya Para Sistemi, homojen olmayıp "aralarında işlem yapan", yani tıpkı araçlar ya da aktarım sistemleri için söylendiği gibi aralarında uyum bulunan dünyanın en zengin bölgelerini yeniden gruplandırarak tek bir paraya ve "tek bir ekonomik ortama" yol açmaktadır.

Hiçbir yapının bütün egemenlik boyutlarını bir araya getiremeyeceği bu çok boyutlu dünya, bütün siyaset mantığında yeşeren kapalı sistemin tam aksine, açılmayı hazırlamaktadır. Böylece ele alınacak sorular, ister uyuşturucu, ister çevre, isterse para konusu olsun, ne kadar evrensel bir boyut kazanırsa, bunları aynı çerçevede çözmeyi istemek de o denli saçma olmaktadır. Coğrafya olarak genişleme işlevsel uzmanlaşmayı gerektiriyor ve ister Avrupalı olsun ister olmasın bütün siyasal totalizasyon denemeleri, geçmiş bir çağın yapay kalıntıları olarak görünmektedir.

İçine girdiğimiz ulus sonrası çağ; "sınır"ı, –tıpkı Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi– artık bir mekânı ikiye bölerek insanları ege-

menliği uygulayanlar ile uygulamayanlar olarak ayıran bir çizgiden çok, daha belirsiz bir marj olduğu için, imparatorluk çağı olarak nitelendirilebilir: Bir egemenliğin tam olması, ulus- devletler zamanında olduğu gibi, ırmağın öbür yakasındaki başka egemenliklerin tam oluşuna gelip dayanmaz. Avrupa Topluluğu içindeki sınırları göreceli kılan aynı hareket, bizzat Topluluk'un sınırlarını da göreceli hale getirecektir. Hiçbir sınır mutlak olmayacaktır.

Tıpkı Caracalla çağının Romalı yurttaşı gibi, imparatorluk çağı vatandaşı, kendisini, egemenliğin icrasına katılma olgusuyla giderek daha az tanımlarken; usüllerin açık ve önceden görülebilecek kurallara boyun eğdiği bir çerçeve içinde bir eylemi gerçekleştirme olanağı ile daha çok tanımlar. Bunlar Tokyo'dan Washington'a ya da Paris'e değin değişiklik gösterir. Her işlev ve soruna özgül bir coğrafya denk düşer; hukuk alanları, bu nedenle aynı açılımlara sahip olmayabilir; ancak uyumluluk bir kuraldır. Eskiden siyasal bir gözdenin tek yönlü egemenliğinin ifadesi olan, bugün ise insan etkinlikleri sektörlerinin işlevsel temelinde rol oynayan basit bir işlemsel süreç olan bu hukuk kayması, ahlak ve felsefe temellerini yitiren siyaseti yıkar; gerçekten de yasallık sorusunu sormak, bir bilgisayar programının "haklı" ya da "haksız" niteliğini souşturmak kadar tuhaf kaçar. Toplumsal makinenin hoş gürültüsü kendi kendine yeter.

Bu değişim, bugün hâlâ ve geçici olarak siyaset denilen süreçlerden çıkan kurallar ile firmalarla birleşen işlerden ortaya çıkan kuralların aynı düzleme konulmasına yol açacaktır. Bir kuralın özel bir firma tarafından ya da bir memur kurulu tarafından konulmasının önemi yoktur. Bu kural artık bir egemenliğin ifadesi değildir, sadece belirsizlikleri azaltan bir etmen, şeffaflığı arttırarak işlemlerin maliyetini düşürmeye yarayan bir vasıtadır.

Bu "ilişkisel" mantık, sürekli olarak hukuk alanının sınırları sorusunu gündeme getirir. Belli bir mekândaki işlemleri kolaylaştırmak, bu mekânın sınırları aşıldıktan sonra bu işlemleri karmaşık hale getirmemelidir. İç işlemlerde elde edilen kazancın dış işlemlerde olabilecek bir maliyet artışı yüzünden boşa gitmemesi gerekir. Böylece ilişkiler dünyasının mantığı, evrensel ölçüte ve ilişkisel "çekirdeklerin" gittikçe etkili biçimde birbirlerine eklemlenmesine yol açar.

Eskiden kendilerini egemen olarak bilen parlamentolar, gümrükten geçecek mallara uygulanacak bir gümrük tarifini oylamayla

kabul ederlerdi. Bugün, ilişkiler çağının bu maddedışı ürünleri olan "hizmetler", alışverişlerin artışını sağlıyor; oysa maddesel olmadıkları için, bunların alışverişinin artması artık gümrük tariflerinin düşürülmesine bağlı değildir –asla fiziksel olarak bir gümrükten geçmezler– ancak, bir bankanın ya da bir sigorta şirketinin seçtiği ülkede yerleşebilmesi, burada kazanç sağlayabilmesi, iç yönetmeliklerin uyumlu hale getirilmesine bağlıdır. Egemen bir parlamento kavgası, yerini, –yapının tamamını yıkmadan birkaç ayrıntıyı değiştirebilecek hiçbir parlamento olmadığı için– herhangi bir parlamento önünde hesap vermeyen memurlar arasındaki pazarlıklara bırakmıştır. İşte, evrensel cumhuriyetin uzağındayız! Yaratılan şey bütün dünyaya ait bir siyasal birlik değil, dikiş yerleri belli olmayan bir kumaştır; birbirleriyle bağımlılık ilişkisi içindeki öğelerin belirsiz bir onaylanışıdır.

İlişkiler çağının mantığı budur, ama bu durum henüz çağın gerçekliği değildir. Şebekeler alanı gerçekten de ne tarafsızdır ne de homojendir. Burası bir güçler alanı, bir istikrarsızlıklar alanıdır; bu alanda bağlantılarını arttırma isteği, o ana kadar kurulmuş şebekelerin denetiminin elden kaçırılması tehlikesiyle dengelenir. Bu gerilim bizim toplumlarımızın bağrındaki gerilimdir. Dünya hiç kapanmayan dev bir bilgi borsasına dönüşmekte ve ne kadar bilgi varsa o kadar da istikrarsızlık doğmaktadır: tıpkı büyük bir meteorolojik sistemde olduğu gibi, şu yanda bir boşluğu dolduran rüzgâr, öbür yanda bir başka boşluk açmaktadır.

Bizim "siyasal" kurumlarımız, henüz geniş ölçüde kurumsal mantığın etkisinde oldukları için, fetheden açıklık ile koruyan kapalılık arasındaki gerilimi idare etmeyi bilmiyorlar. Hudutların tanımlanması ve siyasal bir birliğin yaratılması henüz öncüller olarak; daha sonra üstüne bir toplumun kurulabileceği sağlam temeller olarak anlaşılıyor. Şebekeler mantığı bu görüşü yerle bir edecektir. Hudut bir başlangıç değil, hep iğreti ve kaygan bir niteliğe sahip bir sonuçtur; zira şebekeler çağında kayganlık, rekabetin ve dinamizmin koşulu olmuştur. Hiçbir hukuk alanı kesin olarak saptanmış değildir.

Bunu, bu yeni dünyanın simgesi olan uluslarötesi firmaların işleyişinde bugün bile görebiliriz. Ne bir vatanın alışkanlıkları içine hapsolmuş ne de soyut olarak ulustan arınmış olan uluslarötesi firma, kurabildiği ilişki "düğümleri" sayesinde başarı kazanmıştır. Firma, artık dev ölçekli bir ekonomi haline gelmeyi hedeflememektedir;

ama onu, almaçlarının dış dünyadan sürekli olarak aldığı, sayısız tepkimelerle –yeni ürünler, yeni finansman biçimleri, yeni fabrikasyon süreçleri– canlanan çok duyarlı bir sismograf haline getirecek olan kusursuz bir bilgi alışverişini hedeflemektedir.

Firmanın her birimi, "dışa" karşı alıcı rolünü tam olarak yerine getirebilmek için yerel şebekeler içinde yeterince kök salmış olmalı ve firmanın içindeki dağıtıcı rolünü tam olarak yerine getirebilmek için de firmanın diğer birimlerine yeterince "bağlı" olmalıdır.

Şeffaflık, bilgi akışı, görevlerin tanımındaki açıklık, karmaşık bir yapının iyi işlemesinin koşullarıdır ve bunlar, personeli ortak bir tutku çevresinde harekete geçirecek bir firma kimliğinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır. Ancak dinamik bir bakış açısı içinde bu avantajlar tehlikeli de olabilir. Her memurun girişim marjı ona verilen görevle sınırlı kaldığında, yeni fikirleri göz ardı edebilecek aşırı bir kimlik tutkunluğu, fazlasıyla belirgin bir hiyerarşi şeması, pasifliğe hatta sorumsuzluğa yol açabilir. Firmanın dinamizmini korumak için istikrarsızlığa yol açacak bir miktar karmaşa gereklidir. Demek ki gittikçe artan bilgi furyasından açığa çıkan girişimcilik oyunu oyuncularının, kendilerine kalan yerden; rolden asla tamamıyla emin olmamaları gerekmektedir. Bilginin akışı, bilgi vericilerin ve bilgi alıcıların kurumsallaşmasına yol açmamalıdır. Demek ki bilgi, iktidarın temeli olarak kalmakta, ancak doğası değişmektedir: Bilgi para gibi biriktirilemez; bilginin değeri yalnızca alışverişle ortaya çıkar. Bilgi, öncelikle daha fazla bilgi elde etmeye yarar.

Şeffaflık ile gizlilik, ilişkisel akışkanlıkla kurumsal durağanlık arasındaki aynı seçimler, firmanın çevresiyle olan ilişkisinde de görülür.

Gerçekten de firma, rakiplerine üstünlük sağlamak amacıyla bilgi almaya çalışır, ancak aynı rakipler önünde rekabetçi olabilmek için "ilişkilerini", "bağlantılarını" çoğaltmak zorundadır ve her ilişkide yavaş yavaş "ihanete" uğrar. Demek ki sürekli olarak onu koruyan bir gizlilik ile ona bilgi sağlayan açıklık arasında; bilgi savaşında, savunma ile saldırı arasında hakemlik yapmak zorundadır.

İster bir devlet ister bir firma olsun, sınırlar artık bir veri olmadığı için idarenin işlevi, yani iktidarın doğası değişir.

İdareciler reis olmaktan çok, çeşitli birimler arasındaki ilişkilerin sürekli düzenini sağlayan bir "aracıdır"; uluslarötesi bir firmayı yönetmek, dış şebekelere yönelmiş "alıcı" işlevi ile firmanın iç şebeke-

lerine yönelmiş "dağıtıcı" işlevi arasındaki dinamik gerilimi yönetmek demektir.

Bu idare de ancak merkeziyetçilikten tam olarak uzaklaştığı zaman etkili olabilir. Zira firmanın "sınırları" içinde işleyişi, alım yaptıkları ve müşterileriyle olan ilişkilerinin tanımı, genel yönetimin iradesinden kaynaklanamayacak bir yığın küçük kararı gerektirir – örneğin bilgisayar uyuşumlarının tanımı konusunda. Eğer idarenin belirlediği stratejik mantık ile firma çevresindekilerin "ilişkisel" yönetimi arasında çok güçlü bir karşıtlık ortaya çıkarsa, firma genel olarak stratejisini yeniden gözden geçirmeye ya da çehresini birdenbire değiştirecek bir bunalıma (örneğin kendi kendilerine firmanın genel stratejisine ters düşecek biçimde müşteri ya da satıcı ilişkisine karar veren bir grup yöneticinin aldığı karar gibi) sürüklenecektir. Demek ki firma yöneticilerinin stratejik ve kurumsal görüşleri ile varolan örgütler arasında sürekli bir rekabet vardır. Firmanın çevresinde, ilişkiler sonucunda oluşan tepkilere göre yeni devreler kurulmaktadır.

Bu yeni duruma cevap vermek için firmanın iç yapısı değişir. Hiyerarşi piramidi kaybolmaya başlar.

Doğabilimcilerin o basitleştirici büyük ağaç görünüşü yerini, ilişkisel denilen veri tabanlarının çok boyutlu modeline bırakır. Güçlü olmanın denetlemek ve emretmek demek olduğu hiyerarşik ve piramitsel yapı yerini; güçlü olmanın ilişki içinde olmak, bağlantı kurmak anlamını taşıdığı, gücün hakimiyetle değil etkiyle ölçüldüğü, çeşitli biçimde bir araya gelebilecek iktidarın paylaştırıldığı bir yapıya bırakır. Bu yeni düzenleme, çok daha esnek olan bilgi idaresini sağlayan iletişim teknikleri sayesinde olabilir.

Hiyerarşi düzeylerinin sayısı azalır ve ücret hiyerarşisi işlev hiyerarşisinden ayrılır. Bir şirketin başkanı, şu ya da bu yardımcısından çoğunlukla daha az para alır. Yoksa bu iş piyasasındaki dengesizliğe bağlanabilecek bir tuhaflık mıdır? Değildir. Daha çok ilişkileri sayesinde firmanın zenginliğini yaratan şebeke insanlarının değerinin bilinmesi anlamını taşır bu.

Danışmanlar, kuryeler, avukatlar, iş bankacıları, "kafa avcıları", bunların hepsi öncelikle ilişkiye girme konusunda profesyoneldir; bu kişiler çoğunlukla kurumsal dünyanın kalıntısı olan büyük firmaların dışında çalışırlar, ki bu da yaklaştığımız şebekeler çağının simgesidir.

Yalnızca büyük örgütleri felce uğratan kurumsal bürokrasiden kaçınmakla kalmazlar, ayrıca daha küçük birimlere bağımsız olarak elde edemeyecekleri teknikleri ve uzmanlık alanlarını sunarak büyük örgütleri bir yana bırakırlar. Bu firmaya en fazla esnekliği sağlayan "kurumsal rekabet"in son aşamasıdır. Firmanın etkinliklerinin çehresi devirler ve kazanımlar sonucu değişmekle kalmaz; ayrıca bir zamanlar stratejik olarak nitelendirilen kimi işlevleri, hizmet yükümlülüğü biçimi altında firmanın dışında kalan yetkilere başvurularak yönetmek olanaklı olur. Sonuçta firma yönetimi seçmesini bilen ve dışarıdaki profesyonellere geçici olarak iş devrederek onları denetleyen kişilerden oluşmalıdır. Güç, bilmekten değil, birçok bilgi arasında bir bağ olmaktan ibarettir.

Böyle bir sistemin mantığı, büyük firmayı kapsamlı değişiklikleri kabul etmeye zorlar. Dev ölçülere sahip olma ve sanayi çağı ölçeğindeki ekonomiler; müşteriyi ya da satıcıyı yabancı ya da rakip konumuna düşürmekten çok onları eş kurumlar haline getirebilecek yeni ilişki biçimleri keşfetme kapasitesinden daha az değerlidir. Yeni orta ölçekli firmalar, ikiye bölünerek doğacaktır: Zira değerin, üretimden çok işlemden doğduğu bir ekonomide gruplar; işlem maliyetlerini, ilişki düğümlerinin homojenleştirilmesi mantığı ile farklılaştırma mantığı arasındaki sürekli artan bu alım satım içinde azaltma ya da çoğaltma kapasitelerine göre oluşurlar ya da bozulurlar; gerçekten de şebekelerin düzenlenmesi, kurumlar şebekesinin piramitsel yapısına baskın geldiğinde, artık "merkez" kalmadığında, büyük örgütün varolma nedenlerinden biri yokolur. Yukarıdan ortak bir idareyi dayatmak değil daha ince biçimde kimlikleri idare etmek ve bu kimlikler ile diğer kimlikler arasında uyumu sağlayabilmek söz konusudur. Çoğaltmayı gerektiren ve böylece bağlantıların merkeziyetçilikten çıkarılmasını gerektiren bu kimliklerin yönetilebilmelerini sağlayacak en fazla büyüklüğün, sanayi çağının büyük firmalarından çok daha küçük olduğunu gösteriyor.

Hâlâ siyaset denilen alanda böyle bir saptamanın kesin sonuçları olacaktır. Artık gittikçe büyüyen siyasal birliklerde, gittikçe büyüyen iktidarı yüklenmek değil, yalnızca uyumluluğu sağlamak, egemenlikten çok kuralların üretilme süreçlerini kurarak uyuşmayı hazırlamak söz konusudur. Bu yeni mantığın Avrupa için ne anlama geldiğini gösterdik. Bu durumun geniş ve belirsiz bir alan olan Rusya için ne

anlama geldiğini göreceğiz. Rusya, merkezden zorla dayatılan ilk ulusal imparatorluktan, bir başkent etrafında yapay olarak kurulmuş bir yapıdan çok, açık birimler arasındaki uyumu sağlayan şebekelerden oluşan ulus sonrası imparatorluğa doğrudan doğruya geçebilir mi? Sovyetler'deki kaos ve yol açabileceği uç noktadaki şiddet, kurumsal mantığın sınırlarını açıkça göstermektedir. Ne kadar mutlak olursa, kendi sınırları içine hapsolan egemenliklerin coğrafyasını tanımlamak için yapılacak her deneme o denli şiddete yol açar; birbirleri içine girmiş iktidarlardan oluşan federal bir piramidin sağlam bir kurumsal yanıt sunabilmesi olası görülmemektedir. Sovyet alanının uçsuz bucaksız heterojenliğindeki yeni iktidarların birlikte varoluşu, belki de Rus dünyasını şebekeler çağına hazırlamaktadır. Bunun için Rus ulusunun, ulus-devlet aşamasından ve onun şiddetlerinden tasarruf edip tıpkı Japonya gibi feodal çağdan siyaset sonrası modernliğe doğrudan geçmesi gerekecektir.

Demek ki başlayan imparatorluk çağı sadece görünüşte büyük örgütlerin çağı olacaktır. Çeşitli kimliklerin ve karmaşıkların öğretilmesini sağlayarak bu örgütler; –sınırlarının, uluslar çağının belirgin çizgilerinden çok Romalıların belirsiz *kent* marjlarına benzediğini kabul ederek– dengesi artık kurumlar üstüne değil değişikliklerin dağıtılma tarzı –yani hem kopmaları hem de durağanlığı engelleyen mikro kararların kılcallığı– üstüne kurulacak olan son derece akışkan bir dünyanın yükselişini hazırlayacaklardır. Esnek olduğu ölçüde dengeli bir dünya, fizik şemalarından ziyade biyoloji şemalarıyla düşünülmesi gereken dünya: İlkeler dünyasından çok kurallar dünyası.

V
Görünmeyen Zincirler

Kurallar dünyasında özgürlük nedir? İlkeleri olmayan bir dünyada iktidar nasıl sınırlandırılır?

İki yüzyıldır demokrasi fikri ile özgürlük fikri arasında bağ kurduk. Ancak özgürlüğün çok farklı iki anlamı vardır. Özgürlük, bir insan topluluğunun kendi kaderini kendisinin belirlemesi, yani kolektif iradesini ifade edebilecek bir yönetimi seçmesi olarak görülmüştür; ayrıca özgürlük, her insanın iktidarın kötüye kullanılması karşısında kendini koruması, azınlığın çoğunluk tarafından ezilmemesi hakkı anlamına gelmiştir.

İmparatorluk çağının yükselişiyle birlikte açıkça görülüyor ki özgürlüğün birinci kavranışı ölmek üzeredir ve imparatorluk çağı da en iyi olasılıkla iktidarın kısıtlanması vaadinde bulunmaktadır. Yüzyıllar öncesinde başlamış olan iktidarın yoğunlaşması sona ermiştir ve buna koşut olarak kurumsal bir denge içinde bu iktidarın icrası da sona ermiştir. Egemenlerin fikri çekicilik gücünü yitirmiş, aynı

biçimde egemen bir siyasal birlik fikri de yok olmuştur. Genel iradenin icrası olan özgürlük, azınlığın hakkı olan özgürlük için o denli tehlikeli hale gelmiştir ki belki de bir anlamda bundan memnun olmalıyız. Efektif olarak iktidarı uygulayanlar, bunu halk adına uyguladıklarını ileri sürdükçe daha fazla kötüye kullandılar. Bu bakımdan, demokrasinin yerini alacağı öngörülen ve imparatorluk çağının tehlikeye düşürdüğü "hukuk devleti"nin yükselişinin; genel seçimin daha önce benzeri görülmemiş bir iktidar yoğunlaşmasına tehlikeli bir yasallık sağladığı demokrasi çağından çok daha emin biçimde özgürlüğü sağlayacağı düşünülüyor. Bununla birlikte ilişkiler çağının, konformizm ve çürümüşlük çağının özgürlüğünün, Galileo'nun ya da Montesqieu'nün esinledikleri özgürlükle aynı niteliklere sahip olacağını düşlemek saflık olur. Özgürlük kurumsal çağa ait bir sözcüktür. Peki bu sözcüğün imparatorluk çağında da bir anlamı olacak mıdır?

Yukarıda, parlamenter demokrasiye ilişkin klasik anlayışın, genel fikirlere ve büyük kararlara ait bir mekân olan siyasetin yok olması yüzünden nasıl derece derece mahvolduğunu göstermiştik. Kurumsal denetim mekanizmalarının bunalımı denetimin olmaması anlamına gelmez. Ancak imparatorluk çağının denetimleri özgürlüğe yeni bir anlam kazandırır.

Gerçekten de mikro kararların alındığı, özel çıkarların çarpıştığı bir çağda sadece insanların seçimleri özgürlük gibi bir yanılgı, bir denetim olanağı yanılgısı yaratıyor. Artık kişilerle ilgili sorunlar ilkelerle ilgili sorunlara baskın geliyor. "Siyasal" yaşamın güçlü olduğu zamanların, yarı parlementer yarı adli bir işleyişin bir kamu sorumlusuna yüklendiği zamanlara dönüştüğü Amerika Birleşik Devletleri'nde bunu görüyoruz. Ama ne tuhaf bir denetimdir bu!

Herhangi bir sorunla ilgili tartışma, bir insanın bütünlüğüne yönelik, amaçsız bir toplumda belirlenen tek işletim standardı olan siyaset oyunun kuralını korumaktan başka bir şeyle ilgilenmediği bir dünyadaki son yargılama ölçütü olan kurumsal ölçütlere duyduğu saygıya yönelik tartışmaya dönüşmektedir. Bir siyasetin hesabı sorulamamaktadır; usullere, yasamanın yürütme üzerinde denetimini sağladığı varsayılan usullere uyulduğuna herkesin güveni tamdır. Herkes bu denetimin artık pek bir anlamı kalmadığını bilmektedir. Aslında bu denetimin yerine biçimsel bir tutarlılık denetimi geçmiştir;

bu tıpkı Ortaçağ'daki ordali(*) gibi kamu yaşamının aktörlerini birkaç ruhban yargıcın önüne değil de kamunun önüne koyan toplumsal bir oyundur. Bir mahkemenin naklen yayınlanmasının yarattığı heyecan, toplumun kendisini toplum olarak düşünmeyi sürdürmesi için gereksinim duyduğu kolektif algılamayı yaratıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yüksek mahkeme yargıcından görsel bir hukuku canlandırması değil toplumun kendini düşlediği biçimde bir "etiketi" olması bekleniyor; hukukun ilkeleri ve etiğiyle ilgili tartışılmıyor – tam aksine yargıç herhangi bir konuda hiçbir fikri olmadığını kanıtlamaya çalışıyor...; bir etiketin karşısına sadece bir etiket çıkarılıyor. Böylece yargıç Thomas'ın yüksek mahkemeye atanmasının onaylanması konusundaki tartışma, toplumsal basamakları tırmanan küçük siyah çocuğun öğretici imgesiyle, yardımcısını suistimal etmek isteyen çapkının itici imgesini karşı karşıya getiriyor.

Ne kadar gösterişe dayalı olsa da şeffaflığın bu şekilde sahnelenişi kendi içinde iktidarın gelişmesi için bir engeldir ve hiç kimse usullerin ve kuralların çoğalmasının hakemlik için güçlü bir fren olduğuna karşı çıkmıyor. Ancak Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin evriminde gördüğümüz gibi, ilkelerin öldüğü anda kuralların fazlalaşması, toplumsal bir ayini olduğu kadar "özgürlüğü" koruma kaygısını da ifade ediyor. Kendilerini "özgürlüğün davacıları" olarak gören avukatlar, daha çok yeni bir ayinin rahipleridir. Özgürlüğü kısıtlamaktan çok uzlaşmayı düzenleyip onaylarlar.

Aslında imparatorluk çağındaki ilerlemelerle birlikte avukatların rolü değişiyor: avukatlar, anlaşmazlıklarla uğraşan kişiler olmaktan çıkıp, ilişkilerin mühendislerine dönüşüyorlar ve bu değişiklik de özgürlük konusunda sahip olunabilecek düşünceyi alaşağı ediyor.

Kurumsal çağ, seçimleri çoğaltmıştı, yani özgürlüğün ifade edilme biçimlerini arttırmıştı. Bu siyasal bir seçimdi, ama aynı zamanda kamu yaşamı ile özel yaşam arasında bir seçimdi. İmparatorluk çağı seçimlerden korkar; iktidarı kısıtlaması da çatışmaları düzenleyerek değil kararları parçalayarak gerçekleşir.

Gerçekten de bu çağ, çatışmaların çözümünden çok önlenmesine daha uygundur. İmparatorluk çağında çatışma, toplumsal bir bozuk-

(*) Başka bir kanıt bulunmadığı zaman, birinin suçlu olup olmadığını anlamak için kaynar suya el batırma, kızgın demir tutturma gibi yöntemlere verilen ad. (ç.n.)

luğa dönüşür. Şeffaf kuralları olan, iyi "bütünleşmiş" bir toplumsal çatışma, algıların anlaşılmaz biçimde uyumsuzluğunu göstermektedir. Eğer zayıflar ve güçlüler varsa, yenilgisi toplumsal düzene kayıtlı olan zayıflar nasıl olur da savaş açar? Homojenliğin kaybolması için ya toplumun hiyerarşisinin derinden bozulmuş olması ya da toplumun bir kesiminden diğerine aynı tarzda düşünülmüyor olması gerekir. Toplum işlediğinde, çatışma ortaya çıkacak zaman bulamaz; bir yığın mikro karar ve mikro önlem içinde çözünür, burada zayıflar güçlülerin gücünü ölçer, güçlüler güçlerini zayıfların üstüne yansıtır ve sonuç olarak herkes yerini bulur. Burada çatışmayı kurumsallaştıran gücün kurumsallaştırıldığı çağdan ne denli uzaksak, güçlülerin zaferinin zayıfların emilmesine yol açtığı atalardan kalma çağdan da o denli uzaktayız. İmparatorluk çağında, zayıflar yerlerini bildikleri takdirde güçlüler yeterince güçlüdür. Belli bir toplumsal coğrafya kendiliğinden ortaya çıkar.

İmparatorluk çağının bu huzur verici dinginliği, aklın zaferi değildir. Bu dinginlik, büyük çarpışmaların küçülmelerini hazırlayan binlerce küçük, kesitli savaşın sağır edici yankılarını kapatır. Bu anlamda Japonya, karmaşa içindeki Amerika'ya göre çok daha "modern"dir.

Japonya'da kararların alınması, Amerika'dakinden daha uzun sürer, ama uygulanması çok daha kısa sürede yapılır. Farklılıklar karar yöntemlerindeki zıt yaklaşımların sonucudur. Kararın alınmasından önceki dönemde, Japon firması toplantı sayısını arttırır ve her türlü bakış açılarının ifade edilmesini teşvik eder. Bu bakış açıları, uygulama sırasında hiçbir hiyerarşik seviyede gerçekleşemeyecek açıklıkla ifade edilebilir. Bir Avrupa firmasındakinden daha çok basamağı bulunan ve terfinin kıdeme göre yapıldığı bir hiyerarşidir bu. Toplantıdaki kozların aynı zamanda kişisel kozlar olacağı Avrupa ya da Amerika'daki firmanın aksine –bir bakış açısını kabul ettirebilen kişi aynı anda kariyerini de ilerletmiş olacaktır– her iki küre burada tam anlamıyla bağımsızdır. Firmanın hiyerarşisindeki katılık bile tartışmanın şiddetini sağlar. Gerçekten de toplantı sayısını çoğaltmak olası bir uzlaşmayı yaratma amacı taşımaz – Japonya'daki hiyerarşik şiddeti yaygın biçimle açıklayan bir mittir bu. Karar, hiyerarşinin en üstündeki kişi tarafından alınacaktır; belki de bu karar tartışmalar sırasında söylenenlere zıt olacaktır, ancak bu tartışmaların sonunda halihazırdaki çeşitli kanılar sürtüşme sonucu

bir anlamda "parlatılmış" olacaktır. Bir engelden bir diğerine zıplayan bilye gibi, karar, alınıp verilen bilgilerle zenginleşecektir ve tartışmadan sonuç çıkarmak başkana düştüğüne göre onun girişimi, iktidarı dağıtmış olan son onaydan başka bir şey değildir.

Son kararla yapılan şey uzun bir mikro karar sürecine son noktayı koymaktır ve tartışmayı zenginleştirme onuruna sahip olan herkes kendine düşen bir kısım sorumluluğu üstlenir. Tartışmalar sırasında –belki de şiddetli biçimde aykırı fikirler sunduktan sonra– ortaya çıkan ürünü görmüşler ve hiyerarşik görevleri gereği kendi tavırlarını ekleyebilmişlerdir. Kendi kendini kısıtlama süreci işbaşındadır. Japon toplumunu niteleyen danışma toplantıları böylece iki role sahiptir: Kararı, onu uygulayacak kişilere bağlamaktadır; karar verenlere, karşılıklı bir kendi kendini kısıtlama oyunu içinde, iktidarlarının sınırlarını ölçme fırsatı veren toplumsal bir oyunu sergilerler. Bu iktidar, astların fikirlerini almak gibi bir zorunlulukla sınırlanmayan ama iktidarı kötüye kullanıp zayıflatmak kaygısıyla, akıllıca sınırlanmış bir iktidardır.

Bu açıdan Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'nin tam aksidir. Amerikan mantığının, toplum sözleşmesi yasasının hakemliğindeki bir tartışmada her birine olanaklarını sonuna kadar kullanmayı emrettiği yerde, Japon mantığı, ılımlı olmayı ve tedbiri öğütlemektedir. Anlaşmazlıklara hakemlik edecek yasa yoksa, gerçeğin nerede olduğunu söyleyebilecek aşkınlık, iktidarı durdurabilecek bir iktidar yoksa, toplumun şiddete kapılıp dağılmaması için, iktidarın kendi kendini sınırlaması hayati önem taşır. Jean Padioleau'nun deyişiyle söylersek, uydurma strateji seçimlerinin hakemliğinin yerine "küçük kararların zorbalığı" geçmiştir.

Böyle bir karar sürecinde ne bir merkez vardır ne de yüksek bir iktidar. Yalnızca iktidarlarını, komşu grupların iktidarlarına zarar vermeyecek şekilde çoğaltmak isteyen bir yığın grup vardır. Bunların her biri, kendi kendini kısıtlamanın ve bağımlılığın bir araya geldiği karmaşık bir oyunda, bir partnerin baskın bir tavır almasını engellemeye çalışır. Savaş öncesinde daha derli toplu *zaibatsu*nun halefleri olan *gurupu* adlı firma gruplarıyla Japon kapitalizmi, Japon iş dünyasını niteleyen şiddetli rekabet ile zorunlu uzlaşmanın nasıl birbirine karıştığını gösteriyor. Japon şirketlerinin hisselerinin % 60 ile % 70'i, grupları her tür düşmanca etkinlikten koruyarak ve uzlaşmayı sağla-

yarak sağlam tutan çapraz hissedarların elindedir. En iyi durum, toplumun bütün bileşkelerinin karşılıklı bağımlılık oyunu içinde bütünleştiği durumdur. Artık özne yoktur, kesitlenmiş olmaktan çok artırılmış olan gücün son haddinde dağıtılması vardır.

İktidarın dağıtılması çatışmaların kaynağını kurutmuştur. Tıpkı kum gibi ufalanan granit kaya gibi, imparatorluk çağı da zıtlıkları ele gelmeyen binlerce kesit halinde çözer. Burada toplumsal denge kârlı çıkar, tartışmaların aydınlığı kaybeder. İktidarın bu şekilde sınırlandırılması özgürlüğün zaferi değidir. Bunun temelinde yatan kendi kendini kısıtlama, sistem tarafından yaratılmamıştır, zira sistem sadece kurallar üretir, asla ilke üretmez. İşte bu yüzden, yani ne yazık ki bu çözünme sürecinin olmaması yüzünden, çarpışma kolaylıkla idare edilebilecek bir şey haline gelmektedir. Toplumlarımızı gittikçe daha fazla niteleyen usule ilişkin biçimcilik, ancak küçük hedefli kararlara uygulandığında hoşgörüyle karşılanabilir. Gerçekten de iktidar, onu aşan bir ilke gereği değil de hatırasını koruduğu ve ona kadar işlemiş olduğu ve ondan sonra da işleyeceği için, aktarmak zorunda olduğu bir tutumlar bütünü gereğince kendini kısıtladığında, kendi kendini kısıtlama mekanizması tehlikeye düşer. Temel bir sorun, bir ilke sorunu ortaya çıktığında, kuralın biçimciliği bütün zayıflığıyla belirir. İmparatorluk çağının üstüne kurulduğu usullerden oluşan şebeke, gerilimlere ancak iktidarın dağıtılması uç noktaya götürüldüğünde dayanabilir. Bu zayıf örtünün herhangi bir noktasına önemli bir güç uygulandığında, örtü anında yırtılır. Böylece özgürlüğümüz kimi kez bir yığın küçük kararların içine hapsolur ve anlamsızlaşır; kimi kez de büyük bir kararla karşılaşır, ama o zaman da çatışmaları çözümleyecek güçte bir siyasal kadro bulunmadığı için kestirip atamaz.

Demek ki kendini ancak garip durumlarda ifade edebilen bu özgürlüğün, siyasetin değerden düşmesine katkıda bulunmasında şaşılacak bir şey yoktur; siyaset, özerkliğini kaybedince gerçek kararlar üretme yeteneğini de yitirmiştir. İmparatorluk çağı bir toplumun özgür insanlarla oluşmasına yönelik gereksinimini öncelikler sırasının üstünde bir yere yerleştirmez. Kurumsal çağdaki diktatörlükler gibi özgürlükleri boğmaya da çabalamaz; yalnızca özgürlüğü başlıca tutkusu yapmaktan vazgeçmiştir. Peki bu durum bu çağdaki insanlar için önemli midir? Derin bir uykuya dalmış olan insanlar, Liliput'ların

ülkesindeki Gulliver gibidirler. Ağır zincirlerle değil, çok ince olduklarından görünmez gibi duran iplerle bağlanmışlardır; öyle ki hâlâ başka bir çağı anımsayabilen nadir kişiler, bunun etkin varlığını hissedebilmektedir.

Bu çağın büyük sürprizi, çoğumuzun kendimizi iyi hissetmemizdir. Sanki daha önce hiç bu kadar özgür olmamışız gibi bir duygu besliyoruz ve artık bize ulaşamayan her türlü engele maruz kalan atalarımıza üzülüyoruz. İzlediğimiz filmler, giydiğimiz giysiler ve daha da önemlisi hissettiklerimiz konusunda artık hiç yasak yok. Peki bu özgürlük ağzımızda neden bir kül tadı bırakıyor? Neye bağlanmış durumdayız?

VI
Zorunlu Konformizm

Geride bıraktığımız çağ, kurumlar ve siyasetler çağı, farklılığı tanır ama onu düzenler ve çerçeve içine alır. Karar verenleri karara uyanlardan, yasayı yapanları yargılayanlardan farklılaştırır ve ayırır. Çatışmayı, aşkınlaştırmak için düzenler. İmparatorluk çağı, yanlış anlama dediği çatışmayı kaldıramaz. Benzerliğe ihtiyacı vardır. Hiyerarşik yapının karşısına ekip çalışmasının yararlarını çıkarır. Çatışmayı önleyici bir yığın mikro önlemlerle, çözmeyi amaçladığı sürekli gelişen bilgi akışını, güç kutuplarına yeğler.

Siyaset çağı, gücün çizgisel görüşüne uygun, tavırların mekanik bir modelini örtük biçimde üretir: Bu modele göre büyük sonuçlara ulaşmak için büyük nedenler, büyük bir siyaseti yürütebilmek için büyük iktidarlar gerekir. Şebekeler çağının böyle tutkuları yoktur. İki dünya savaşı görmüş ve yıkımlar kuramına davetiye çıkarılmış bir yüzyılda, bu çağ, iktidarın çizgisel bir işlevi olmadığını ve küçük nedenlerin sonunda büyük sonuçlar elde edilebileceğini bilir.

"Müspet" bilimlerden bir model almak gerekirse, bu model meteoroloji modeli olurdu; son derece akılcı ama önceden bilinemeyen bir model; burada, bir değişkendeki son derece küçük bir farklılık, köklü bir kopmaya yol açabilir; bir değişiklik ile bunun önemi arasında ilişki kalmadığı zaman, gözlemciye ve gözlem yöntemindeki ilerlemelere meydan okuyan bir dünya vardır. Bunun anlamı şudur: Sistemi denetleme tutkusu ve siyaset sorumlusunun, çarkların merkezine yerleşmiş ve denetlenen güçlerin dengesi dahilinde hareket eden –saatçilerin XVIII. yüzyılda icad ettikleri "saat maşası"– bir anlamda büyük bir toplumsal saat ayarcısına dönüştürülmesinin anlamı kalmamıştır. Siyasal küre, iklimlerden daha iyi egemenlik altına alınamamaktadır. Demek ki toplumların örgütlenmesi sorununu çok daha fazla ihtiyat ve alçakgönüllükle ele almak gerekmektedir. Deyim yerindeyse bu çevresel olarak yapılmalıdır, çünkü kurumsal merkez kalmamıştır.

Meteoroloji imgesini sürdürürsek fırtınaların, siklonların tam olarak beklenmedik ve hep istikrarsız, değişik özelliklere sahip iki hava kütlesinin karşılaşmasından ileri geldiği söylenebilir. Öncelikle farklılıkların idare edilmesinin gerekli olduğu, yıkıcı olabilecek büyük önlemlerden sakınmak için küçük önlemlerin çoğaltılması gerektiği toplumsal küre için de aynı şey söylenebilir. Bu dünyanın ülküsü, kurumsallaşmış çatışma değil, hiçbir şeyin bozamayacağı "anti siklonik" bir dinginliktir; homojenliğin kural, farklılığın anormallik sayılacağı bir denge durumu.

Yakın bir tarihe kadar Japonya'nın, bu ülkünün en iyi temsilcisi olduğu düşünülürdü. Gücün "ilişkisel" olarak düşünülme denemesinin en üstün biçimi olan bilgi dağıtımı, homojen bir birlikteki denemeden daha etkilidir: bilgi, içinden geçtiği ve ona katılması gereken toplumsal ögelerin tehlikeli bir biçimde farklılaştırılması sonucu biçim değiştirmez. Burada özel "bakış açıları" yoktur, olamaz da. Yalnızca bilgilerle aynı sayıda bir yığın önlem vardır ve bunların tamamı, hâlâ güç dediğimiz, gittikçe soyutlaşan ama belli bir özneye ait olmayan kavramı oluşturur. Bu dünyada gücün, toplumsal birliğe iradesini dayatabilecek bir ilke yoktur; güç toplumsal birliğin kendisinde bulunur; toplumsal birliğin gücü de prensin iktidarının kolektiflik içinde onaylanması değil –kurumsal çağın yanılgısı bu olmuştur– siyasal birlik olmak yerine toplumsal birlik olarak varolma kapa-

sitesinin kendisidir; bilgileri her yöne aktarmak ve bunu yaparken de büyük bir sibernetik makina gibi var olmak söz konusudur.

Makinenin iyi işlemesi, filozof kralları ya da aydın yurttaşları değil "benzerleri", sayısız birleşme biçimlerine göre birbiri içine girebilecek, birbirlerinin yerini alabilecek ögelerin varlığını gerektirmektedir. Olası ilişkilerin çeşitliliği, toplumsal oyunun oyuncularını homojenliğe, standartlaşmaya mahkum eder. Bunlar tıpkı Lego oyuncaklarının parçaları gibi en değişik biçimlerde birleşebilmelidirler. Başka bir imge kullanacak olursak, toplumu büyük bir beyine benzetebiliriz: Burada nöronlar arasındaki bağlantılar, nöronlar ne kadar homojen bir yerde bulunursa o kadar iyi akan milyarlarca elektrik dalgası sayesinde oluşur. Gücün "ilişkisel" olduğu bir toplumda, toplumsal "idare edilebilirlik" temel öge haline gelmiştir.

Hıristiyan geleneği, her insanın onu özne yapan bir iç kaynağa sahip olduğunu ve bunun o insana dünyayı yargılama olanağı verdiğini, her insanın bir bilinç olduğunu ve bu bilincin de indirgenemez olduğunu öğretmişti. İşte bizden vazgeçmemizin istendiği şey bu *ben*'dir. Ondan üstün olabilecek bir toplumsal irade için değil –bu bütün otoriter rejimlerin yanılgısıdır– ama dışardaki karşıtımıza daha iyi boyun eğebilmek için. Descartes'ın öznesi "düşünüyorum o halde varım" diyebiliyordu. Şebekeler çağının "benzeri" şöyle derdi: "İletişim kuruyorum o halde varım" "Benzer", ne kendi içinde ne de kendine özgü bir anlam ifade edebilecek bir toplumsal bütün içinde ilginç olabilir. Demek ki toplumun çözülmesi gereken gizli bir anlamı yoktur, sadece toplumsal parçacıkların programlanması vardır. Bu programlama da parçacıkların birbirlerine sarılmalarını, birbirleriyle çalışmalarını sağlar. İmparatorluk çağının şafağını betimleyen Kafka, *Çin Seddi*'nde hâlâ yasaların var olduğunu ama bu yasaların gizli olduğunu, bunlara uymak zorunda olan kişilerce okunamadığını yazar. Roland Barthes *L'Empire des signes* (Göstergeler İmparatorluğu)'de, esinlendiği Japonya karşısında daha soğukkanlı görünüyor. Gösteren'in ötesinde bir gösterilen yoktur, bu tam da böyledir. Göstergeler grameri ortasında başımızın çaresine bakmamız gerekiyor.

Amaçsız ve anlamsız bir toplumda "toplumsal bildiri", ilişki düşüncesine indirgenmiş durumdadır; bağ ne kadar anlamdan yoksun ve sonsuz sayıda yoruma açıksa, o kadar etkili görünmektedir. Çinliler'in

guanxi dedikleri ve onlara göre toplumsal oyunun temel bir ögesi olan şebeke, bireye baskın çıkmaktadır.

Bir toplumun tavırlarını düzene koymanın bu tarzı geleneklerimize o denli aykırıdır ki bunu tanımlamak için sadece mecaz anlamlı sözcükler vardır ve bunlar da nüanslarını daha az verdiklerinden o denli akıllı görünmeyeceklerini sanan uzmanlar için kaba sözcüklerdir. "Konformizm" sözcüğü tıpkı yolsuzluk sözcüğü gibi arkaik bir sözcük olma yolundadır. Bununla birlikte ve Japon modelinin de anlamamıza yardım ettiği gibi, imparatorluk çağı çeşitli bireysellikle-re yer bırakmayan genel bir üst yönetilebilirliği dayatmaktadır. "Konformizm" bir kaza değildir; gelişmiş sanayi toplumlarındaki üzüntü verici bir zayıflık değil, onların iyi işlemeleri için zorunlu bir koşuldur.

Konformizmden, merkez karşısında çevrenin devamını değil "modern" insana özgü çatlak sesleri bertaraf etme yeteneğini anlamak gerekir. Geleneksel konformizm, toplumun geri kalan kısmına kendi düşünme tarzlarını dayatan baskın bir sınıfa boyun eğmek demektir. O zamanın ideolojisine bir tepki ve özgürlüğün bireyci onayı olan antikonformizmi çağrıştırır.

Modern konformizm daha kaypak ve görünüşte daha hoşgörülüdür. Antikonformizm onu korkutmamaktadır. Tam aksine, toplumsal makinede yarattığı tepkimeler sonucu yarar sağlar. Ancak gerçek bir direnişle karşılaşmadığı zaman nasıl var olacağını bilemez. Zira her yeni antikonformizm aslında yeni bir konformizmin tohumunu atar ve bu açıdan incelenmeyi hak eder. Varlığıyla bile toplumsal coğrafyayı değiştirir ve konformizmi dönüştürür. Gerçekte artık güç kutupları olmadığından, bir konformizm kutbu ve bir antikonformizm kutbu vardır. Koşucular peşinden gittikleri imgeyi değiştirdikleri için, sonu olmayan bir benzerlik koşusu da vardır.

Böylece tıpkı büyük bir meteoroloji sisteminde olduğu gibi her toplumsal molekülün her anki davranışı açıklanabilir, ancak itici güç olan istikrarsızlıklar büyük nedenlerce belirlenmediklerinden açıklanamaz ve önceden görülemez. İşte bu yüzden, profesyonel bir bozguncu olan antikonformizm böyle bir sistem içinde yer alır. Genel hızı canlı tutar ama hiçbir şeyi tehdit etmez. Tam olarak söylersek fikir babaları yoktur, sadece doğru zamanda ve doğru yerde attıkları bir fiskeyle konformizmin önüne geçen bireysellikler ya da örgütler vardır. Şu ya da bu İtalyan stilist, çok çeşitli satış noktalarındaki

bilgilerin çok hızlı şekilde alınmasına yarayan iyi kurulmuş bir bilgisayar sistemi sayesinde rakiplerinden önce, mor rengin o yılın yazında moda renk olacağını, o zamanın modasının bol kollu giysiler olduğunu öğrenecektir. Yapacağı koleksiyon için bu bilgiden sonuçlar çıkaracak ve bu da, yine, modayı değiştirecek hareketlenmelere yol açacaktır. Zayıf ticari gözlemlere dayalı küçük bir yeniliğin kış modasında büyük sonuçları doğurması olasıdır. Bu yansımalar da bütün beklentilerin ötesinde bir ilk başarıyı büyütecektir. Bir dizi eleştiri sayesinde bir "zincirleme tepki" elde edilecektir.

Fikirler dünyası denen geri kalan kısım için de aynı olgular gözlemlenebilir. Yazarlarının "toplumun barometreleri" olma şansına sahip oldukları özel bir kitap kategorisi vardır. O andaki düşünsel istikrarsızlığı mutluluk içinde anlatırlar ve tıpkı siyasetçilerin çatışmaları sahneye çıkarmaları gibi onlar da fikirleri koyarlar. Toplumsal grubun aynı anda aynı yöntem sorularını sormasını, "niçin" sorusundan kaçarken "nasıl" sorusunu sorarak iletişim kurmasını sağlayan önemli bir işlevdir bu. Birbirini izleyen bu soru işaretlerinin birbirine zıt olmasının önemi yoktur; gözlenebilen gerçeklerin evrimiyle kısa sürede yalanlanmalarının da önemi yoktur; gerçeklik ilkesine değil yankılanma ilkesine dayanırlar. Tıpkı ne kadar zayıf olursa olsun tiz bir sesin kristal bir bardağı kırabilmesi gibi, bir kitap da bir toplumla yankılanma içine girebilir ve bu yankılanma sonucunda eski ve ebedi sanılan geleneklerin kırıldığı da olur. Büyük etkiler, küçük nedenlere bağlanır.

Demek ki imparatorluk çağı, aynalar çağıdır. Hep yansımalar içindedir; bir yandan can sıkıntısının iğretiliği içinde gözlenen, fırtına ile koyu dinginlik arasında gidip gelen, olmadıklarında hiçbir rüzgârın çıkmayacağı istikrarsızlıklara gereksinim duyan, ama bütün istikrarsızlık içinde tehlikeli olabilecek, önceden görülmeyen kopmalardan çekinen, donuk bir dünya. Bütün ögelerinin ayakta durduğu ve küçük bir şeyin sallantıya uğratabileceği bir dünyanın her an buharlaşabilecek oluşu, modern sıkıntının temelini oluşturur.

Bugün hiç kimse ya da hemen hemen hiç kimse kendine "muhafazakâr" deme cesaretini gösteremiyor, zira hiç kimse korumaya değecek ilkelerden emin görünmüyor. Herkes değişimin imparatorluk çağının kuralı, onun itici gücü olduğunu kabul ediyor. Ancak herkes, insanların "değişimi" egemenlikleri altına alamadıklarını anlıyor.

İster firmalar olsun, isterse uluslar, artık gelecek için planlar yapmaktan çekiniyorlar; sadece "uyum kapasitelerini" geliştirmekle yetiniyorlar. Gerçekten de uyum, temel bir değer haline geldi ve modern işletmeci, esnekliğiyle tanımlanıyor artık. Yeni bir çevre kurması, "eski" düşünüş tarzlarını unutması başarının anahtarlarıdır. Onun önce ekibi tarafından kabul görmesini istiyorlar, çalıştığı çevreyle olan uyumunu değerlendiriyorlar, örgütü zayıflatabilecek bir özgünlükten endişe duyuyorlar.

Demek ki çağımızda başarının endişelerle hatta sıkıntılarla ağırlaşmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur. Yeterince "dinamik" olamama, yeterince "iyimser" yeterince *upbeat* olamama endişesi. Boş bir biçim olma, meslektaşlarının ve üstlerinin bakışları altında var olan, biçim verilecek toplumsal bir hamur olma sıkıntısı. Örgüt insanı kendine ilkeler edinemeyecek durumdadır, kendine tepki göstermek zorundadır. İnancı az olan insan, sinik görünmek gibi bir olumsuzlukla karşılaşır. Ondan, içindeki boşluğu neşeyle idare etmesi beklenir. Az sayıda anlama sahip olan insan, anlamı olmayan göstergeler dünyasında kendisini gösterge haline getirmek zorundadır. Bu kişinin, tıpkı kötü bir ressamın, "tarzı" kadar yapmacıklı olmasıyla hemen tanınan tablosu gibi, onu çok iyi bilinen bir kitleye bağlayan ve çabucak görülebilecek niteliklerle donanması iyi karşılanacaktır. İster briç oyuncusu, ister dağcı, isterse golf oyuncusu olsun önemli değil. Yaptığı spor ya da sahip olduğu araba, üyesi olduğu kulüp ya da reklamını yaptığı din sayesinde kimlik kırıntılarını toplayacaktır. Bunlar genel hareket içinde sürüklenip gelen ve dünyadaki kazazedelerin tutundukları küçük ve kırılgan tahta parçalarıdır ve bu kazazedeler böylece hareketsiz oldukları yanılgısına düşerler. Burada da Japonya yol göstermektedir. Orada snobizm –ancak, snoblar sadece kendilerine öykünmek zorunda kaldıklarında hâlâ snobizmden söz edilebilir mi?– diğer yerlerden daha güçlüdür, bu da Alman otomobil firmalarının, Fransız lüks tüketim maddelerini satanların yüzünü güldürmektedir. Ve bu "göstergeler imparatorluğunda" para en son göstergedir, imleri aralarında bağlayabilen, çaresiz bir parçalanmayı engelleyen ortak belirleyicidir. Kaybettiğimiz kimliklerin kalıntılarını taşıyan şey, sihirli bir akışkan olan paradır. Bu im arayışının sonu yoktur, çünkü asla anlamla buluşamayacaktır ve toplumun grameri değişmeyi sürdürdükçe, modern dünyanın sandviç

biçimli insanları asla doğru imi taşıdıklarından emin olamayacaklardır. Modern insanın, işinin kısa bir süre takdir edildiği ve bu sayede yorgunluk atabileceği birkaç iş beraberliği sayesinde oluşan o kısa, geçici mutluluk anları ne hoştur!...

Bununla birlikte insanın kendine ait olmadan önce bir gruba ait olmasının şart olduğu ve etkili olmanın benzer olmaya bağlı olduğu bu dünyada farklılık, bir değer olarak kalıyor; ancak dünyanın modüler ögeler halinde çözünüşü, artık farklılığın seri olarak üretilmesine yol açıyor. Standart ögelerin bir araya getirilmesidir farklılık. Nadir olanın bu şekilde sanayi açısından yaratılması, biyoloji, endüstri ve işletmenin ilerlemelerini yeniden yaratmaktadır. Bizde hücre bilinci ilerledikçe her insanın, organizmasının ayrıntılarına varıncaya kadar biricik olduğunu daha iyi anlıyoruz. Sanayi zinciri mükemmelleştikçe aynı ölçüde standartlaşır, öyle ki aynı parça, çeşitli araba ya da uçak modellerinde bulunabilir. Ancak bilgisayar idaresinin olanaklı kıldığı üretim esnekliği daha sonra aynı banttan çıkan ürünlerin farklı olabileceğini gösterecek biçimdedir. Sunulan seçimlerin bileşkeleri, standartlaştırmanın vurgulandığı anda bile, elde bulunan tiplerin sayısını sürekli arttırıyor. Gittikçe kesinleşen bu sanayi sürecindeki eklemeler, sadece işletme alanında elde edilen ilerlemelerin bir yansımasıdır. Tüketiciler gittikçe daha iyi tanımlanır hale gelmiştir, öyle ki heterojen ve potansiyel bir müşteri grubuna her yerde geçerli olabilecek bir ürün sunmak yerine, ürünlerin sanat değeri konusuna kesinlikle değinmeden, ticari "hedefler" olarak çoğaltabilme olanağı doğmuştur. İster arabalar olsun, ister tatil masrafları, her tüketici, artık sadece kendisi için düşünülmüş ya da ait olmakla övündüğü "seçilmiş" grubun çeşitli özelliklerinin bileşkesi için düşünülmüş bir ürünü aldığı duygusuna kapılabilmektedir.

Zanaatçılığı geride bıraktık, ancak onun mitlerine sahip çıkıyoruz. Tekrarlar ve benzerliklerden oluşan dünyadaki aynaların akıp gitmesini engellemek için imzalar gerekiyor. Kasaptan terziye, çanta üreticisine kadar aynı tutku ortaya çıkıyor: imzasını koyabilmek, bir çanta, bir şamdan ya da bir jambon değil de yaratıcısının icadını satabilmektir amaç. Biricik olanı satmak, farklılığı pazarlamak ve aynı anda, sadece rekabet hesaba katıldığında ürünün kendi özelliklerinin gerektiremeyeceği ek fiyatı istemektir amaç. Düşgücünden gittikçe daha fazla gelir elde edilir ve bir firmanın en prestijli

aktifi, endüstriyel bir süreç yerine sunabildiği isim olmaktadır. Bu üreticiler çağında, hiçbir zaman olmadığı kadar kreasyonun sözü edilmektedir.

Hiçbir kutbun kendi içinde değeri olmadığı, sadece yaratılabilen ilişkiler, geliştirilen şebekeler, katıldığımız bileşkeler sayesinde var olabildiğimiz bu imparatorluk çağında, her kutup biricik olduğu, yani erişilmez, başka bir deyişle, diğerleriyle ilişkileri sayesinde değil sadece kendi kendine var olabildiği yanılgısını yaratmaya çabalamaktadır.

Demek ki yaratıcılar özel bir saygıdan yararlanıyorlar; kaybolmaya yüz tutmuş bir toplumsal mantığa duyulan bir saygıdır bu. Başarılı bir varyete sanatçısının yükümlülüğünün değerinin olmadığı doğrudur, elbette bu yükümlülüğün yeniden üretilebilecek basit bir modüler ögeler bileşkesine indirgenemediği ölçüde. Bu yükümlülük, ilişkiler dünyasına bir kutup ekleyerek bu dünyayı zenginleştiren, vasat olsa da tekrar edilemeyecek bir farklılığı ifade eder; geliştirdiği ilişkiden önce var olan bir kutuptur bu, ne istisna!... Tekrarlanamayacak olan her şey, tekrarlar dünyasında görülmemiş fiyatlara ulaşır. Artık sadece kesitlerle zenginleşen bir dünyada, toplumsal Lego'nun sonsuz sayıdaki bölünmüşlüğü içinde sanatçı, sanat yapıtı, açık olan son hudut, son genişleme olanağıdır. Böylece, çokluğa ilişkin gerçeklik ile sıradanlık, ayrıca biricik olana inanç uyumlu biçimde bir arada bulunur.

Peki çokluğa ilişkin bu gerçeklik nasıl oluşuyor? Homojenlik nasıl oluşuyor? İş dünyasında "şirket tasarısından", uluslar dünyasında ise ulusal kimlikten söz edilecektir. Toplum ne kadar komuta toplumuysa güç de o kadar fazla dağınıktır ve bir ulusal kimliğin, bir şirket tasarısının zorunlu hale gelmesi o denli kaçınılmazdır. Mikro kararlar mekanizmasının etkili olabilmesi için, her adsız eylemcinin diğer eylemcilerle aynı düzeyde olması, aynı akıntıya kapıldığını hissetmesi, aynı mıntıkaya –"su mıntıkası" ya da tam olarak "çevre" anlamındaki mıntıkaya– ait olduğunu bilmesi gerekir. Bu, güce ilişkin ilişkiler çağının sorguya açılması mıdır? Eğer şirket başkanının ya da siyasal sorumlunun şunu ya da bunu emretmesi, bildiri vermesi gerekiyorsa, tepeden gelen bu stratejik seçim kurumsal bir kutbu, bir merkezi, örgütlenme ve yayılma ilkesi olan bir merkezi yeniden kurmuş olmaz mı? Eğer bir dış öge sonsuza giden ayna yansımalarının arasına kayarsa bütün bu yapı sorgulanmaz mı?

İşte bu aşamada meteoroloji karşılaştırmasına dönmemiz ve büyük sonuçların küçük nedenlere bağlı olabileceğini kabul etmemiz gerekiyor. Gerçi başkan seçimler yapar, çeşitli seçenekler arasından birini seçip kesin kararını verir, kısaca bir strateji belirler. Elde bulunan verilerin incelenmesinin, sadece tek bir iyi siyasetin, bir tek doğru stratejinin olduğunu belirten bir seçim dayattığını ileri sürmek yanlış olur. Ancak bir seçimin belirleyici sonuçları olması gittikçe ender görülen bir olaydır. Karar kesitlenir ve seçimler birbirlerini düzeltirler. Demek ki tehlike, karar yokluğu değil yanlış karar tehlikesidir. İmparatorluk dünyası kopmalardan korku duyar ve burada değişiklikler küçük dokunuşlarla gerçekleşir.

Her seçim geçmişteki seçimlerle etkileşim içindedir. Firma tasarısı ya da ulusal kimlik de aynı şekilde en yakın seçimlerin olduğu kadar geçmiş kararları hatırlamaktan kaynaklanır. Gerçekten de kolektif miraslar vardır, çoğunlukla, kurtularak haksızlık ettiğimiz inançlar ve alışkanlıklar bütünü vardır. Böylece kimi kararlar, tarihin biçimlendirdiği büyük örneklerle etkileşim içine girdikleri için, deyim yerindeyse, daha fazla yankı uyandırır. Peki bu denli etkili midirler?

İyi bir bellek yapısını diğer ülkelerden çok daha fazla yaşamış olan Fransa örneği için bu açıdan söyleyecek çok şey vardır. General de Gaulle, Jeanne d'Arc'tan Direniş kahramanlarına uzanan zafer anıtlarıyla dolu bir tarih belleği üzerinde eylemde bulunarak yeteneğini göstermiştir. Onun sayesinde Fransızlar, kendilerine yalan söyleyebilmişler ve dünyayı etkileyebilmişlerdir. 1940 yılında Almanlar'a karşı direnebildiklerine ve 1966 yılında NATO'nun birleşik komutasını bıraktıklarında da Amerika'ya karşı bağımsızlıklarını kazandıklarına inanmışlardır. Bu rahatlatıcı inançlar onların yaşamalarına yardımcı olmuş, kendilerine güvenmelerini sağlamıştır ve kuşkusuz, *de Gaullecülük* sayesinde 1940 yılındaki kırılmayı görüp zaferlerle dolu bildikleri bir tarihin devamlılığını sağladıklarına inanmasalardı, altmışlı yılların Fransa'sında güçleri çok daha az olurdu. Peki burada ustaca yazılmış bir senaryodan başka ne var? Gönüllü *de Gaullecülük* de belli bir andaki bazı örneklerin geçici olarak kullanılması değil de nedir? 1968 isyanı ilk kez tasarının sınırlarını göstermiştir. İletişim danışmanlarının jargonunda söylendiği gibi asla iç iletişimle dış iletişimi ayırmamak gerekir. General de Gaulle'ün bir hatası da bunu bilmemekti; dış imge ile iç imge arasındaki kayma Mayıs

patlamasının nedenlerinden biriydi; yirmibeş yıl sonra başka bir düzlemde 1940'ta olduğu gerçek biçimiyle Fransa'yı görmekte çektiğimiz zorluk, 1993 yılında gerçek biçimiyle Almanya'yı görmemizi engellemektedir. 1940'taki Fransızların vasatlığı 1993 yılındaki Almanların sıradanlığını görmemizi engelliyor ve iki ülke arasındaki ilişkiyi bozan bu aşağılık kompleksini aşmakta zorlanıyoruz. Fransa'nın altmışlı yıllarda ilerlemesine yardım eden etkileşim, onun doksanlı yıllarda da önünü kapatıyor. Bugün konformizmi değiştirmek gerekiyor; Fransızlar bunu nasıl yapacaklarını bilmiyorlar.

Şirket tasarısı, ulus kimliği, gönüllü bir yapının etkilerinden çok verilerdir. Bunları ancak derece derece ve kıyıda kalan bir eylemle değiştirebiliriz. Avrupa'ya özgü tanımıyla ulus fikrinin gücü tam olarak tarihin ürünü olmasından, bir gerçek olma iddiasını taşımayan bir bellek olmasından ileri gelmektedir.

Şimdiki dönemin tehlikesi buradan ileri geliyor. Eğer belleğin ögeleri kaybolursa, eğer toplumsal birliğe ilişkin bu "veri" gizlenirse, toplumlarımızın iyi işleyebilmeleri için o denli gerekli olan "konformizm", yıllarca kullanıldıktan sonra esneyen, eski bir giysi gibi engelleyici bir alışkanlık olmak yerine bütün zamanların çabası olabilir ve totaliter bir refleks içinde sertleşebilir. Eğer ulusun mekânı artık bellekle tanımlanmıyorsa, demokrasinin mekânı artık işlevsel bir tanıma uymuyorsa –bu mekân içinde belirli bir usule göre denetimli kararlar alınır– bizlerle –birbirimize benzeyen bizler– onlar –bize benzemeyen onlar– arasındaki zıtlık, gerçekten de egemenlik seviyelerinin çoğalması sonucu yerinden olma tehdidiyle karşılaşan bir toplumsal grubun tanımlamasını yapabileceğimiz tek araç olarak kalıyor. Eğer ulusal tarih belleğimizi yitirdiysek, eğer işlerimizin idaresi birçok mekâna paylaştırılmışsa –komün, bölge, ulus, kıta, dünya– başkalarıyla nasıl ilişki kuracağız, gücümüzün temeli olduğunu bildiğimiz bu bağları nasıl kuracağız?

VII
Tanrısız Dinler

Uç noktadaki arkaiklik, uç noktadaki modernlikle birleşiyor. Sanki Japon şirketlerinin marşının katedrallerdeki şarkıların yerini alması, azizlerin menkıbelerinden sonra "tele incil"in gelmesi ve mezhebin de artık manastırların çekemediği kimseleri çekmesi gerekiyormuş gibi. Din –ya da dinsellik– ile modernlik arasında, XIX. yüzyıldaki bilim adamlarının belirlediklerini sandıkları bu uyumsuzluğun aslında bulunmadığını gösteren bir yığın işaret vardır. Ancak en ilginç olgu, dinsel özlemin insanın gönlünden bir süre için çıkıp gittiğini varsayan bir "sözde dinselliğin dönüşü" olgusu değil, bu özlemin alabileceği biçimlerin sayısının çok olmasıdır. İki buçuk yüzyıl önce Montesquieu'nün öngördüğünün aksine, Aydınlanma çağıyla başlayan tarihsel dinamizm dinlerin ölümüne yol açmıyor, onların yeni ve kimi kez irticai biçimler altında yeniden doğuşlarına neden oluyor.

Roma Cumhuriyeti, Hıristiyanlığı doğuracak olan dinsel mayalanmanın gerçekleştiği sıralarda ölmüştür. Kimi yönlerden buna

benzer bir dönemi yaşıyoruz. Siyaset küresi, dinsel köklerinden kurtulduktan sonra kendi ilerlemesi yüzünden ölüyor, büyük bir gürültü içinde kayboluyor; önce tanrıların daha sonra da siyasetten arınan dünyada bize sadece, tesadüfi yaşamlarımıza bir zorunluluk vermek için tutunduğumuz ayinler, sihirli bağlılıklar kalıyor.

Bilim çağının ilerlemeleri aslında bizi dinden uzaklaştırmıyor, ona yaklaştırıyor. Usullere ve algoritmalara alışmış olan bizler, bir ayinler dünyasında yaşıyoruz ve tanrılar dünyasında rahipler neyse makineler de eşyalar dünyasında aynı yeri tutuyor; zaten kimi kez bir makinenin falcılık yaptığı bile oluyor, hem de herhangi bir kâhinin yapabileceğinden daha ayrıntılı olarak! İmparatorluk dünyasının soyutlaması içinde din, bir anda daha gerçek görünüyor; küçük çocuklar Batman ve Hayalet Avcılarıyla nasıl ilişki kuruyorlarsa biz de aynı ilişkiyi dinle kuruyoruz. Bilim-kurgu romanları şövalye romanlarının mirasçılarıdır, bunlar devrini doldurmuş geçmişimizin, tutkulu insan kardeşlerimizin teknolojik olarak sahneye konmasıdır. Metal zırhlarıyla Ortaçağ şövalyelerinin zırhlarına öykünür gibi görünen ya da sihirli kılıçlarıyla elektronik çağın robotları olan kahramanlar gezegenlerarası savaşlara çıkıyor.

Demek ki Hıristiyanlık devrinin başlarından bu yana, iki bin yılın sonunda bilimin kendini galip ilan ettiği bir çağda dinler, çok daha fazla büyüye sahip olmaları nedeniyle gelişiyor ve ayinler metafiziğe baskın geliyorsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Dinlerde aradığımız şey, tam olarak onların aşkınlıklarıdır. Her şeyin bir işleve sahip ama anlamının olmadığı bir çağda, son anlam sığınağı olarak belirsizliğe geri dönüyoruz. Demek ki imparatorluk çağının dinleri, Aydınlanma çağının filozoflarının "doğal dinlerinin" karşıtıdır. Aklın tümevarımlarından kurtulduğu ölçüde başarıya ulaşan dinlerdir bunlar; kendilerini "gerçek" olarak göstermeye çalışmazlar ve tanrıcı uzlaşımları hilekâr pazarcılar gibi görürler. Tıpkı yeni köktendincilikler in kendilerini "günün zevkine" uydurmamaları gibi, bu da mezheplerin ortak bir özelliğidir. Bu mezhepler kendilerine ne "modern" ne de evrensel derler, bu red sayesinde de çekicilikleri azalmaz artar.

Ulus-devletin güçlü olmadığı yoksul ülkelerde dinler, siyaseti yeniden canlandırmaya, ona bir anlam vermeye çabalar. İslamcı, ama aynı zamanda Hindu olan köktendinci akımlar, rekabet enerjilerini, ekonomik modernliğin önlenemeyen bunalımı yüzünden şoka

giren toplumlara telkin ederler. Bizim başıboş bıkkınlığımız ile islamcıların devrimci kararlılığı arasındaki zıtlık korkutucudur; sanki komünizmin ölümünden sonra islamcılık yeni bir küresel siyaset tasarısı sunabilirmiş gibi. Demokratik evrenselciliğimize duyduğumuz inancı yitirdiğimiz ölçüde tehlikeli olan bir tasarıdır bu: En zengin ülkelerde siyasetin öldüğü ilişkiler çağının birliğine doğru giderken, yarı yolda bırakılmış yoksullarda, din yoluyla ve daha güçlü biçimde yeniden doğacağı düşünülüyor.

Bununla birlikte ilk İslam Cumhuriyeti, kuruluşundan on iki yıldan az bir süre geçmesine karşın, komünist hareketin yetmiş yılda yaşlanmasından daha fazla yaşlanmıştır. İran devrimi, soğuk savaş sırasında üçüncü dünyayı saran Marksist ideolojilere çok şey borçlu olan siyasal bir tasarıyı, İslamın renkleriyle yeniden boyamıştır. Ancak islam kuruluşlarınının bürokratik olarak işletilmesi Sovyet planlamasından daha etkili olamamıştır.

Siyasal islamcılık, tıpkı 1917 yılından sonra komünizmin denediği gibi, ortaya çıkmasını sağladığı gerilimlere bir çözüm öneremiştir. Bu ise onun şansı ve sınırıdır. Tıpkı komünizmin çarları yok etmesi gibi, içinde kök saldıkları toplumları yıkamayacaktır; gerçekten de toplumdaki yaşamın bütün yanlarını düzene koyma işinden çabucak vazgeçmiş ve faiz yasağı, –bazı kamuflajları gerektirse de– son derece kapitalist olan bir mantık sayesinde, gerçek bir zorlukla karşılaşmadan birlikte yaşamaktadır.

İslamcılığın siyasal tutkularının başarısızlığa uğraması, İslamiyeti esas dinsel boyutuna taşımıştır. Amacı, kurumları değiştirmek değil insanların bilinçlerini değiştirmektir. İslama dönüş, yoksulluğun ve büyük kentlerdeki köksüzlüğün doğurduğu binlerce yoksunlukla beslenmektedir, ancak İslamiyetin verdiği yanıt siyasal düzlemde değildir. İslamcılıktan sonra gelen yeni köktendinci akımlar yeni bir dünya düzeni önermezler, ancak bunların istedikleri şey; daha alçakgönüllü olmak, siyasal düzlemde ulaşılamayan bu doğru toplumu, kişisel ilişkilerdeki taklitleri kullanmak yoluyla bir cemaate yaklaşmaktır. Bu derin kötümserlik, yeni köktendinci militanların hem dine yeni girmiş olmalarını hem de hoşgörüden uzak olmalarını açıklıyor. Bunların ilk istekleri inananların cemaatini genişletmek değil, kendi içine kapalı olduğu ölçüde rahatlatıcı ve homojen olacak bir cemaat yaratmaktır. Bu anlamda İslami militanlık bazı mezhep

özelliklerini yeniden ortaya koyuyor. Cemaate sadece kopmalar yoluyla ulaşıyor.

Aynı zamanda değerlerin onaylanması yolundaki bu istek, toplum düzenindeki ve kurulu dinsel hiyerarşilerdeki bu olumlama Luther'i anımsatıyor; siyasetteki gizli anlaşmaların geri çevrilmesinin altında bireysel bilinçlere yapılan güçlü bir çağrı bulunmaktadır. Doğru toplum yukarıdan, iyi bir prensin yükselişiyle değil, aşağıdan, bilinçten bilince geçerek kurulacaktır. Siyasetin ve din ile siyasetin evliliğinin başarısızlığı üstüne kurulmuş olan bu tutku, islamiyet üzerinde, protestan reformun Hıristiyanlık üzerinde yarattığı kadar derin bir etki yaratacaktı belki de. Bu reform tarihe mührünü basmayı sürdürmektedir.

Gerçekten de bu, ister şebekelerin ve küresel ekonominin dinamizmi sonucu parçalanan toplumlar, isterse en ileri ekonomilerin zorluklarıyla karşılaşan dünya söz konusu olsun, imparatorluk çağının derin bir gereksinimine karşılık geliyor. Her iki durumda da geleneksel gruba ilişkin kesinlik yok olmuştur, ardında sadece dağınık insanlar, bir yere ait olmayan ya da tek aidiyeti bir meslek vasıtasıyla, bir yetenek vasıtasıyla işlevsel olan insanlar bırakarak. Artık egemen olamadığımız engellerin içine hapsolmuş davranışlarımız ile sonuçsuz olduğu ölçüde özgür olan düşüncelerimiz arasındaki ilginç bir zıtlıktır bu. Her şeyin bir işlevinin olduğu ama hiçbir şeyin anlamının kalmadığı bir dünyada "din", rahatça kabul edilen ve hatta istenilen tek zorunluluktur.

Zengin ülkelerde bu "dinsel" özlem farklı biçimde açıklanıyor, ama siyaset açısından hep aynı düş kırıklığını dile getiriyor. İnsani örgütlerin gelişmesi bu açıdan örnek verilebilir. İnsanların dertlerine siyasal bir çerçeve içinde yanıtlar bulmaktan vazgeçilince, insanlığın yeni militanları önce harekete geçmeyi eylemlerinin ilkesi haline getiriyor. Gerçi onlar siyasetin bayrağı devralacağını umuyorlardı; oysa insani eylem gittikçe siyasetin yerini almaktadır, öyle ki kamuoyunun desteğinden yararlanan bir devletin, dışarıya karşı tek eylem alanı haline geliyor. Siyasetin sadece siyasal tutkulardan vazgeçerek değer kazandığı tuhaf bir durumdur bu.

İnsancıl eylemlerin –bir insan yaşamını kurtarmak, anlık şeylerle ilgilenmek, özel bir durumu ele almak için aşırı genelleşmiş ilkelerden vazgeçmek gibi– pragmatik özelliği, bir yaşamı kurtarmanın yeterli bir doğrulama nedeni oluşturduğu bireysel bir ahlakın gereklerini karşılamaktadır. İnsanların soyut cemaatleri ile bireysel yazgıla-

rın çokluğu arasında, aslında kolektif yazgıları yöneten siyasal birliğin aracılığı kalmamıştır. İnsancıl militanlık, siyasal kurumlar karşısındaki bu düş kırıklığını ve aşırı soyut bir hal alan bir dünyada somut dayanışmalar yaratma kaygısını açıklıyor. İnsancıl militanlar, eylemin angajmanı ve tehlikesi içinde, sadece işlevsel dünyanın zorunluluklarından kaynaklanmayan bir insanlık cemaatine ait oldukları duygusunu buluyorlar. İnsancı eylem, yalnız birey ile artık egemen olunamayan ama göz ardı edilemeyecek bir küresellik arasındaki dayanılmaz karşılaşmadan kurtulmanın bir yoludur.

Kısıtlı kaynakları olan bir dünyada bizim olağanüstü zenginliğimizin genelleşemeyeceğini tahmin ediyoruz. Evrensellik arayışı, özel yazgılarımıza bir anlam vermek şöyle dursun bizi korkutuyor. Bizim çelişkilerimizi ve bıkkınlıklarımızı ortaya koyuyor. Bu durumda insancı eylem, İslamiyetin yoksullara sunduğu, aynı ama paylaşılan bireysel bir ahlak deneyimini zenginlere sunuyor. Artık soyut olarak insanların yaralarını iyileştirmeye çalışmıyoruz. Sefalet, bir yüze kavuşmuştur; acelecilikten ve acılardan doğan anlık bir dayanışma oluşmuştur. Acıları bitirecek ve insanların yazgılarından bir cemaat yaratacak bir siyasal çözüm yanılgısı terkedildiğinde, kendimizi insan türüne değil de diğer insanlara adıyoruz.

Başkalarıyla böyle soyut bir ilişki deneyimi, bugün bizim dinden beklediğimiz şeydir. Her şey evrensele ulaşınca, din artık siyasal değil ahlaki olan bir farklılığı onaylar; din, hudutlar yıkılınca, grupların özgüllüğünü oluşturur; bir zamanlar burçların bulunduğu yerlere yeni engeller koyar. Çağımızın metafizik sorunu aslında toplumsal koşulların eşitsizliğinin ortasında evrenselliği ortaya çıkarmak değil, ama şebekelerin sonu gelmez standartlaştırmasından kurtulup farklılaşmayı ortaya çıkarmaktır; ulus sonrası çağın insanları artık belirsizleşmiş bir dayanışmaya değil, bu dayanışma alanını yaşamlarının güncelliğinde yeniden bularak kısıtlamaya özlem duymaktadır.

Böylece imparatorluk çağının dini, kurumsal çağda ulusun yerine getirdiği işlevlerin mirasçısıdır. Bu din, birleştirmek yerine ayırır. Ve eğer toplumsal birliği örgütlüyorsa bunu çoğunlukla evrensellik kaydı çerçevesinde değil, kopma biçiminde, mezheplerin tarzında yapar. Din, tekbiçimlilik ve homojenleştirme biçimi altında evrensel soyutlamadan kurtulmamızı sağlar, modern yalnızlıkların yarımadalarında bizim özel olduğumuz duygusunu bulmamızı sağlar.

Daha dün, gece ortasında kaybolmuş çoban, yalnızlık içinde, bir yığın yıldızın ortasında, onu insanların cemaatine yaklaştıracak birleştirici ilkeyi arıyordu; tektanrılı dinlerin başarısı, insanlık durumunu çok uzun bir süre nitelemiş olan, hem coğrafyanın hem de toplumun hapisanesinden çıkma gereksinimine çok şey borçludur. Bizim sorunumuz çok başkadır. Her zaman aynı ölçüde yalnızız, ancak yalnızlığımız kalabalık içinde kaybolmuş, hareketli ve bağları olmayan insanın yalnızlığıdır. Sıkıntımız büyük bütünlükten ayrı düşmekten değil oraya karışmaktan ileri gelir. Gökler boşaldı ve biz, hiçbir birleştirici bütünlüğe yol açmayan bir yığın göstergenin ortasında takılıp kaldık.

Ekonomik modernliğe geçmiş olan ülkelerin arasında Japonya belki de bu sıkıntıya en etkili yanıtı bulmuş bir ülkedir. "Yapıştırma" tarzıyla, otodidakt bir senkretizm içinde –Kur'an ayetleri ile çağdaş bilimlerden yapılan alıntıların birbirine karıştığı aşkınlaştırıcı bir bütünlük yanılgısını besleyen İslamcı entelektüelin ve, bağlantısı, insanlık durumunun birliğine olan inanç olarak kalan Avrupalı insani eylem militanının aksine– birçok Japon, aslında dünyanın kesitlenmesini kabul ediyor. İşte bu anlamda dini Japonlar gibi ele alma tarzı, arkaikliği içinde modern bir tarz olarak kalıyor. Artık metafizik birliği kalmamış çoğul bir dünyayı, ilkelerin aşkınlığını geri çevirerek ama imlerin sonsuz çokluğunu kutsallaştırarak kutsuyor; insanların çoğunun ruhlarının dayanamayacağı bir tanrıtanımazlığı, çok daha uzun ömürlü, imparatorluğa ait bir çoktanrılı inanca dönüştürüyorlar. İmparatorda cisim bulan grup, kendi kutsallığını kendine borçludur. İmparator, mutlak boşluğa ulaşan ve böylece tamamen başkalarının bakışıyla ve başkaları karşısında kendi varlığıyla tanımlanan bir nesnel-yaşam örneği veren tanrı-insandır. Hendeklerle çevrili şatosuna kapanmış, uzun süre dış dünyayla sadece biçimsel ilişkide bulumuş, ağır bir ayinsellikle kullarından ayrılmış Japon imparatoru, bir anlamda merkezdeki boşluğu temsil eder.

Artık hiçbir siyasal ya da felsefi düzenin yönetmediği bir çokluklar dünyasında, içimizde bir takım içsel birliklerin bulunduğunu söyleyemeyiz. Duyumlarla dolan, çeşitli tepkilere maruz kalan yaşamlarımız bir kukla tiyatrosu gibi sürer. Bize kalan şey bir ot parçasına hayran olmak, bir ayışığına, gelip geçen bir heyecana hayranlık duymaktır. Ufalanmış dünyamızın zavallı küçük hazineleri. Kopernik devrimi

dünyaya merkezdeki yerini kaybettirmişti, ancak hiç olmazsa güneş ile birlikte bir merkez düşüncesini korumuştu. İşte ölmekte olan fikir bu fikirdir. Göreceliğin zaferi, ilkeler karışısında ilişkinin zaferi bizi dinden uzaklaştırmaz, ama dinsel beklentinin doğasını değiştirir. Çoktanrılı din kuşkusuz tektanrılı dinden daha iyi bir geleceğe sahiptir

Din denildiğinde artık bir aşkınlık içindeki inanç, bir Tanrı değil, ilkeler, ama çok daha alçakgönüllü olarak bir dizi ayin ve deyim yerindeyse, bizim davranışlarımızı biçimlendiren –Amerika konusunda Tocqueville'in de dediği gibi– "gönül alışkanlıkları" anlaşılmalıdır.

Demek ki imparatorluk çağının soyut olarak küreselleştirilmesi ile dinsel kesitlenmenin arkaizmi arasında bir uyumsuzluk yoktur. İkincisi, birincisinin doğal sonucudur ve her iki olgu da birbirine zıt değildir. Aynı alanda tartışmazlar ve belki de gelecekte bu ikisinin mükemmel bir birlikteliğini göreceğiz; tıpkı Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, bir yere kadar aynı nedenlerden dolayı belki de hukuk devleti ile dinsel kaynaşmayı aynı anda göreceğiz:

– Doğal yasalara dayanan her türlü felsefeden yoksun bir hukuk devleti, günübirlik iyi işlemesinin sağlanmasından başka hiçbir temeli olmayan bir dizi kurala indirgenmiş bir devlet; ne bir egemenliğin, bir siyasal birliğin ifadesi olan –İslam ülkesinde siyasal kurumların küçümsenmesi ve İslam Hukuku, yani *şeriata* yapılan vurgu bir anlamda "hukuksuz bir devlet"in ilk örneğidir– ne de insanların aklıyla çözümlenmiş doğal bir düzenin toplum içinde ifade edilmesi olan bir hukuk; süreçleri şık ve pratik biçimde idare etmeye yarayan tıpkı bir bilgisayar programı gibi yararlı bir tarz. Bir bilgisayar programı karşısında kendimizi paralamıyoruz.

– Farklılığa yani kimliğe, şebekelerin acımasız mantığının bir alt ürünü olmaksızın inanma olanağını getiren dinler; kozunu, şeylerin ve insanların farklılığıyla oluşturan ama evrensellik konusunda iktidarsız bir çoktanrılı din.

Bu dinsel angajmanda artık siyasetin boşalttığı arenada nasıl ortaya çıkacağını bilemeyen bir insanlığa aitiz; siyasal birliğin yok oluşuyla birlikte yitirdiğimiz bir aitlik duygusunu buluyoruz.

Demek ki imparatorluk çağındaki hukukun çeşitlenmesi ile dinlerin çeşitlenmesi birbirini tamamlıyor. İlkeleri olmayan zorunlulukların çoğalması karşısında zorunluluğu olmayan birkaç ilkeye, bağımsız

olarak hayranlık duymak hoşumuza gidiyor: ikincileri birincilerin sonuçları değildir. Üçüncü Roma, yani Moskova'nın ve komünizmin Roma'sı her ikisini birleştirmeye, toplumsal ve tarihsel zorunluluklara anlam yükleyerek bir dünya dini yaratmaya yeltenmişti.

Doğmak üzere olan imparatorluğun böyle iddiaları yok. Kurduğu hukuk devletsizdir, Tanrısızdır, temelsizdir. Gökyüzüne hiçbir tanrıyı yerleştirmez, hiçbir tanrıyı yeryüzüne indirmez. Tam olarak söylersek tanrıtanımazdır. Yeni dinlere serbest bir alan bırakır.

VIII
Para

Dinler ve cemaatler yüzünden kesitlenmiş bir imparatorluk dünyasını birleştirmek için sadece usuller gerekseydi, imparatorluk varolmazdı. Ancak modern güç sadece soyut olmakla kalmaz; ayrıca diğer bütün güç biçimleri arasındaki evrensel geçit olan, imparatorluk çağının ve dinsel çeşitliliklerinin o büyük, gerçekdışı ve bayağı birleştiricisi olan parayla ifade edilir. İşte bu yüzden yolsuzluk, incelenmesi gereken bir konudur, ancak bunu bir ek bulgu olarak değil, zamanımızın bir simgesi olarak, belki de evrensel bir yeteneğe sahip tek "din" olarak görmek gerekiyor.

Yolsuzluğun arkaik bir olgu olduğunu, özel servet ile kamu serveti arasında ayrımın yapılmadığı bir zamanın üzücü bir kalıntısı olduğunu düşünmek hoşumuza gidiyor. Bazı üçüncü dünya ülkelerinde yöneticilere rüşvet dağıtılması bizi şaşırtıyor, ancak kendimiz hakkında endişe duymamıza yol açmıyor. Bunu bir tehdit olarak değil, ulus-devletin kuruluşunda bir gecikme olarak yorumluyoruz. Ekonomik gelişmenin en uç noktasında olan Japonya'da yolsuzluğun görül-

mesi daha da sarsıcıdır: Japonlara özgü bir şey deyip kendimizi rahatlatıyoruz. Yolsuzluk, Avrupa'nın eski ülkelerinde Almanya'da, Fransa'da ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde de görülüyor ve söyleyebildiğimiz tek şey, bunun bir istisna olduğudur.

Yolsuzluğun patolojik, anormal bir olgu değil de gelişmiş bir sanayi ülkesinin niteliklerinden biri olup olmadığını kendimize hiçbir zaman sormadık.

Gücün modern biçiminin, bilginin tutulmasına değil yayılışına nasıl bağlı olduğunu gösterdik. İktidar, artık başkalarının bilgisini –onlara gereksinim duyulacaktır– kısıtlamak değildir, aksine başkalarının bilgisini harekete geçirebilmektir. Bu yeni durumun sonucunda, bilgiye sahip olan kişi sıradanlaşmış ve şebekelere değer kazandıran olağanüstü bir bilgi artışı sağlanmıştır. Bu yüzden tıpkı iktidar ilişkileri gibi toplumsal ilişkiler de büyük ölçüde değişmiştir. Esas "uzmanların" başına, "genel işler başkanına" varıncaya kadar çok daha az uzmanların geçtiği geleneksel piramidin yerinde, iktidar yapısı, artık sadece örgütsel labirentte kararların alınış biçimini temsil ediyor. Demek ki artık kararın alındığı bir tek nokta yerine, bir dizi aşama vardır ve bu aşamalar boyunca kararlar dereceli olarak biçimlenir. İşte yolsuzluğun yeni biçimi bu süreçte ortaya çıkabilir.

Bazı üçüncü dünya ülkelerinde gelişen geleneksel tarz, "devlet öncesi" bir topluma karşılık geliyor. Büyük yöneticiler rüşvetin etkili olabileceği büyük kararlar alıyorlar. Karar verenler belli ve yolsuzluk, bunları denetleme olanağının kalmamasından değil –karar aşamaları bellidir– bir denetimin sorumluluğunu almak gibi siyasal bir red yüzünden gelişiyor. Devlet yoktur. Yolsuzluğa karşı savaş verme isteğinin var olduğu, ama karar yapılarının bu denetimi her gün güçleştirdiği sanayileşmiş ülkelerde durum böyle değildir.

Çünkü orada, karar verenler kadar potansiyel yolsuzluk etmenleri de çok sayıdadır. Gerçi aktörlerden her biri, deyim yerindeyse, kararın bir bölümüne katılırlar; kenarda, onu aşan bir süre boyunca esneklik kazandırırlar. Bu esnekliğe de karar diyebilir miyiz? Bir yığın bilgiye, bir yığın veriye karşı tepki gösteren, değişik baskı gruplarının karşıt çıkarlarını hesaba katmaya çalışan modern memur; kendini bulunmaz bir kamu çıkarını değerlendirmekle görevli bir aracı olarak görmekten gittikçe uzaklaşıyor, daha çok kendi kuralları olan bir "oyunun" kolaylaştırıcısı olarak görmeye başlıyor.

Böyle bir evrende bilgi fazlası bilgiyi öldürüyor ve ufalanmış karar süreci seçim paylarını azaltıyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi artık birbirine tamamıyla zıt iki çıkış yolundan birini seçmek asla söz konusu değildir, ama daha ziyade seçilen çözümler arasında daha kötü olabileceğini asla bilemeyeceğimiz bir çözümün sorumluluğunu almak söz konusudur. Aynı evrim, işe alınacak kişilerin ya da iş ilişkilerinin seçiminde de görülür. Gerçi eski soylu sınıfın, ayrıcalıkların ve kayırma atamalarının zamanı geçmiştir. Ancak başka bir tarzda "klasik" tercih yeniden ortaya çıkıyor. Diplomaların çoğalması diplomayı öldürüyor ve şebekeler halinde kurulmuş bir toplumda rekabet, en vasat olanları eliyor ve sadece en iyilerini bırakıyor. Bunlar nasıl birbirinden ayrılabilir? İster firmalar, ister insanlar, isterse kararlar söz konusu olsun, sorun aynı sorundur.

Bilgi çağı bizi bilgiye boğarak tam olarak teknik bir temelde seçim yapmamızı bir yanılgı haline getiriyor. Her fırsatta birçok seçim, birçok aday "değer" taşıyor. "Klasik" yanıt o halde en mantıklı yanıttır. Tanıdığımızı seçmek, bu soyut dünyaya sadakati yeniden getirmek, siyasetin bıraktığı boşluğu doldurabilecek ve rahatlatacak bazı araçlardır. Bilginin niteliği doğrulandığında, temasın kalitesi esas olmaktadır ve tıpkı personel seçimi gibi kararlar da, bu kalite üzerinden, dışarıda alınmaktadır. Aynı biçimde iki ünlü firma ya da aynı diplomalara sahip iki kişi arasında en "tanıdık" olan birey ya da firma seçilecektir.

Kamu çalışanının bir bilgi sağlayıcısı ve kamu çıkarının gözeticisi olduğu farklı bir dünyada, yalıtmayı gerektiren bir katılma tavrı ile temas sonucu başlayan yolsuzluk arasındaki ayrılık açıktır. Gücün bilgiden çok ilişkisel kapasiteden kaynaklandığı, kamu çıkarları ile özel çıkarların daha etkili olmak için birleşme eğiliminde oldukları bir dünyada yolsuzluk, kaba bir sözcüğe; temastan bağımlılığa, bilgiden etkiye geçilen belirsiz kaymaları pek iyi tanımlayamayan bir sözcüğe dönüşür.

Faydacılıktan, işleyiş ilkesini ve toplum sözleşmesinin temelini çıkardığına inanan bir toplumda yolsuzluk, eğer genelleşmemişse zararlıdır, zira bu durumda kamu gücünün "hizmetlerinden" eşit olmayan bir yararlanmayı ifade eder. Ancak bu kamu gücü "hizmet" vermekle yetindiği anda, bir pazar ekonomisinde bu hizmetlerin ödüllendirilmesi anormal değildir. Gerçi kimi memurların, görevin

yerine getirilmesine katkıda bulunan diğer işbirlikçilerle paylaşması gereken bu tazminata el koyması üzücüdür. Bu eleştiri bir ilkeden çok bir örgütlenme biçimini hedefler. İdarenin yeterli derecede çeşitlenip uzmanlaştığı, artık özel çıkarların toplamından ayrı bir kolektif iradenin ifadesi olarak değil de basit bir hizmet yükümlüsü olarak görüldüğü andan itibaren, memurların sonuçlara olan "ilgileri", kamu işlerindeki tazminatların modernleştirilmesinin bir biçimi olarak sunulabilir; ancak hak sahibine tazminat sağlayan kararın, tazminat getirmeyen karardan zorunlu olarak daha iyi olmadığını kanıtlamak kalıyor geriye. Bu ise karşılanan talebin, karşılanamayan talepten daha yasal olduğunu doğrulamak demektir...

Güç, ilişkiye dönüştüğünde, yasa ilişkinin ücretli hale getirilmesini yasaklayabilir elbette, ancak böyle bir satış dışı tutma, –kamu çıkarları ve özel çıkarlar arasında açık bir ayrılığı gerekli kılan siyasal kurumların iyi işlemesi için ne kadar doğru olursa olsun– sistemin mantığına o kadar terstir ki, genel olarak "yolsuzluk" zamanını geciktirmekten öteye gidemez. İyi bir şebekeye sahip memur, yüklü bir tazminat vasıtasıyla bu şebekeyi şirkete taşıyacak, şirket de en sonunda bu şebekeyi içeri alacaktır. O zaman yolsuzluğun etkisine kapıldığı duygusuna sahip olacak mıdır? Kesin olarak değil, çünlü böylelikle tıpkı Japonya'da *amakudari* diye adlandırdıkları şeyi uygulayan Japon meslektaşları gibi, toplumun mayasının tutmasına katkıda bulunacaktır.

Paralı bir arpalık olarak yüksek memurlara prim ödemek ve yalnızca seçim kampanyasını finanse etmekle kalmayan rüşvetlerle siyasilerin kasasını doldurmak bugün Japonların eleştirdikleri bir uzlaşma biçimidir, ama bu uzlaşma belki de Japonya dışında da bir geleceğe sahiptir. Bu uzlaşma, yönetim üzerinde görüntüyü kurtarabilir. İktidar gerçeğinden yoksun kalmaktan korkan siyaset adamlarına hoş bir teselli verir. Her şey hesaba katıldığında bu düzenleme, yönetim üstündeki siyasal bir denetim yanılgısından –gerçekten demokrasiyi oluşturamadığı halde bir de memurların moralini bozan bu yanılgıdan– daha mı kötüdür? Üzücü bir alternatiftir.

Aslında yolsuzluğu içgüdüsel olarak geri çevirmemiz, siyaset küresinin bağımsız olduğu, kaybolma yolundaki bir başka dünyanın kalıntısıdır. Ancak siyasilerin, kaybolmuş bir dinin rahipleri gibi özgüllüklerini korumalarını istemek biraz saflık olur. Sadık kullar

yoksa nasıl rahip sınıfı olabilir? Bu nedenle "kamu hizmeti" fikrinin ve bu fikir yoluyla özel çıkarlara indirgenemeyecek bir kamu çıkarı kavramının, diğer sanayileşmiş ülkelerden daha fazla ayakta kaldığı Fransa'da bile, yüksek kamu görevleri çekiciliklerini yitiriyorsa buna şaşırmamak gerekir. Artık hiçbir hükümet, özel sektördeki eşdeğer görevler düzeyinde bir ücret vermeye cesaret edemez ve bu tutum da verilen hizmetlerin bir eşdeğerinin olmadığı yolundaki kesin kanının onaylanmasıyla karşılaşır. Manevi açıdan, toplumsal prestij açısından tazminata gelince, bunlar da uzun süredir kaybolmuştur. Yönetim'in vasat biçimde işlediğini bilen memurlar kendilerine saygılarını yitirmiş durumdadır; aynı zamanda yönetilenlerin saygısını da yitirdiler. O zaman yolsuzluğa razı olmak, en rezil kişilerin hâlâ değerli olduklarını göstermenin hoş bir yolu haline gelir...

Tanığı olduğumuz yıkılışı en aza indiren kimileri, Fransa'da görüldüğü biçimiyle kamu görevlerinin gözden düşmesinin, kamu alanı ile özel alan arasındaki ilişkilere yapılan bir yamayı ifade ettiğini ileri sürüyorlar. Apolitik bir Yönetim'deki kamu çıkarlarının sürekliliğini sağlayan iki yüzlü "Fransız modeli", yerini, her çoğunluk değişiminde üst mevkilerdeki kişilerin de değişeceği daha siyasal bir "Amerikan modeli"ne bırakacaktır. Kısa süre sonra da kariyerine Yönetim'de başlayan ve özel sektörde bitiren ulusal bir seçkin yerine, tam tersi bir durum belirecektir. Özelde kasasını dolduran yöneticiler, iş deneyimlerini kamu çıkarlarının idaresinde kullanmak üzere geleceklerdir. Bu rahatlatıcı yorum, tıpkı bizzat karar sürecini olduğu gibi İdare'nin alt basamaklarındaki evrimi de hiçe sayar. Özel firmalar, bir grup insanın, onlarla aynı yaşamı paylaşmamış birini başa getirerek yönetilemeyeceğini öğrendiler. İyi kararların da, Amerikan şemasına uymayan uzun bir süreçten sonra alınan, herkesin paylaştığı kararlar olduğunu biliyorlar. Aslında dünün memurlarının yerine yenilerini koyduklarını sanan siyasetler, morali bozulmuş bir Yönetim'in idaresini ele alırlar ve bu idare de bir yanılgıdır. Bu konuda "Amerikan modeline" sadık olan bu kişiler, sözcüğün geleneksel anlamıyla kararlar almaktan çok, algılayışları ve simgeleri yönetirler – bunlar gerçek bir manevra marjının kaldığı tek alanlardır. Bir bakanlık koltuğu kapmak için iş dünyasındaki şu ya da bu yıldıza başvurmanın sonucunda, çoğunlukla özel firmanın varsayılan etkinliği kamu çıkarları dünyasına aktarılmış olmaz; devlete, hizmetkârla-

rına karşı değil de dışa karşı artık kendi kendine elde edemediği bir prestij sağlanmış olur.

Kendine güvenini yitiren bir kamu gücüne katkıda bulunan iş adamları, devleti bir firmaya dönüştürmezler, ama devletin ancak bir firmaya benzediğinde saygı görebileceği fikrini yaygınlaştırırlar. Bu türlü atamaların olanaklılığı ve karar vermesi gereken bir mevki ile icra mevki arasında yarattığı kopukluk, modern bir firmanın işletme ilkelerine aykırı olduğu halde, nasıl olabilir?

İktidara ait ayrı kutupların kurumlaştırılması, kamu çıkarlarının özel çıkarlara ters olarak gösterildiği bir çağa uygun, tamamen siyasal bir kavramdır. Bugün etkili olmak bunun tam tersini gerektiriyor, ilişkilerin yoğunluğu sayesinde bilginin en fazla yayılabildiği, tümleşik bir toplum. Bu durumda yolsuzluk arkaik bir sözcük olarak kalıyor; bu sözcükle bir başka zamanı özleyen kişiler, ilişkisel gücün kaçınılmaz yükselişini acı biçimde ifade ediyorlar.

Uzlaşma, çağımızın gerçeği olarak kutsanmaktadır ve her türlü karşılanabilir talep, yasal bir taleptir. Parayı nasıl olur da üstün tanrı haline getirmeyiz?

Kamu çıkarının takipçisi rollerinden aldıkları otoriteyi yitiren, para çarklarının küreselleşmesiyle geride kalan, yeni etmenlerin zenginlikleriyle rekabet etmek zorunda kalan, çoğunlukla kendilerinden daha güçlü çıkarların eline düşmüş, ufalanmış, çelimsizleşmiş ulus-devletler üzerine gittikçe artan kuşku şudur: Ulus-devletler, yolsuzluğu, sadece iktidar adına elinde kalan şeyleri korumak için yargılayacaklardır.

Demek ki büyük demokrasilerdeki para "skandallarının" çoğalması bir anormallik değil, bize kalan tek evrensel değerin, yani paranın zaferinin mantıksal sonucudur; tıpkı kişisel başarının olduğu gibi toplumların başarısının da ölçüsü olan paranın; "benzerlerimizle", –nihayet herkese olmasa da idareye sunulan para için duydukları saygı açısından bize benzeyenlerle– anında iletişim kurmamızı sağlayan ortak bir ölçü olan paranın sonucudur.

IX
İmparatorluk Şiddeti

İmparatorluk dünyasının soyut evrenselliği, özel deneyimlerin son derece soyut gücüne dayanabilecek kadar güçlü müdür? Eğer artık ulus-devletler yoksa, din savaşları, ulus savaşlarının yerini mi alacaktır; Lübnanlaştırma mantığı imparatorluk mantığından daha mı güçlü olacaktır yoksa fikirlerin ölümü ve paranın zaferinden sonra barışçıllaşan şiddetsiz bir dünyaya doğru mu gidiyoruz? Böyle sorulara yanıt verebilmek için İran tarafına bakmamak gerekir; İslam devriminin yarattığı rahatlama, bu imparatorluk çağında dinin siyasal bir boyut kazanma konusunda çektiği zorlukları *a fortiori* kanıtlasa da.

Bakışlarımızı şebekeler dünyasının içine, gezegenin en gönençli bölümlerine çevirmemiz gerekiyor. Genel bir homojenleştirme süreci içinde Japonya'nın, aynı zamanda "egzotik" olarak kalmasının bir anlamı vardır. Miras olarak aldığımız bu "dinler", tek bir biçim altında siyasetin boşalttığı yerleri dolduracak, yeni bir "katolikliğe" doğru sürüklenmemizi engelleyecekler midir?

Üçlünün üç kutbu arasında ve özellikle Asya ile diğer iki kutup arasındaki güç dağılımının yarattığı düzleşmeye karşı koyabilecek esaslı, indirgeneyemeyen bir farklılığın oluşup oluşmayacağını söylemek için henüz erken. İmparatorluk çağı mantığının bize dayattığı gibi biz de mi "Asyalı" olacağız? Yoksa direnme eğilimi mi göstereceğiz? Bütün dünyaya iki eş biçim altında yani ulus-devlet ve demokrasi biçimi altında ideal olarak dayattığımız Avrupa modeli sarsıntıya uğramadan öylece yıkılıp gidecek mi? Bu yeni dünyanın zorunluluklarına uyum sağlayacak, ama eskiden olduğumuz şeye derinden yabancı kalacak olan apolitik bir dünya düzenini kabul edecek miyiz? Bütün kültürümüz böyle bir homojenleştirmeye karşı çıkmaktadır ve böylece gücün dağılımına ilişkin bütün dünyayı ilgilendiren olgunun Avrupa'da, Amerika'da ve Asya'da aynı etkilere sahip olması çok olasıdır. Bir tek imparatorluk yerine birçoğu kurulabilir. Şebekelerin bulunduğu ve gücün paylaşıldığı dünyada, bunların hudutları zorunlu olarak belirsiz olacaktır, zira siyasal aidiyet sadece ikincil bir özellik olacaktır; örneğin Uzakdoğu'da, Japonya ve Çin'in yanıbaşındaki etki rekabetlerine sahne olabilecek Rus sınırlarını düşünelim.

Eğer durum böyle olsaydı çatışmaları haber verecek süreçler tam aksine bunları çözülemez hale getirirdi. Kendi dinamizmine, kendi "dinine" boyun eğen her küre, üzerinde hareket edebileceği bir "merkez"in olmamasından dolayı daha da zorlaşan bir hareket içine sürüklenirdi. Hitler Almanyası gibi, bir kişinin iradesiyle değil de merkezi olmayan özel bir toplumun ona gösterilen tepkilere direnmedeki başarısızlığıyla sürüklenen iki savaş arası Japonya deneyiminin durumu bu şekildeydi. Bir zamanlar Japonya'ya özgü olan deneyim bugün, denetleyemedikleri mantıklar içine sürüklenmiş olan imparatorluk çağındaki bütün insanların ortak yazgısıdır.

Dünyanın henüz tamamlanmamış bu homojenleştirme sürecinin bizi nasıl bir çıkmaza sürükleyeceği görülüyor. Aynı zamanda hem denetlenemeyen hem de koordinasyon yapamayan üç kutup. G7'nin birkaç yıldır vasatlık gösteren işleyiş biçimi ekonomi alanında hem birleşmiş hem de merkezden yoksun bir dünyanın sürüklenebileceği tıkanıklıkları açıkça gösteriyor. Bu karşılaşma bir gün, ulus çağındaki savaş modeline göre, ama nükleer çağın araçlarıyla yapılanıp düzenlenmiş bir şiddete yol açabilir mi?

Son kırk yılın nükleer çatışmaları ulus çağındaki şiddetin soyut zirvesi olduğu için, çok şükür bu pek olası görünmüyor. Fransız Devrimi'ndeki kitlesel ordularının ayağa kalkmasından, bütün halkın nükleer olarak rehin alınmasına, iki dünya savaşının kitle ölümlerine varıncaya kadar, uluslar çağının güç yoğunlaşmasının mantığına kaydolmuş tam bir şiddet yoğunlaşması süreci yaşanmıştır.

Savaşı sadece prenslerin bir oyunu değil, halk iradesinin uç noktadaki ifadesi haline getiren uluslar çağı, toplu savaş fikrini icad etmiştir. Artık kurumsal çağın sadık kulları olan uluslar, kısıtlı savaş fikrini bir anormallik olarak gören bir "uç noktaya yükseliş" içinde, mantıklarının sınırına gitmek zorundadırlar. Katliamlar ulus adına yapıldı, hem de kral adına yapılanlardan bile rahatlıkla. Kolektif yaşama isteği, yanından ayıramadığı bir parçası olan öldürme isteğiyle birlikte, Eski Rejim'deki askerlerin ödev ve onur duygularından çok daha güçlü bir duyguydu. Ulus, piramidi andıran bir iktidar yapısıyla, bir ülkeye yayılmış bütün gizil enerjileri kendi yararına çevirmeyi başardı. İki dünya savaşında karşı karşıya gelen dev müttefik orduları, savaşların kanlı karmaşası içinde ulusu ifade eden bir tür kolektif özne yarattı. Artık orduları yoketmek yeterli olmadığından ve bir ulusun gücünü oluşturan temelleri yoketmek gerektiğinden, cephe berisi ile ötesi arasındaki, askerler ile siviller arasındaki ayrım anlamını yavaş yavaş yitirdi. Korkunç bombardımanlar, propaganda yoluyla "savunma zihniyetlerinin" korunması gereken bütün halkın seferber edilmesi, birbuçuk yüzyıl önce, daha çok Valmy'de başlayan bir evrimi tamamladı. Kılıç artık bir ayrıcalık olmayı tamamıyla bıraktı ve ölüm demokratikleşti.

Nükleer caydırıcılık bu evrimin sonunu belirliyor; burada gücün etkileri iktidar yoğunlaştıkça genişlemiştir. Bir yandan nükleer savaşta bireysel yazgılara yer kalmamıştır ve kitle halindeki ölüm düşüncesi kitle halinde ayaklanma düşüncesinin yerini almıştır. Diğer yandan, siyasal ve teknik nedenlerle nükleer caydırıcılık bütün insanların yaşamını bir tek insanın eline bırakmıştır. Kurumsal çağda şiddetin tuhaf sonucudur bu. Bireysel iradelerin çarpışmasını demokratik bir örgütlenmenin temeli haline getiren aynı mantık, ulusları toplum sözleşmesinin temellerini bile yıkan bir uç noktaya doğru sürüklemiştir. Zira bir devlet başkanına ulusun tamamını ilgilendiren en büyük risk sorumluluğunu yüklediğimizde, Valmy'nin silahlı gönüllülerine

hiç de benzemiyoruz ve caydırıcılık önündeki eşitliğimiz, yuttaşlarınkinden çok kölelerinkine yakındır. Boyun eğme yükümlülüğünü üstlenen kitle ile kararlar yüzünden sıkboğaz edilen yalnız insan arasındaki ilişki, elbette demokratik bir ilişkinin aksidir.

Caydırıcılığa ilişkin inandırıcılık yüzünden hem rehinelere hem de rehine alan kişilere dönüştüğümüzde, bu arada sivil düşmanları başka bir ulusun yurttaşları olarak değil, yalnızca yok etmekle tehdit edilecek bir ulusun soyut bileşkeleri olarak görmeyi amaçlayan, demokrasi savaşının yarattığı değerlerin evrenselliğinden vazgeçtiğimizde, acaba biz hâlâ yurttaş olarak mı kalıyoruz? Hayatımızı ellerine bıraktığımız bir başkanın kararlarına boyun eğen köleler olarak bizler, vatanımızın güvenliğini sağlamak için demokratik bağlılığımızı oluşturan ilkelerden bile vazgeçmek zorunda kalıyoruz. Demek ki bitmek üzere olan kurumlar çağının nükleer demokrasileri, uyuşuk ve gözü açılmış yurttaşlar yaratıyorsa hiç şaşmamak gerekir. Böylece, kurumlar çağının dayattığı uç noktadaki iktidar yoğunlaşmasının son aşaması olan nükleer caydırıcılık, düzenlediği siyasal birliğin yıkılışıyla birlikte imparatorluk çağının başlangıcını oluşturur. Kululus kavramının yüceltilmesi, kurumsal düzenin kul-yurttaşların zararına yapılmaktadır.

Nükleer kararın merkezileşmesi ile imparatorluk çağına özgü gücün dağıtılması arasında gittikçe artan fark, caydırıcılığın temellerini bile sorguya açıyor. Bunu görünüşte zıt olan iki durumda açıkça görüyoruz: Nükleer silahlar yüzünden süreçlerin patlama tehlikesinin arttığı eski SSCB'de; İngiltere ile Fransa'nın atom bombasına sahip olmalarını Avrupa'nın güvenliklerine katkıda bulunduğu ama gerçek iktidarları uygulayan bir Avrupa savunma birliğinin kuruluşunu karmaşıklaştırdığı Avrupa Topluluğu'nda. Nükleer caydırıcılık, sınırları ve yetkileri son derece belirli olan ulus-devletler dünyası için düşünülmüştü; taşıdığı tehditlerin ve tehlikelerin mutlak oluşu, sınırları bulanıklaştıran bir imparatorluk çağının göreceli ve ortak egemenliklerine pek uymuyor.

Böylece, tıpkı başka bir iklimde dikilen bir ağacın yapraklarını dökmesi gibi nükleer caydırıcılık da bir gün, doğuşuna yol açan koşullardan ayrılmış bir düşünsel soyutlama olarak görülme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Kaybolmuş bir dünyanın anıtsal tanıkları olan Ortaçağ şatoları, duvarlarını delen toplardan sonra bir süre

daha var oldular, ancak kralın gücünün feodal sistemi yıkacak biçimde artmasından sonra ayakta kalamadılar. Belki de nükleer caydırıcılık için de durum böyle olacaktır. Bir süre nükleer ülkelerin yöneticileri, olağanüstü bir gücü ellerinin altında bulundurmak gibi büyük bir sorumluluktan paylar çıkaracaklardır. Ancak bir gün gelecek, gücün dağılması mantığına çok aykırı olan bu iktidar yoğunlaşması göz ardı edilemeyecek, tehlikeli bir şey olarak görülecektir; o zaman yöneticilerin statüsü nükleer silaha sahip olma olgusuyla belirlenmeyecek ve yöneticiyi imparatorluk çağının gereklerine uydurma isteği silahlara sahip olma değilse de caydırıcılığın ilkelerini sorguya açacaktır. Belki de insan nüfusunun artış tehlikesinin de yardımıyla bu silahlar tehdit etmek için kullanılmak yerine işe yarar hale getirmek için "evcilleştirilecektir" Aynı zamanda kararın kurul tarafından alınması bir gereklilik olabilecektir. Bu tür evrimlerden sonra nükleer caydırıcılık var olacak mıdır? Ancak caydırıcılık bunalımı, zorunlu olarak klasik savaş biçimlerine dönüleceği anlamını taşımıyor.

Ulus-devletlerin kayboluşunu demokrasinin yok oluşu olarak görüp de üzülenlere bu çağın aslında aşırı ve korkunç bir şiddet yoğunlaşması çağı olduğu gösterilecektir. Yaklaştığımız dönem kuşkusuz iki dünya savaşındaki gibi şiddet yoğunlaşmasına sahne olmayacak. Bugün hiçbir ulus, bu denli dev güçlere ilişkin fikirlerle harekete geçememektedir. XX. yüzyılın büyük katliamları, bir ulus-devletin mutlak gücüyle bir "dinin", bu dine yön veren milliyetçi, milliyetçi-sosyalist, komünist bir dinin karışması yüzünden olmuştur. Üçleme içinde ulus-devlet çağına ait yönetilen şiddetin yeniden ortaya çıkabilmesi için sadece birçok imparatorluğun oluşması değil, ama yarının "dinlerinin" her imparatorluğa, şebekelerin karmaşıklığı yüzünden ufalanmış bir dünyada tek bir stratejik yön vermesi gerekir. Çok şükür zor bir girişimdir bu.

Ancak imparatorluk çağının disiplinlerinin şidddet ve savaş alanlarına uygulanması, imparatorluk çağının barış ve huzur çağı olacağı anlamına gelmiyor. Daha önce de şebekelerin, anlaşmazlıkları, iyileştirmekten çok haber vermeye yaradığını göstermiştik. Bir yığın küçük farklılığı, uzlaşımcılığın asidiyle eritmek, sınırlı bir yöntemdir ve bugün, yalnızca ilişkiler dünyasının kenarında değil onun içinde bile dengesizlikleri, hareketleri, çatışmaları yaratmayı sürdüren her türlü gerilimi görüyoruz.

İmparatorluk çağının haber veremeyeceği bu şiddet nasıl bir biçim alacaktır? Kaybolan bir kurumsal mantığın kalıntısı mıdır ya da tıpkı yolsuzluk gibi, konformizm gibi, din duygusu gibi yeni çağın kaçınılmaz niteliklerinden biri midir?

Şebekeler çağının ve imparatorluk çağının şiddeti dağılmış ama daha az aşırı olabilirse de bu nadiren görüleceği anlamına gelmez. Temel olarak görülen geleneksel ayrımlar belirsizleşecektir. İç güvenlik ile dış güvenlik artık zıtlaşmayacaktır. Max Weber'in formülüne göre "yasal şiddetin tekeli" olabilecek devletler ile diğerleri arasındaki farklılıklar çok daha sorunlu olacaktır. Bir yandan imparatorluk dünyasının şebekeleri içinde kıskaca alınmış devletin uyguladığı şiddet yasadışı bir hal alacak, hatta olanaksızlaşacak, bu arada bir egemenliğin ifadesi olmaktan çok, ölçütlere uymayı sağlamakla yükümlü diğer yapılar, polis güçleri oluşacaktır; diğer yandan her türlü dış hareketlenmede "ilişkisel" toplumların kırılganlığı, hem çok daha güçlü olacak hem de kolay kullanılan silahlardaki gelişmelerle birlikte yer alacak ve sonunda kamu şiddeti ile özel şiddet birbirine karışacaktır.

Ekonomik düzende kimi devletlerin zayıflamasının, örneğin uyuşturucu kaçakçılığı gibi kimi "özel" etmenlerin son hızla güçlenmesiyle nasıl birleşebileceğini ve sonunda devlet küresi ile "özel" olarak adlandırılan çıkarlar küresinin nasıl birbirine karışacağını daha önce de göstermiştik. "Özelleşecek" olan şiddet için de aynı şey söz konusu olacaktır. Bugün eski Yugoslavya'da olduğu gibi, silahların "özelleştirildiğini" göreceğiz. Devletler sorumluluklarını yerine getirmeyecek, bunu kimi kez taktik ustalıkla kimi kez de bunları uygulamadaki yetersizliğiyle yapacak. Şu ya da bu terorist eylemi hiç kuşkuya yer bırakmadan bir devlete yüklemenin olanaksızlığı, siyasetin suça itilişi ve suçun siyasileşmesi yüzünden, geçmişte birbirinden ayrı tuttuğumuz iki şey, yani suç ile savaş birbirinin devamı olacaktır. Nihayet dünyanın medyatik birliği, kuşkusuz en zenginleri en yoksullara yardım etmeye itecektir. Ancak, her türlü siyasal düzenin kaybolduğu toplumlardan gelecek bu yardımların ilk etkisi, şiddeti bir üst seviyeye taşımak olacaktır. Herkesin herkesle savaştığı bir yerde zenginlik, öncelikle kurtların gaddarlık konusunda daha da ileri gitmelerini sağlayacaktır. İnsanlar, açlıktan değil ama kurşun sağanağı altında ölecektir.

XX. yüzyılın ürkütücü savaş kasılmaları bir uluslar dünyasını gerektiriyordu ve bu dünya da savaşın, açık bir tarihsel kopmayı belirlemesine yetecek kadar açık çehrelere sahipti. Gücün dağıtılmasının bu tür kopmaları daha da zorlaştıracağı düşünülmektedir. Kuşkusuz artık bir daha 1 Ağustos 1914'lerin ya da 1 Eylül 1939'ların olmayacağını düşünmek içimizi rahatlatıyor. Dünya savaşı barışın ardından gelmeyecek. Ancak asla barış da olmayacak.

İmparatorluk çağı dağınık ve sürekli bir şiddetin çağıdır. Savunacak bir ülke toprağı ya da hudut olmayacak, sadece korunması gereken bir düzen ve işletme biçimleri olacak. Bu soyut güvenlik, tarihin coğrafya ile hüküm altına alındığı bir dünyadaki güvenlikten çok daha zordur. İmparatorluk çağının kırılgan mekanizmalarını, bizzat bu imparatorluğun çeşitli tehditlerinden koruyacak ne bir ırmak ne bir okyanus vardır.

Gerçekten de zenginliğimiz ile elimizdeki toprak parçası arasındaki bağ gittikçe zayıflıyor, bu yüzden işgalcinin işgal edeceği hiçbir şey yoktur. Ancak, şebekeler mantığının baskın geldiği mekânlar ile bu mantığın henüz ikinci planda olduğu mekânlar arasında hiçbir kesin ayrım yapılamamıştır, öyle ki komşularımızın başına gelenleri görmezden gelmek gittikçe daha zorlaşmaktadır. Bununla birlikte şiddeti dış gettolara hapsettiğimiz ve "güvenlik bölgeleri" yarattığımız yanılgısını sürdüreceğiz; alışverişlerin küreselleşmesi, halkın hareketleri, kirlenmenin yaygınlaşması, olası kitle kıyım silahlarının yaygınlaşması, sonuç olarak imparatorluk dünyasının mantığına, yani hudutları ve tekboyutlu kimliği olmayan bu dünyanın mantığına ters bir ayrılma denemesini başarısızlığa uğratacaktır. Geleceğin savaşları, cephelerin bulunmayacağı savaşlar olacaktır.

Demek ki imparatorluk, etrafında "yeni barbarların" bulunacağı bir düzen adası olmayacaktır. Barbar denilenlerin siyasal birlikleri de imparatorluğunkinden fazla değildir. Barbarlar imparatorluk içindedir ve imparatorluk kendi barbarlarını barındırır. Şebekelerin gittikçe karmaşık hale gelmesi istisnaları, kırılganlıkları red ve önleme fırsatlarını çoğaltacaktır. Artık piramitsel ve merkezi bir düzenle yönetilmeyen bir sistemde, hiçbir bozulmanın, hiçbir sabotajın son darbe olmayacağı hususunda umut taşıyabiliriz; etkilenen bölgenin çevresinde çemberler ve şebekeler yarı yarıya biyolojik bir tarzda yeniden oluşacaktır. Geriye söylenecek bir tek şey kalıyor: Şebekeler

biçimindeki yapılar, türetme olanaklarını çoğaltsalar da aynı zamanda olabilecek saldırı noktalarını da çoğaltacaklardır; belirsizlik ve beklenmedik şeylerin alanını her zaman daha çok daraltma kaygısı da bozulmalar ve hatalar karşısındaki hoşgörüyü azaltacaktır. Giderilemeyecek hiçbir hata yoktur, ancak her hata bazı sonuçlara yol açar. Neden ile sonuç arasındaki orantının kalktığı bir dünyada, güvenlik gereksinimi azaltılmalıdır. Bir yolcu uçağının yapım hatası yüzünden düşmesine hoşgörü gösteremeyiz. Bir nükleer merkezden çalınmış birkaç kilo plutonyumun ortalıkta dolaşması ya da terörist gruplarca ülkeye sokulması karşısında hiç hoşgörülü olamayız. Demek ki "kalite kontrol" yöntemleri, imparatorluk toplumunun tamamına yavaş yavaş yayılacaktır. Şiddet ve sabotaj fırsatlarıyla birlikte denetimler de çoğalacaktır. Her yerde, cephesi olmayan savaşlara giren imparatorluğun insanları, ne kralın askerleri ne de Cumhuriyet ordusunun yurttaşları olacaktır; bu kişiler farklılığı, bilinmeyeni, açıklanmayanı her an izlemeye hazır, dikkatli polislere dönüşeceklerdir.

Sonsöz

9 Kasım 1989: Berlin duvarının yıkılışı, demokrasinin zaferi.

Demek ki ne Hitler ne de Stalin demokrasiyi öldürmeyi başaramadı. İktidara el koymak istiyorlardı, ancak iktidara inanıyorlardı ve bu inanç yüzünden yok oldular. İnanç, savaşı sınır içine almıştır, çünkü siyasal bir zemin belirlemiştir. Bir an, bir devrim süresince, Doğu halkları siyasal bir birlik oluşturmuşlardır. Halkın egemenliğini denemişlerdir. İşte bu zafer, henüz yakın bir tarihte kazanılan bu zafer, tehdit altında görünüyor, düşman güçlendiği için değil –bu tehdit daha ziyade onlara ilk yeminlerini anımsatıyor– ama gerçek düşmanların kimler olduğu artık bilinmediği için.

Totaliter yalan, terör sayesinde milyonlarca insana köleliği dayattı. Totalitarizmi tanımlayabiliyorduk. İmparatorluk çağındaki toplumların durumu böyle olmayacak; burada artık sökülecek hiçbir Dzerjinski heykeli yoktur, yalnızca dağınık ve ele gelemez bir iktidarın biçimsiz kütlesi vardır. Burada her insan polistir ve başkaldıracağımız bir polis şefi de yoktur. Artık özgürlükten yoksun değiliz, ama

özgürlük düşüncesinden yoksunuz. İki yüz yıl boyunca özgürlüğü onu düzenleyecek siyasal küre içinde düşündük. Yurttaş olmayı istedik. Ancak yurttaşlık artık bugün sadece yöneticilere karşı öfke göstermek için uygun bir araçtır. Özgür insan olarak değerimizi yitirdik, siyasal bir birlik özlemimizi yitirdik. Bu kayıtsızlığın eski tiranlıklardan daha iğrenç sonuçları olmuştur; yavaş ve çaresiz bir beyin kanaması gibi hoş bir kayıtsızlık bu.

– 2 Ağustos 1990: Kuveyt'in işgali, arkaik bir yankesicilik mi yoksa imparatorluk dünyasının hudutlarının belirlenmesi için bir deneme mi?

İlişkiler dünyası şiddeti uzakta tutabilmiştir, ama sağduyulu bir kayıtsızlık ve soyut bir kabalıkla birlikte. Birkaç fotoğraf dışında Irak'ta ölenler sadece belirsiz bir istatistik haline geldi ve savaş bir video oyununa dönüştü. Tiksinmeye bile gerek duymadık!... Bütün çatışma boyunca hükümetlerimizin başlıca kaygısı içerdeki kamuoyunu idare etmek olmuştur. Kurban etmeye kin duymaktan çok daha yakın değiliz ve savaşların tarihinde ilk kez, askerlerin komutanları –Vietnam dersini akıllarında tutarak– kamuoyunun idaresine ve kolektif algılayışına, çarpışmalardan çok daha fazla önem vermiştir. Bu savaş, düzenin korunması işlemi gibi yürütülmüştür: Büyük bir teknik üstünlük sayesinde kayıpları en azda tutabilen profesyoneller yoluyla. İsyancılar bastırıldılar ve cezalandırıldılar. Hep böyle mi olacak? Şiddet araçlarını çoğaltan tekniğin yayılması ile bunun oyununu bozan gücün ilişkisel dağılımı arasında bir yarış başladı. Birincisinin ikincisinden daha hızlı gitmesi olasıdır. Karmaşık toplumlarımızı tehdit edecek bir tehlikeden uzakta tutmamızı sağlamanın teknik üstünlüğünü daha ne kadar elimizde tutabileceğiz? Eğer bu tehlikeye yakalanırsak tutkuları olmayan dünyamızda diğerlerinin tutkusunu yatıştırabilecek miyiz? Karmaşa basit fikirlerden mi doğacak yoksa tam aksine bu fikirler onu alıp götürecek mi?

Kolektif tutkularla bezenmiş, kinle kuşatılmış insanların çölü çok kurumuş bir bozkır gibi çatlaklarla kaplanacak o zaman. Roma İmparatorluğu, çevresindeki barbar toprakları kendi yüceliği yüzünden bir yana itiyordu ve bu dışlama onun yaşamasına yardım ediyordu. Bizim böyle bir kolaylığımız yok. Bütün o sayısız acılar içinde kendi mutluluğumuzu doğrulamak için nasıl özel ve vahşi bir din

icat edeceğiz? Milyarlarca insanın hıncının ve kıskançlığının hedefi olan bizler, korkmaktan ve tutkular dünyasında tutkusuz yaşamaktan başka bir tepki gösterebilecek miyiz? İmparatorluk dünyası da kendi mantığına terkedildiği zaman, kaldıramayacağı fanatizmlerin kucağına mı düşecektir?

Peki bu dağınık fanatizm, uluslar çağının düzenli ve merkezi şiddetinden daha mı korkunç olacak?

Bu soruların henüz yanıtı yoktur. Toplum örgütünün, yaratıcısının elinden kaçan bir canavar gibi, benzeri görülmemiş bir güçle donanacağı tahmin ediliyor, ama bu güç yönetilememektedir, öyle ki bunu tanımlamak, ortaya çıktığında elde tutmaya alışmak kadar tanımlanması zor bir yönelime sahiptir.

Bu yeni çağın henüz ilk dönemindeyiz ve ulus-devletler mantığı daha uzun süre imparatorluk dünyasıyla birlikte var olacaktır. İmparatorluk dünyası da tıpkı ondan önce gelen imparatorluklar gibi çevresindeki tehlikeleri azaltmak için genişlemeye çalışacak mıdır, yoksa onu yöneten mantık yüzünden felç mi olacaktır? İmparatorluğun kenarlarında ona meydan okumaya kalkışanlar belirsizlik içinde kalmaya mahkûm edilmişlerdir. Bunlar, uluslar sonrası gücün klasik bir ulus-devlet tehdidine karşı etkili olamadığına bahse girebildikleri gibi, imparatorluk gücü kışkırtıldığında, bunun bir anda boşalmasından korkabilirler. Saddam Hüseyin'in stratejik hatası, doğmakta olan imparatorluk dünyasının hâlâ siyasi iradeyi elde bulunduran ulus-devletler tarafından örgütlendiğini görememesi olmuştur. Bir devletler koalisyonu başka bir devleti vurmuştur. İmparatorluk dünyasında gücün dağılımı bir siyasal iradenin örgütlenmesine engel olacak kadar mükemmel olsaydı ne olurdu acaba?

– 2 Mart 1992: Hong Kong'da herhangi bir gün.

Cep telefonlarından asla ayrılmayan aceleci insanlar: "İlişkiler" dünyasının kutsanması. Özgürlükler var, ama demokrasi yok. Birbirlerinin yerlerini alabilen Lego oyuncaklarının şu insanlardan oluşan parçalarını hep çok daha fazla temasa doğru sürükleyen muhteşem bir enerji. Katedrallerin yerine ticaret merkezleri geçmiştir ve beyaz mermerin çağrıştırdığı sefahat ile birlikte, muhteşem biçimde sahne önüne çıkarılan şey tüketimdir. "Kimsin?" diye sorulmuyor "Kimle konuşuyorsun?" deniliyor. Diğerlerini görmekten artık insan kendiyle

karşılaşamıyor. Ama etkili bir yalnızlıktır bu. Her tür karşılaşma artık medyalaştırılmıştır, işaretlerle standartlaştırılmıştır. Paranın para olarak işareti, lüks maddelerin markaları. Şebeke-insanlar, ilkesiz insanlar olan bizler, artık sadece işlem operatörleriyiz. İlişkiler çağı işliyor, hiçbir insani örgütün işlemediği kadar iyi işliyor, ancak hiç kimse hangi amaçla işlediğini bilmiyor. Makine çalıştırılmıştır. İmparatorluk dünyası bir ideoloji değil, bir süreçtir. Konformizmi –ancak kendine nasıl uyduracağını bilemediği bir konformizmi– gizleyen bu süreç, kendi kendine bakabilecek midir, yoksa dinamizmini koruyabilmek için aynı yasalara uymayan bir sınıra, başka bir dünyaya mı ihtiyaç duyacaktır?

Bu muhteşem ve boş hareket başımızı döndürmeyi sürdürüyor, ama kimi kez soluklanıyoruz ve bir günah geçiyor aklımızdan. İlerlemenin zorbalığından ne zaman kurtulacağız? İlişkisel hücrelerin çoğalmasının bir sonu olmayacak mı? İmparatorluğun haritasında hiçbir boşluk bırakmamak gibi kaygı verici ödev, buradan ileri geliyor. İmparatorluk mantığı belirsiz bir uzantıya yol açıyor, ama fiziksel olarak gezegenin diğer yerlerindeki sanayileşmiş dünyanın işleyişinin genelleştirilemeyeceğinden eminiz. Yoksa evde koyacak yer bulunmadığı için eşyaları dışarıya koyan ve evde artık oturamayan şu hastalıklı eşya koleksiyoncuları gibi mi olacağız? Yarattıkları şeyler yüzünden dünyadan kovulan insan.

Komünizm, bu karşıtlığı bütün insanların çalışmasına bir anlam vererek çözmeye yeltenmişti. Tarihin dalgalanmaları içine girmeyi kabul ederken bir yandan da bu dalgaların üstüne çıkmak ve toplumsal ilişkilerin gerçeğini icat ederek tarihe son noktayı koymak gibi Prometeus'a yakışacak bir sevdaya kapıldı. Biz daha alçakgönüllüyüz; biz de "tarihe nokta koymak" istiyoruz, ama bunu, gerçek tutkusunun yararsız hale getirecek kadar iyi toparlanmış bir dünyada, fikirler savaşını bitirerek yapmak istiyoruz.

Modernliğin göçerleri olan bizler, iki yüzyıldır ilerlemenin bitmek bilmez hareketinden yorulmuş olduğumuz için biraz dinlenmeyi özlüyoruz. Gerçek arayışı üstümüze geliyor, tıpkı yararsız, hatta tehlikeli hale gelen bir safra gibi. Yoksa içten içe bundan vazgeçerek bizi içine çeken o belirsiz yarıştan kurtulmayı mı umuyoruz? Sadece uykuda rahatın kaldığını ve insanın kaygısının uzun süre toprak altından akan bir ırmak olduğunu kabul etmek mi gerekiyor?

Yapacağımız bir devrim var ve bu devrim siyasal düzenden değil tinsel düzenden geliyor. Bu düzen, Aydınlanma çağından gelen bunalıma ağlayıp sızlamıyor ve bugün, gücün kurumsal çağının sonuna geldiğimizi kabul etmemiz gerekiyor. Bu çağın uzaklarda kalmasına üzülmüyor değiliz: Karmaşık ve özel yapıları örgütleyip basite indirgeme yeteneği çok özel bir yetenektir; iki yüzyıla yaklaşık bir süre boyunca sanayi toplumunun görülmemiş gelişmesine eşlik edebilmiştir. Toplumun dallanıp budaklanması sonsuz derecede karmaşık bir hal almış, bu durum gücün kurumsallaşmasının temel ilkeleri sorgulanmadan, kurumsal örgütlenme toplumsal yapıların zenginleşmesini frenlemeden ortaya çıkmıştır. Firmalar büyüdü, sendikalar gelişti, ekonominin büyük parçaları yokoldu, bunların yerine yenileri geçti, bu yıkımların önemi bile, gücün tek kurumsallaştırılma biçiminin –ulus-devlet ve parlamenter demokrasi– sürekli değişen bir topluma uyacak yeterli esnekliğe sahip olduğunu gösteriyor.

Bugün artık kesin sandığımız zaferlerin, güç çevrelerinin evrimi yüzünden sorguya açıldığını görüyoruz. Kumdan kale yaptık, şimdi de yapılarımız yıkılıyor. Dünün büyük lafları –demokrasi, özgürlük...– boş laflara dönüştü. İki taraftan karmaşayla çevrili olduğumuzdan iki tavır arasında seçim yapabiliriz:

– birincisi, kaybolan kurumsal düzene geri dönmek ve kimi evrensel ilkeler üzerinde belirsiz bir anlaşmaya vararak yeni bir dinin temellerini, olmadığında hukukun da olmayacağı doğal hukuku aramaktır. Bu kitap böyle bir yönelimin bütün satır aralarını göstermiştir. Artık Aydınlanma çağında değiliz, artık değerler yaratabilecek siyasal düzen yoktur. Demek ki hukuku din haline getirmek, uzun vadeli bir değişikliğe yol açmayacak bir paspas darbesi olacaktır. İyi yağlanmış bir makinenin ikircikli bekçilerine dönüşüyoruz, ancak bu üzücü oyun, merkezdeki boşluğu dolduramayacaktır. Tehlikeli bir stratejidir bu, çünkü görünürdeki evrensel hoşgörü, aslında meydanı her tür aldatmacaya terketmektedir.

– izlemeyi denediğimiz diğer yol gerçekle yüz yüze gelmek, Aydınlanma çağının bitişini kabullenmek ve ancak bundan sonra kurtarılabilecek şeyleri kurtarmaktır. Nereye kadar gidilebilir? Kimileri Ortaçağ ve bu çağdaki Kutsal İmparatorluğu önermiştir ancak Hıristiyanlık olmadan Kutsal İmparatorluk da olmaz ve bu yüzden kuşkusuz çok daha önceye gitmek gerekir; sitenin düşüşünden sonra,

özgürlüğe siyasal anlamdan çok felsefi bir anlam vermeyi başarmış olan Antikçağ Stoacılarına kadar gitmek gerekiyor.

Başlayan bu yeni imparatorluk çağı için dileyebileceğimiz en iyi şey, Adrianus ve Marcus Aurelius zamanındaki Roma İmparatorluğuna benzemesidir. O imparatorluk gibi gökleri istemeye, oralara yükselmeye yeltenmeyecektir, toprağın gereksinmeleri için gökleri ele geçirmeyi istemeyecektir. Sadece bir işleyiş biçimi olduğunu kabul edecek ve sadece bu olduğunu bilecektir. Bu onun hem zayıf noktasını hem de büyüklüğünü oluşturacaktır. Demek ki siyaset sonrası çağın tehlikelerini gidermek için siyasal reçeteler yoktur.

İşte bu anlamda yapılacak devrim manevi bir devrimdir. Geleceğin tartışmaları, insanın dünya ile olan ilişkisi konusunda yapılacaktır. Bunlar etik tartışmalar olacaktır ve bu sayede bir gün belki de siyaset yeniden doğacaktır; alttan gelen, yerel demokrasiden, bir topluluğun kendini tanımlayışından gelip yukarıya doğru yükselen bir süreçten doğacaktır. Eski SSCB'de olduğu gibi, demokrasinin hiç bulunmadığı ya da demokrasinin yok olduğu ülkeler gibi, dünyanın hangi bölümü olursa olsun süreç aynı olacaktır. Cemaatler halinde içe kapanmayı aşmamızı sağlayacak dayanışma, başlangıçta "siyasal" olmayacaktır, bunun temelini, sınırları insanların tutkularını kısıtlayacak bir ortak sorumluluk oluşturacaktır.

Çevreci hareket, ondan önceki çevre savunuculardan farklı olarak insanı her şeyin ölçüsü haline getirmeyi reddediyor ve bizi aşan bir düzenin kurallarını çözmeye çalışıyor. İnsanbiçimcilik denemesinden kurtulmak ve insan hakları ideolojisinin yerine ot haklarını koymamak koşuluyla belki de insan topluluğunun yeniden tanımlanması yolu açılacaktır. Başka bir alanda, tıptaki ilerlemeler, bizi genetiğin tesadüflerinden kurtararak, o ana kadar sormadığımız soruları sormaya ve birey ile toplumun karşılıklı alanlarını yeniden tanımlamaya itiyor. Çok uzun süre siyasetin uğrak yeri olan dünyamızda, özgürlüğün ne olduğunu artık bilmiyoruz. Siyaseti, insanların hünerli ellerine bırakılan bu yeni topraklar üstünde, yeni ve derin bir anlamla birlikte bulabilecek miyiz? Coğrafyanın hâlâ bir anlamı olduğu zamanlarda, Kuzey Amerika kurumsal çağın başlıca siyasal denemelerinin yapıldığı bir yer olmuştur. Belki de hâlâ soyut olan bu çevrebilim ve biyoteknik alanları, imparatorluk dünyasının nihayet bir anlam

kazanması için gereksinim duyduğu şu ilkeler tartışmasını açmasını sağlayacaktır.

Böyle bir girişimin olanaklı olması için yalnız insanların, "bilgelerin", biten dünyanın yeniden herkesin ortak kozu haline geldiğini düşünebilmeleri gerekir. Antikçağ bilgesi için su götürmez bir saptamadır bu, herşeyi toplum düzeninden beklediğimiz kurumsallaşmış bir dünyada tuhaf ve gerçekdışı bir saflıktır.

Demek ki Aydınlanma çağının ve siyaset yoluyla aklın düzenini ortaya çıkarma tutkusunun sona ermesi, zorunlu olarak akıldan vazgeçilmesi ve karanlık tutkulara geri dönülmesi anlamını taşımayacaktır. Ancak bu tehlikeyi atlatabilmek için bugün bilgeliği –Stoacı anlamda bilgeliği– yeniden bulmak gerekiyor, yani aklın bağımsızlığını sadece diktatörlerin polisinden değil, bilinçlerin yoksullaşmasından korumak gerekiyor.

Bu kolay bir iş olmayacaktır; geçekten de bu çağ genellikle hoşgörülüdür ve "uygun" olmamayı seçenleri tehlikeli bulmaktan çok renkli bulacaktır – tıpkı yalnızlık içinde uzun saçlarını ağartan Japon bilgeleri gibi. İşte tıpkı Berlin'den Moskova'ya kadar, gerçeğin arayışının henüz siyasal bir eylem olduğu bir savaşta, hayatlarını tehlikeye atanlar gibi, bu çağın da sağlam bir yere oturması, yani kısaca aklın özgürlüğünü ciddiye alması zor olacaktır.

DEMOKRASİNİN SONU

Jean-Marie Guéhenno

Türkçesi: Mehmet Emin Özcan

Siyasette kriz, Avrupa'nın kuruluşu üzerine sorular, dinin çözülüşü ve radikalleşmesi, yeni şirket yönetim biçimleri: Bu değişik olgular nadiren birbirleriyle ilişkilendirilmişti; doğan yeni dünyanın anlaşılmasını engelleyen de bu eski bakma ve çözümleme anlayışıydı.

1989, yalnızca doğu bloğunun dağılmasını ifade etmez, bu tarih aynı zamanda egemen bir siyaset biçimi olan ulus-devlet'in de eskimeye yüz tuttuğu bir süreci vurgular. Sermaye hareketlidir, işgücü ise hareketlenmeye hazır: Toprak bütünlükleri, bu küresel dünya ekonomisinde ne ifade edecektir? İnsan toplulukları nasıl yönetilecek, onların kimlik ihtiyacı nasıl karşılanacaktır? Gitgide denetimden çıkan güçler nasıl yeniden örgütlenecek, çetelerin ve çürümüşlüğün ele geçirdiği siyaset içinde birey özgürlüğü ne demeye gelecektir?

Yazar bu kitabında güncelliğe dair can alıcı soruları cevaplandırmaya çalışırken, oluşmaya başlayan yeni dünya düzeninde oyunun kurallarını anlamaya çalışıyor. Özgürlük düşüncesini yeniden kurmak için...

siyaset

demokrasi
ulus-devlet

9 757501 212005